

**Pécsi Tudományegyetem – Bölcsészettudományi Kar – Történettudományi
Intézet - Régészet Tanszék**

**Északkelet-Magyarország barlangi lelőhelyei a késő
bronzkor időszakában**

szakdolgozat

készítette:

Nyíró Ádám Artúr

történelem-régészet szakirány

konzulens:

Fekete Mária

hab. egyetemi docens

PÉCS, 2015

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
A barlangi régészet kutatástörténete Magyarországon	3
A Kyjatice-kultúra rövid kutatástörténeti áttekintése	5
A Bükk-hegység barlangi lelőhelyei a késő bronzkorban	8
Kő-lyuk:	8
Lambrecht Kálmán-barlang:	10
Dédesvári-barlang:	11
Pes-kő-barlang	12
Petényi-barlang	14
Istállós-kői-barlang	15
Büdös-pest	17
„Névtelen”-barlang	19
Három-kúti-barlang	19
Herman Ottó-barlang és a Herman Ottó-kőfülke	20
Pongor-lyuk	23
Miskolctapolcai-tavasbarlang	24
Szeleta-barlang	24
Az Aggtelek-Rudabányai-hegyvidék barlangi lelőhelyei a késő bronzkorban	28
Csapás-tetői-barlang	28
Ördög-gát-lyuk	29
Baradla-barlang	30
(Szent)Andrási-barlang	33
Hosszú-tetői-barlang	35
A barlangok szerepe a késő bronzkorban	37
A barlang, mint település	39
A temetkezés problematikája	40
Rituális kontextus	43
Összegzés	45
Rövidítések	46
Barlangtérképek és adataik	47
Mellékletek	64
Bibliográfia	82

Bevezetés

Szakedolgozatom témájaként az ember által használt barlangokat választottam, Északkelet-Magyarország területén a késő bronzkor időszakában. Ezek a barlangok az *Északi-középhegységben* elterülő *Bükkben*¹ és az *Aggtelek- Rudabányai-hegyvidéken* (utóbbi a *Gömör-Tornai-karszt* déli része) találhatóak.² (1. ábra) A barlangok elnevezése és ezek helyesírása időnként változott, a régészeti szakirodalom sem mindig követi a módosításokat. Sokszor megfigyelhető, hogy az évekkel/évtizedekkel korábbi megnevezésekre támaszkodnak a szerzők, anélkül, hogy korrigálnák annak létjogosultságát. Napjainkban a barlangok hivatalosan használt elnevezései az Országos Barlangnyilvántartásban találhatóak meg.³ Dolgozatomban én is az ebben található neveket használom, mivel ezek tekinthetők mind a barlangok, mind a barlangi lelőhelyek hivatalos megnevezésének. A régészeti szakirodalomban megtalálható megnevezések főbb alakjait az adott barlang tárgyalásánál feltüntettem, és a „Barlangtérképek és adataik” fejezetnél a további szinonima neveket is felsorolom.

Dolgozatom elsődleges célja a barlangi kutatások, és azok eredményeinek összegzése az egyes barlangi lelőhelyeken végzett munkálatok ismertetésével, illetve egy átfogó kép kialakítása a témával kapcsolatban. Májig nem készült olyan jellegű munka, amely mélyrehatóan, kizárólag a tárgyalt időszak barlangi lelőhelyeivel foglalkozna. Miután elkezdtem beleásni magam a témába, hamar rájöttem, hogy méltatlanul elhanyagolt kutatási területről van szó. Dolgozatomban azt a 19 barlangi lelőhelyet kívánom tárgyalni, amelyről vannak pontosabb és bőségesebb ismereteink az irodalomban (a tartalomjegyzékben szereplő objektumok). Ezenfelül további négy barlangról van tudomásunk, amelyekből késő bronzkori leletanyag ismert, de tágabb tárgyalása jelenleg nem lehetséges, mivel a legtöbb, amit el lehet mondani régészeti vonatkozásokról, az nem több 2-3 mondatnál (*Húsvét-zsomboly*, *Kalap-zsomboly*, *Bronzika-barlang*,⁴ *Lyukas-kecske 2. sz. barlang*⁵). Ezenfelül számos olyan barlangról tudósítanak főként a korai kutatások beszámolóiban, amelyek alapján nem tudjuk egyértelműen korhoz kötni a lelőhelyeket. Azonban a leírások alapján megállapítható őskori,

¹ HEVESI A. 2003. 99. p.

² MÓGA J. 2003. 19. p.

³ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=sub_588 2015. március 28. 10:00

⁴ GÁDOR J. – HELLEBRANDT M. 1975. 131. és 133. p. / *Bronzika-barlang* = „*Felsőforrás feletti barlang*”

⁵ WOLF M. – SIMÁN K. 1982. 118. p. / MATUZ E. – NOVÁKI GY. 2002. 59. p. / Egyik irodalom se, közül néhány mondatnál többet a lelőhelyről.

esetleg pontosabban bronzkori használatuk, de a késő bronzkorba való sorolásuk azonban egyelőre bizonytalan, így jelen dolgozatban csak felsorolásszinten foglalkozom velük.

A lelőhelyek egyenkénti leírása nem teljes körű, mivel főként a késő bronzkorra vonatkozó eseményekre, eredményekre próbáltam szorítkozni, de helyenként elengedhetetlen volt a teljes holocén időszak más korszakaira való kitérés (például: a középső neolitikumi Bükki-kultúra). Ez amiatt volt fontos, mert a korai leírások alapján nem mindig egyértelmű a leletek „datálása”, az ásatásokból a múzeumokba bekerült leletanyagot sokszor csak évekkel/évtizedekkel később határozták meg pontosabban. Nem minden esetben egyértelmű, hogy a leletek melyik ásatásból származnak. A barlangok pleisztocén rétegeire vonatkozó kutatástörténeti és régészeti eredmények leírásától eltekintettem, mivel nem része a dolgozat fő témájának. A *Baradla-barlang* kutatástörténetének leírását nagyon röviden és pusztán áttekintő jelleggel próbáltam összefoglalni (nem minden egyes késő bronzkori lelet előkerülési időpontja van feltüntetve),⁶ mert egyrészt sem a dolgozat terjedelme nem elégséges a *Baradla-barlang* teljes körű késő bronzkori tárgyalásához. Másrészt az 1940-es évektől kezdve gyakran folytak járdaépítési és villanszerelési munkálatok a barlangban, azonban az ezekből előkerült leletekre vonatkozólag jobb esetben csak felületes megfigyelések történtek. Jellemző volt, hogy a munkások régészeti felügyelet nélkül dolgoztak és szakember csak a munkálatok előtt vagy után járt a helyszínen.⁷

A barlangleírások után, kísérletet tettem ezek késő bronzkori funkcióinak tárgyalására, értelmezési lehetőségeire, valamint eddigi ismereteink összegzésére a régészeti szakirodalom alapján.

A barlangi régészet kutatástörténete Magyarországon

A fentebb említett karsztos területek barlangjainak régészeti kutatása több, mint 100 éves múltra tekint vissza. Rómer Flóris 1868-ban megjelent értekezésével, melyben a barlangok őstörténeti és régészeti jelentőségét hangsúlyozta, a társadalomtudományok is szerepet kapnak a tudományos barlangkutatásban.⁸ Az első eredményesnek mondható régészeti barlangkutatások hazánkban az aggteleki Baradla-barlangban történtek, 1876-ban két alkalommal és 1877-ben egy alkalommal, az ásatásokat báró Nyáry Jenő vezette.⁹ Az ásatások

⁶ A *Baradla-barlang* teljes körű kutatástörténetét és régészeti eredményeit, lásd: HOLL B. 2007.

⁷ REZI KATÓ G. 2014. 335. p. / MNM. ADATTÁR. XIV. 147/1969.

⁸ RÓMER F. 1868. 110-145. p.

⁹ HOLL B. 2007. 268. p.

eredményeit 1887-ben „*Az aggteleki barlang, mint őskori temető*” című monográfiájában adta közre. A rendszeres régészeti jellegű barlangkutatások megindulására azonban 30 évet várni kellett. Ezt jelentősen elősegítette a Bársonyházi-szakócák napvilágra kerülése, amelyek paleolit voltának bebizonyítását tűzte ki célul Herman Ottó.¹⁰ E célból indultak meg a rendszeres kutatások is 1906-ban, melyek a kezdetben elsősorban a Bükk-vidékre korlátozódtak. A Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatósága Kadič Ottokárt kérte fel a barlangkutatások lebonyolítására. Kadič a kutatásokat 1906. október 18-tól november 28-ig végezte, három barlangban, név szerint a *Kecske-lyuk*, a *Büdös-pest* és a *Szeleta-barlangban*.¹¹ Ezt követően nagy intenzitással folytak a régészeti feltárások. A kutatás fokozatosan kiterjedt más karszt területekre is, mint például a Baradla-barlangra, ahol 1910-ben indultak újra az ásatások.¹² A 20. század első felében számos barlangot feltártak, nem telt el olyan év 1906 után, hogy ne ástak volna meg legalább egy-két lelőhelyet. Természetesen ennél jóval több barlangot kutattak meg évente, ha az anyagi támogatások és az aktuális világpolitikai helyzet is megengedte. A világháborúk időszaka alatt a támogatások és a kutatások száma is csökkent, de minimális barlangfeltárások ekkor is zajlottak.¹³ 1906-tól számos neves kutatónk csatlakozott a barlangi ásatásokhoz, többek között Hillebrand Jenő, Márton Lajos, Bella Lajos, Roska Márton, Nyáry Albert, Éhik Gyula, Lambrecht Kálmán, Kormos Tivadar, Bartucz Lajos.¹⁴ Az 1920-as évek végétől az 1930-as évek elejétől ehhez a sorhoz csatlakozott Mottl Mária, Megay Géza, Saád Andor, Leszih Andor, és Tompa Ferenc (a *Baradla-barlangban* végzett ásatása révén).¹⁵

Az 1940-es évek közepéig rengeteg barlang ásatása fejeződött be,¹⁶ és ebben az időszakban ment át egyfajta továbbfejlődésen a Kadiček által használt francia módszertani iskola.¹⁷ A barlangi feltárásokba egészen új kutatócsapat kapcsolódott be, főként Vértes László, Jánossy Dénes és Gábori Miklós szakszerű vezetésével.¹⁸ Vértes módszerei abban különböztek Kadičétól, hogy ő már más tudományterület képviselőit is meghívta az ásatásokra, és jelentősen finomabb módszerekkel ásott. Ezt a *Pes-kő-barlangban* végzett ásatása bizonyítja legjobban. Kadič ebben a barlangban 200 m² területet tárt fel, és 16 db eszközt talált. A barlang végében

¹⁰ KADIČ 1907. 333-338. p.

¹¹ KADIČ O. 1907. 338. p.

¹² KADIČ O. 1911. 666. p.

¹³ LENHOSSÉK M. 1915.

¹⁴ MAIER I. 1926. / GAÁL I. 1929. / KADIČ O. 1934A.

¹⁵ KORDOS L. 1984.

¹⁶ KADIČ O. – MOTTL M. 1944.

¹⁷ KADIČ O. 1915A. / RINGER Á. 1989.

¹⁸ RINGER Á. 1989. 80. p.

meddőnek ítélt rétegeket érintetlenül hagyta. Vértes az előző ásató által hátrahagyott kitöltésben 2,25 m² területet tárt fel és 13 db eszközt talált.¹⁹ Az 1906-tól kezdődő kutatások célja a „diluviális” emberre vonatkozó leletek megtalálása volt.²⁰ Ezért a holocén kori rétegekben rejlő régészeti anyagra rendszerint nem fordítottak megfelelő figyelmet, ez alól ugyan kivételt képeztek Bella L., Megay G., Saád A. és Tompa F. ásatásai, de nem ez volt a jellemző. Számtalanszor előfordult, hogy a pleisztocén rétegben nem találtak leleteket, és ezért felhagytak a barlang kutatásával, azt meddőnek ítélték.²¹ Mindezek háttérében a honi tudományos szakma azon igénye állt, hogy minél előbb felzárkózhasson a nyugati országok „diluviális” emberkutatásához. Egyfajta becsületbeli ügynek érezték a hazai kutatók, hogy bizonyíthassák, a Kárpát-medence is részese volt az emberiség korai történetének.²² Vértes ásatásai során már jóval nagyobb figyelmet szentelt a holocén kori leleteknek, de még az ő kutatásainak is az elsődleges célja a pleisztocén rétegek kiaknázása volt. Az 1940-es évek végétől Nemeskéri János és Korek József is csatlakozott a barlangi feltárásokhoz. A *Hillebrand Jenő-barlangot* közösen tárták fel 1948-ban, majd ezt követően Korek egymaga végezte a munkálatokat. 1958-ban ismét megkutatta a *Hillebrand Jenő-barlangot*, majd a *Baradla-barlanggal* (1960-as évek) és annak bejáratával (1969) folytatta a sort.²³

Az 1970-es évektől Kordos László a kisémlős fauna vizsgálatával kapcsolódott be az északkelet-magyarországi barlangkutatásokba, majd az 1980-as évektől Hír János, Ringer Árpád és Hevesi Attila ásatásai révén a Bükk területén késő bronzkori leletek is előkerültek.²⁴ Ugyanebben az időszakban Hellebrandt Magdolna, Simán Katalin és T. Dobosi Viola végeztek feltárásokat az ÉK-i karsztos területeken.²⁵ Az 1994-ben Rezi Kató Gábor a Baradla-barlang bejárata előtt végzett ásatást, majd 2001-ben, magában a barlangban is.²⁶ 2001-től szintén az ő vezetésével az Aggteleki-karszt egy másik barlangjában is kutatásokat indítottak, amely a mai napig tartanak.²⁷ A barlangi feltárások módszerei folyamatosan fejlődtek, és mai formájukat a 2000-es évek környékén érték el.

A Kyjatice-kultúra rövid kutatástörténeti áttekintése

¹⁹ MNM. Adattár. 231. p. III. / VÉRTES L. 1956.

²⁰ KADIČ O. 1907. 333-338. p.

²¹ Lásd például: KADIČ O. 1907. / KADIČ O. 1914B.

²² HERMAN O. 1911. 105-111. p. / HERMAN O. 1913. 10-12. p. / KADIČ O. 1913A. 83. p.

²³ SZÉKELY K. (SZERK.). 2003.

²⁴ SZÉKELY K. (SZERK.). 2003.

²⁵ HELLEBRANDT M. 1973. / T. DOBOSI V. 1974. / SIMÁN K. 1983.

²⁶ HOLL B. 2007. 270. p.

²⁷ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

Az ÉK-i országrész barlangjaiban fellelhető késő bronzkori régészeti leletanyag az úgynevezett Kyjatice-kultúra hagyatéka, amely a Ha A1 időszaktól kezdve egészen a kora vaskorig (1200/1100-700 BC) állt fenn.²⁸ Az 1900-as évek elején megindult barlangi ásatások során felszínre került leleteket az ásatók publikációikban (1930-ig) rendre különböző megnevezéssel illeték, mint például: *bronzkori*, *bronzkor végi*, *kora vaskori*, *Hallstatt kori*, illetve a konkrét időszakra utaló elnevezések mellett megjelentek az ennél általánosabb kifejezések is, mint a „*prehisztorikus cserép*” és az „*őskori cserép*”. Ez utóbbiaknál már nem egyértelmű, hogy az ásatók melyik időszak hagyatékát találták meg. Az ország e részén fellelt késő bronzkori anyagot először Gordon Childe próbálta beilleszteni a régészeti kultúrák sorába (1929-ben), az ő elgondolása szerint a Lausitz-kultúra É-ről D-re való vándorlása során keveredett az itteni középső bronzkori lakossággal és ebből alakult ki.²⁹ A szlovák kutatás a '30-as évek elején a Pilinyi-kultúrával azonosította az anyagot, szintén erős Lausitz hatással.³⁰ Tompa F. a *Baradla* feltárásából származó leleteket a Lausitz és helyi elemek keverékének tartja (1937).³¹ Leszih A. az *Ördög-gát-lyuk* leleteit preszkíta elemeket is átvett helyi készítményeknek véli (1939).³² A Pilinyi-kultúrába való sorolást a magyar kutatás is átvette, és például Bóna István³³ egészen az 1960-as évek elejéig így használta.³⁴ Ez idő alatt, amíg a magyar és szlovák kutatás már nevesítette a leletanyagot, a barlangi ásatásokat végző kutatók (kivételem Tompa és Leszih) maradtak a régi, fentebb említett zsargonnál. Vértes L. már következetesen, „*hallstatti*”-nak vagy kora vaskorinak nevezi a barlangokból előkerülő anyagot.³⁵

A Kyjatice elnevezés 1962-ben született, amikor J. Paulik összefoglalta³⁶ a DK-szlovákiai és az É-magyarországi anyagot, bár az utóbbit csak érintőlegesen. A magyarországi anyag teljesebb körű vizsgálatát Kemenczei Tibor végezte el, és adta közre magyarul 1970-ben, majd német nyelven 1984-ben³⁷. Publikációiban a pontos lelőhely-összefoglalást, valamint a kultúra teljes körű leírását is közli.

²⁸ MARKOVÁ K. – ILON G. 2013. 828. p.

²⁹ KEMENCZEI T. 1963. 169. p.

³⁰ KEMENCZEI T. 1963. 169. p.

³¹ TOMPA F. 1937. 107. p.

³² LESZIH A. 1939. 79. p.

³³ BÓNA I. 1958. 228-230. p.

³⁴ KEMENCZEI T. 1963. 169. p.

³⁵ VÉRTES L. 1956. / VÉRES L. 1953. 72. p. / MNM. ADATTÁR. 231.p. III.

³⁶ KEMENCZEI T. 1970. 28. p.

³⁷ KEMENCZEI T. 1970. 17. p.

A kultúra elterjedési területe DK-Szlovákia és ÉK-Magyarország,³⁸ illetve megegyezik a Pilinyi-kultúra területével, amelynek a Kyjatice szerves folytatása,³⁹ így nem meglepő hogy a kutatás sokáig a leletanyagot Pilinyinek vélte.⁴⁰ A kultúra egyik fő alkotóeleme tehát a Pilinyi-kultúra, ezen kívül erős befolyással volt rá a szomszédos, szlovákiai Lausitz-kultúra északról, és a Gáva-kultúra délről, valamint a Váli-kultúra nyugat felől.⁴¹

Kemenczei T. 1970-es munkájában 13, míg az 1984-esben már 15 barlangi lelőhelyről tesz említést. A két barlang, amivel kibővítette a katasztert, az 1970-es évek elején került feltárássra. Ugyanezt a 15 barlangot említi Hellebrandt Magdolna 1973-ban.⁴² Az 1970-es évek első felében, további három barlangból került elő késő bronzkori leletanyag (főként kerámia), viszont ezeknek egyszeri említésén kívül (1975-ben), nem foglalkozik velük a régészeti szakirodalom.⁴³ Az 1980-as években további három barlangi lelőhellyel bővült a paletta.⁴⁴ Ezt követően D. Matuz Edit 1997-ben, egyik munkájában ismét felsorolja a barlangokat, de ő ekkor csak 16 lelőhelyet említ,⁴⁵ ugyanis a *Lyukas-kecske 2. sz. barlangot*, amely 1982 óta ismert,⁴⁶ és a *Pongor-lyukat*, amelyet 1983-ban kezdtek el feltárni, kihagyta a felsorolásból.⁴⁷ A 2000. évtől kezdődött a *Hosszú-tetői-barlang* kutatása és több évig tartó ásatása, amely szintén a Kyjatice-kultúra egyik lelőhelye.⁴⁸ A *Petényi-barlang* első említése az irodalomban, mint Kyjatice lelőhely csak 2008-ban jelenik meg,⁴⁹ viszont a barlangot 1955-ben feltárták és 1956-ban már publikálta is eredményeit az ásató, Vértes L.⁵⁰ Összességében tehát 23 barlangi lelőhelyet sorolhatunk, a szakirodalom alapján a Kyjatice-kultúrához, amelyből viszont csak 19 lelőhely régészeti vonatkozásáról lehet 2-3 mondatnál többet elmondani.

A késő bronzkorba illeszthető barlangi lelőhelyek: *Baradla-barlang; Büdös-pest; Csapás-tetői-barlang; Dédesvári-barlang; Három-kúti-barlang; Herman Ottó-barlang; Herman Ottó-kőfülke; Hosszú-tetői-barlang; Istálló-kői-barlang; Kő-lyuk; Lambrecht*

³⁸ KEMENCZEI T. 1970. 17. p.

³⁹ KEMENCZEI T. 1970. 41. p.

⁴⁰ KEMENCZEI T. 1970. 28. p.

⁴¹ KEMENCZEI T. 1970. 41-43. p.

⁴² HELLEBRANDT M. 1973

⁴³ GÁDOR J. – HELLEBRANDT M. 1975. 131. és 133. p. / Az említett barlangok: *Húsvét- és Kalap-zsomboly (Aggteleki-karszt); Bronzika-barlang (Bükk)*. Utóbbi „*Felsőforrás feletti barlang*” néven szerepel a '75-ös említés során (GÁDOR J. – HELLEBRANDT M. 1975. 131. és 133. p.).

⁴⁴ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983. / SIMÁN K. 1983.

⁴⁵ MATUZ E. 1997. 212. p.

⁴⁶ WOLF M. – SIMÁN K. 1982. 118. p. / A barlangot ezt követően Matuz Edit említi 2002-ben, mint Kyjatice lelőhely (MATUZ E. – NOVÁKI GY. 2002. 59. p.).

⁴⁷ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983.

⁴⁸ REZI KATÓ G. 2014. 351. p.

⁴⁹ RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 80. p.

⁵⁰ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTESE L. 1956.

Kálmán-barlang; Miskolctapolcai-tavasbarlang; Névtelen-barlang; Ördög-gát-lyuk; Pes-kő-barlang; Petényi-barlang; Pongor-lyuk; Szeleta-barlang; Szentandrás-barlang. Barlangi lelőhelyek, amelyekről kevés információval rendelkezünk: *Bronzika-barlang; Húsvét-zsomboly; Kalap-zsomboly;*⁵¹ *Lyukas-kecske 2. sz. barlang.*⁵²

Azok a barlangok, amelyekről a szakirodalom alapján, nem dönthető el egyértelműen, hogy késő bronzkori lelőhelynek tekinthetők-e, de további kutatások tisztázhatnák a kérdést: *Balla-barlang;*⁵³ *Danca-barlang;*⁵⁴ *Diósgyőr-tapolcai-barlang;*⁵⁵ *Görömbölytapolcai-kőfülke;*⁵⁶ *Kecske-barlang;*⁵⁷ *Körös-barlang;*⁵⁸ *Kövesváradi-kőfülke;*⁵⁹ *Násznép-barlang;*⁶⁰

A Bükk-hegység barlangi lelőhelyei a késő bronzkorban

Kő-lyuk: A *Bükk-hegység* kis-fennsíkján⁶¹ magasodó *Kőlyuk-tető* délkeleti oldalában nyílik a barlang szádája, *Varbóc* község DNY-i szélétől, mint egy 3,5-4 kilométerre D-DNY-i irányban.⁶² A *Kő-lyuktól* DK-re, körülbelül 1,2 kilométerre található a *Forrás-völgy* forrás felőli vége.⁶³ (1. Barlangtérkép, továbbiakban BgT.)

Régészeti munkát 1913-ban folytatott először Kadič O. a barlang előterében. Ezt követően 1944-ben végeztek további ásatást Kadič O. és Mottl M. és ekkor fedezték fel a barlang belsőbb részeit.⁶⁴ A továbbjutást biztosító záró réteg bolygatatlansága ellenére egy ásott gödröt találtak az *Óriás-terem* nevű részen. A gödör kiásott anyagában barlangi medve csontjait vélték felfedezni. 1947. évben Saád A., Megay G., Nemeskéri J. és Szabadkay B. is szemügyre vették a barlangot⁶⁵ és számos leletet gyűjtöttek be, sok késő bronzkori és néhány Bükki kerámiatöredéket is, továbbá rengeteg emberi csontot, amelyet szintén a késő bronzkorra datáltak.⁶⁶ Ekkor készült a barlang első vázlatos térképe, amelyen az emberi csontok pontos

⁵¹ GÁDOR J. – HELLEBRANDT M. 1975. 131. és 133. p.

⁵² WOLF M. – SIMÁN K. 1982. 118. p.

⁵³ HILLEBRAND J. 1911. 454. p. / RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 76. p.

⁵⁴ KADIČ O. 1914B. 24. p.

⁵⁵ RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 76-77. p.

⁵⁶ MNM. Adattár. 34. G. I.

⁵⁷ KADIČ O. 1907. 339. p. / KADIČ O. 1929. 233. p. / KADIČ O. 1934B. 9. p.

⁵⁸ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 76. p.

⁵⁹ MNM. Adattár. 55. R. I.

⁶⁰ KADIČ O. 1913B. 73. p.

⁶¹ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 173. p.

⁶² <http://tajertektar.hu/hu/node/79085> 2015. március 19. 12:00

⁶³ <http://tajertektar.hu/hu/node/79085> 2015. március 19. 12:10

⁶⁴ RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 80. p.

⁶⁵ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 173. p.

⁶⁶ MNM ADATTÁR 297. K. IV.

helyét is feltüntették (2. kép).⁶⁷ Az embercsontleleteket és a temetkezés kérdését a későbbiekben részletesebben is tárgyalom. Ezt követően 1950-ben két ízben is végeztek régészeti munkálatokat a barlangnál. Május 31-től június 1-ig Megay G. Saád A. és Szabadkay Béla leletmentő, dokumentációs és lelőhely rekultivációs munkát végzett,⁶⁸ majd még a nyár folyamán⁶⁹ Kadič O. és Klein J. folytattak ásatást a *Kő-lyukban*.⁷⁰ A kutatás során egy barlangi medve koponya-depót találtak, nevezetesen három darab orral egymásnak szembe fordított koponyát.⁷¹ 1951. év tavaszán Gábori M. végzett leletmentő munkálatokat a barlang előterében.⁷² 1958-ban Vértes L. kereste fel a barlangot egy miskolci turista, Kőfalusi E. bejelentése alapján, aki egy barlangi medve rossz megtartású koponyáját találta meg a barlangi kitöltés felszínén, egy szűk járatban.⁷³ Vértes megállapítása szerint a koponya egyértelműen emberkéz által kerülhetett a szűk járatba, így ez lett a második koponyadepót.⁷⁴ A barlangból származó késő bronzkori leleteket Kemenczei T. határozta meg, és publikálta (1970/1984), amelyek Saád – Nemeskéri – Megay hármas ásatásaiból származnak és a Herman Otto Múzeum gyűjteményében találhatóak.⁷⁵ (22. kép, 1-9, 11)

A 20. század második felében sok bolygatásnak volt kitéve a barlang, mivel a bejáratát nem zárták le. A fosztogatások középpontjában a járatok kitöltésében fellelhető őszállatcsontok elhordása állt,⁷⁶ az illegális „ásatásoknak” gátat szabott a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága, amikor a barlangot 1992-ben lezárta.⁷⁷ Vértes '58-as munkáját követően a barlangot felkereső más tudományterületek kutatói és a turisták által felszedett leleteket a Miskolci Herman Ottó Múzeumnak szolgáltatták be. Ezekből a leletekből párat publikált Hellebrandt M. a HOMÉ hasábjain 2007-ben.⁷⁸ A leletek nagy részét szórványként tartják nyilván, egyedül a Regős J. által gyűjtött példányok előkerülési helyét lehetett – az ő közreműködésével – pontosan azonosítani. 1999-ben Regős J. a barlangban talált egy ívelt hátú vaskést, egy tokos vasbaltát, orsókarikát és kerámiatöredékeket, 2001 nyarán pedig egy őrlőkő töredékére bukkant a barlangban. A felsorolt leleteket szintén a Herman Ottó Múzeum gyűjteményének ajánlotta

⁶⁷ MNM ADATTÁR 136. M. III.

⁶⁸ MNM ADATTÁR 297. K. IV.

⁶⁹ MNM ADATTÁR 227. M. IV.

⁷⁰ VÉRTES L. 1965. 179. p. / REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 173. p.

⁷¹ VÉRTES L. 1965. 179. p.

⁷² MNM ADATTÁR 227. M. IV.

⁷³ VÉRTES L. 1965. 179-180. p.

⁷⁴ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 173. p.

⁷⁵ KEMENCZEI T. 1970. 23. p / KEMENCZEI T. 1984. 132. p

⁷⁶ HELLEBRANDT M. 2007. 22. p.

⁷⁷ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁷⁸ HELLEBRANDT M. 2007. 21-22. p.

fel.⁷⁹ 1999-ben, az első barlangi medve koponya előkerülési helye mellett és alatt Kyjatice kerámiatöredékeket és emberi csontokat találtak.⁸⁰ Ez a megfigyelés a késő bronzkorra datálja a medvekoponya másodlagos helyzetének létrejöttét és újabb adalékot nyújt a barlangban talált késő bronzkori temetkezések, rituálék kérdéséhez.⁸¹ A barlangban rendkívüli mennyiségben fordul elő a falakon *montmilch* kiválás („hegyi tej”), ezeken faragás nyomok figyelhetők meg, amelyeket akár a barlangban megtalált tokos vasbaltával is kivitelezhettek (19. kép).⁸² A faragások közelében találta Regős J. 2001-ben az őrlőkő töredéket,⁸³ az úgynevezett *Első-teremben*.⁸⁴ Elképzelhető, hogy a lefarigcsált fehér *montmilch* anyagát megőrölték és festék alapanyagként használták.⁸⁵ A bronzkorra datált faragásokhoz hasonlóakat eddig több olyan barlangban is megfigyeltek, ahonnan a késő bronzkori Kyjatice kultúra emlékei is napvilágra kerültek.⁸⁶

Lambrecht Kálmán-barlang: A Bükk-hegység ÉK-i részén, Varbó község DNY-i szélétől, déli irányba, átlag 2,5 kilométerre magasodó *Galya-tető* ÉK-DNY-i tájolású gerincének legészakkeletibb pontján, a 442,8 tszf. magasságot jelző háromszögelési kőtől megközelítőleg Ny-ra 40-50 méterre nyílik a barlang.⁸⁷ (2. BgT)

1952-ben kereste fel az addig ismeretlen barlangot Vértes László, amit az ő ajánlására neveztek el *Lambrecht Kálmán-barlang*nak és ugyanezen év április 20-tól június 14-ig tartó feltárása során a teljes kitöltést eltávolította a járatból.⁸⁸ Az ásatáson két holocénkori réteget tudott elkülöníteni, mindkettő átlag 0,5 méter vastag, felül egy sötétszürke laza, erősen gyökérszónás humusz, alatta pedig szintén sötétszürke színű, köves, kevésbé laza szerkezetű humusztakaró feküdt.⁸⁹ A humuszrétegekből a Bükki kultúra⁹⁰ és a Kyjatice kultúra leletei kerültek elő,⁹¹ amelyek főként kerámiatöredékek, valamint recens fauna maradványai, de néhány középkori tárgy is napvilágra került.⁹² A késő bronzkori leletanyagot Kemenczei Tibor határozta meg, viszont közöletlen maradt. Az anyag a Magyar Nemzeti Múzeum

⁷⁹ HELLEBRANDT M. 2007. 21-22. p.

⁸⁰ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁸¹ RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 80. p.

⁸² HOLLÓ S. – KISS G. 2007. 26. p.

⁸³ HOLLÓ S. – KISS G. 2007. 27. p.

⁸⁴ HELLEBRANDT M. 2007. 24. p., 14. KÉP ALAPJÁN.

⁸⁵ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p. / HOLLÓ S. – KISS G. 2007. 27. p. / RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 80. p. /

⁸⁶ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁸⁷ <http://tajertektar.hu/hu/tajertek/lambrecht-k%C3%A1lm%C3%A1n-barlang-1> (2015. március 7. 19:10)

⁸⁸ MNM. ADATTÁR. 14. V. I.

⁸⁹ MNM. ADATTÁR. 25. L. I.

⁹⁰ KOREK J. – PATAY P. 1958. 12. p.

⁹¹ KEMENCZEI T. 1970. 24. p. / KEMENCZEI T. 1984. 144. p.

⁹² MNM. ADATTÁR. 25. L. I.

gyűjteményében lelhető fel.⁹³ Az ásatók megfigyeltek egy megközelítőleg 2 m² területű gödröt, ami mind két humuszréteget átvágta, Vértés ezt a gödröt „prehisztorikusnak” vélte.⁹⁴

Dédesvári-barlang: Dédestapolcsány községtől délre⁹⁵ egy észak-déli irányú hegygerinc húzódik, északi felének legkimagaslóbb pontján található a középkori Dédes várrom,⁹⁶ amitől keletre található a barlang körülbelül 510 tszf. magasságban.⁹⁷

A régészeti szakirodalomban „*Dédes, a középkori vár melletti barlang*” lelőhely megjelöléssel lehet találkozni.⁹⁸ A vár mellett a környék barlangtani felmérése közben az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Barlangtani Intézetének munkatársai három barlangot is találtak;⁹⁹ e három objektum közül Nováki Gy. az Országos Barlangnyilvántartásban található *Dédesvári-barlang* néven szereplő üreggel azonosította az egykor begyűjtött anyag lelőhelyét.¹⁰⁰ Megállapítását a barlangok méreteire alapozta, miszerint a másik két üreg lényegesen kisebb méretekkkel rendelkezik, így azokat nem találta alkalmasnak „*település szempontjából*”.¹⁰¹ A fentiek alapján indokoltnak látszik a leletek egykori lelőhelyének a *Dédesvári-barlanggal* való azonosítása és lelőhelynévként való használata, bár teljes bizonyossággal a másik két barlangot sem zárhatjuk ki. A vár és a barlang is egy késő bronzkori erődített település sáncrendszerén belül található.¹⁰²

A barlangból 1941-ben kerültek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe késő bronzkori leletek, Róth Márton gyűjtéséből. Ekkor egy kerámiatöredék és néhány állatsont töredék, ezt követően 1944-ben egy silex töredékével gazdagodott az állomány.¹⁰³ A kutatók a leleteket a Kyjatice kultúra anyagába sorolják.¹⁰⁴ A felsorolt tárgyak lelőköörülményeiről nincs pontosabb ismeretünk,¹⁰⁵ a barlangról további régészeti ismerettel nem rendelkezünk. (3. BgT)

⁹³ KEMENCZEI T. 1984. 144. p.

⁹⁴ MNM. ADATTÁR. 25. L. I.

⁹⁵ <http://tajertektar.hu/hu/node/111463> (2015. március 1. 09:30)

⁹⁶ NOVÁKI GY. 1988. 81. p.

⁹⁷ NOVÁKI GY. 1988. 82. p. 2. KÉP.

⁹⁸ KEMENCZEI T. 1970. 24. p / KEMENCZEI T. 1984. 129. p

⁹⁹ NOVÁKI GY. 1988. 83-84. p. /

http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=caves&mode=search&name=d%C3%A9desv%C3%A1ri&katsz am=&city=&hrsz=&length_comp=al&length=0&vertkit_comp=al&vertkit=0&depth_comp=al&depth=0&height_comp=al&height=0&protection=0&visiting=0&orderby=name&direction=asc&headers=50 2015. március 19. 13:00

¹⁰⁰ NOVÁKI GY. 1988. 84. p. / http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5331-1 2015. február 28. 11:35

¹⁰¹ NOVÁKI GY. 1988. 84. p

¹⁰² NOVÁKI GY. 1988. 81. p. / 82. P. 2. KÉP.

¹⁰³ NOVÁKI GY. 1988. 83. p.

¹⁰⁴ KEMENCZEI T. 1970. 24. p.; 1984.129. p. / HELLEBRANDT M. 1973. 591. p.; 2007. 6. p.

¹⁰⁵ NOVÁKI GY. 1988. 82-83. p.

Pes-kő-barlang: A Bükk, Nagy-fennsíkjának DNy-i szélén magasodó *Pes-kő* nevű mészkőbérc csúcsától¹⁰⁶ DK-i irányban, mintegy 250 méterre található a barlang.¹⁰⁷ Az itt előforduló geológiai képződmények, az úgynevezett „álló” kövek mentén, körülbelül középtájon nyílik a barlang.¹⁰⁸ *Felsőtárkány* község É-i szélétől megközelítőleg 10 km-re helyezkedik el, É-i irányban.¹⁰⁹ Az üreget elsőként Fényes E. említi 1851-ben, „*Nevezetes csucs a határban a Peskő, mellynek sziklatetején saskeselyűk tenyésznek, alatta pedig 145 □ öl körül foglaló barlang van.*”¹¹⁰ (4. BgT)

A lelőhelyen, 1912. nyarán¹¹¹ Hillebrand J. végzett háromnapos próbaásatást, aminek eredményeiről 1913-ban rövid, egyoldalas jelentést közölt,¹¹² melyben azonban a holocén rétegekről nem tesz említést. Ezzel ellentétben Kadič egy rövid, éves kutatási beszámolóban megemlíti, hogy a két méter vastag kitöltés tetején vékony holocén kori réteg húzódik.¹¹³ Arról viszont ő sem ír, hogy ez a réteg tartalmazott-e leletet, vagy teljesen meddő volt-e. A következő ásatást Éhik Gy. végezte, 1913. nyarán.¹¹⁴ Ő már sokkal részletesebb leírást adott a rétegekről, felül átlag 0,3 méter vastag holocén réteget figyelt meg, amelyből elvétele néhány darab „*cserépdarab*” és kevés csonttöredék került elő.¹¹⁵ Már ő is megemlíti, hogy a holocén réteg két helyen belemélyül a pleisztocén rétegekbe, vagyis két holocénkori gödörre figyel fel.¹¹⁶ Éhik ásatása után sokáig nem történtek munkálatok a barlangban, majd 1929-ben Kadič megbízást kapott a barlang felmérésére és térképezésére.¹¹⁷ A rendszeres ásatások megkezdése 1934-ig váratott magára, amikor Kadič a barlang közel két méter vastag kitöltésének 1/3-át három hét alatt kiásatta a járat fenekéig.¹¹⁸ Ekkor öt réteget különített el, amelyek közül egyedül a legfelső, „*fekete humusznak*” nevezett réteget sorolta a holocénbe. Ez a barlang *előterénél* egy méter vastag, hátrébb viszont elvékonyodik 0,2 méterre,¹¹⁹ sajnos a kutató nem tesz említést a réteg tartalmát illetően. A következő ásatás 1939-ben szintén Kadič vezetésével valósult meg.¹²⁰ Az ez évi ásatásokról szóló leírásokban ismételten nem említi a holocén réteget és

¹⁰⁶ HEVESI A. 2003. 102-103. p.

¹⁰⁷ <http://tajertekar.hu/hu/node/111409> (2015. február 28. / 14:45)

¹⁰⁸ HEVESI A. – REGÖS J. 2003. 141. p.

¹⁰⁹ <http://tajertekar.hu/hu/node/111409> (2015. február 28. / 14:45)

¹¹⁰ FÉNYES E. 1851. IV. 181. p.

¹¹¹ KADIČ O. 1913B. 70. p.

¹¹² HILLEBRAND J. 1913. 23-24. p.

¹¹³ KADIČ O. 1913B. 70. p.

¹¹⁴ ÉHIK GY. 1914. 191. p.

¹¹⁵ ÉHIK GY. 1914. 193. p.

¹¹⁶ ÉHIK GY. 1914. 193. p.

¹¹⁷ KADIČ O. 1933. 17. p.

¹¹⁸ KADIČ O. 1935A. 12. p.

¹¹⁹ KADIČ O. 1935B. 51. p. / KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 9. p.

¹²⁰ KADIČ O. 1940. 14. p. / MOTTL M. 1940. 17. p.

esetleges leleteit. A rendszeres ásatásokat a következő évben, 1940-ben folytatta és be is fejezte. A barlang nagy részéből eltávolította a kitöltést, a holocén réteget („*fekete humuszt*”) pedig az üreg teljes egészében leásatta.¹²¹ Az ásatások végeztével pontos leírást adott a rétegek szakszerű meghatározásával és a korábbi ásatások összefoglalásával együtt, amit 1944-ben publikált Mottl Máriával közösen.¹²² Végeredményként öt réteget különített el, amelyek közül a legfelső bizonyult holocén korinak.¹²³ Az általa szintén ’44-ben közölt II. térképmellékleten (a barlang kitöltésének hossz- és keresztmetszvényeit mutató mellékleten) azonban már több réteg szerepel. A pleisztocén rétegek nem változtak, csak a holocén kitöltéshez sorolható sztratigráfiai elemek bővültek, nevezetesen „*Denevérguanó*” és „*Legújabb feltöltés*” elnevezésű rétegekkel.¹²⁴ Előbbit a barlang hátulsó szakaszán, míg az utóbbit az előtérben és az elülső szakaszon jelöli.¹²⁵ Egy harmadik rétegmegnevezés, a „*Prehisztorikus, gödrökfeltöltés*”, amit csak a mellékleten kezel külön elemként (4. kép).¹²⁶ A leírásban ez, mint a pleisztocén rétegek szintjét is átvágó, humusszal kitöltött gödrök formájában jelenik meg, amelyek különböző mélységgel, kiterjedéssel, és formával rendelkeznek. Összesen három ilyen gödröt említ,¹²⁷ és valószínű ezeknek a gödröknek a részeit találta meg Éhik is 1913-ban, amint azt fentebb már említettem. Kadič ezeket a gödröket „*prehisztorikus gödröklakásnak*” véli (lásd: 4. BgT).¹²⁸ Az 1940-es ásatásának közléseinél már említi a holocénkori leleteket, melyek jobbára csiszolt és pattintott kőeszközök, csonteszközök és neolitik kerámiatöredékek.¹²⁹ Az 1912 és 1940 közötti ásatások csontanyagát Mottl dolgozta fel és közölte az 1944-es publikációban.¹³⁰

Tizenöt éves kihagyás után, 1955-ben Vértes L. végzett rétegazonosító ásatást a barlang hátulsó részében. Egyedül itt talált bolygatatlan réteget, azonban Kadič innen is eltávolította a humuszt. Vértesnek már az alatta lévő világossárga és téglavörös réteget sem sikerült azonosítania.¹³¹ Az ásatást megőrkítő dokumentumokban nem nyilatkozik az ásató arról, hogy találtak-e holocén kori leleteket, avagy konkrétan késő bronzkori/kora vaskori anyagot.¹³² Az ásatást a barlang bejáratának közelében kezdték, hogy megbizonyosodjanak az ottani felület

¹²¹ KADIČ O. 1941. 17. p.

¹²² KADIČ O. – MOTTL M. 1944.

¹²³ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 9. p.

¹²⁴ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. II. TÉRKÉPMELLÉKLET.

¹²⁵ Lásd: KADIČ O. – MOTTL M. 1944. I. / II. TÉRKÉPMELLÉKLET.

¹²⁶ Lásd: KADIČ O. – MOTTL M. 1944. II. TÉRKÉPMELLÉKLET.

¹²⁷ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 9. p. / *TOVÁBBÁ LÁSD: KADIČ O. – MOTTL M. 1944. II. TÉRKÉPMELLÉKLET.*

¹²⁸ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 9. p. / *TOVÁBBÁ LÁSD: KADIČ O. – MOTTL M. 1944. I. TÉRKÉPMELLÉKLET.*

¹²⁹ KADIČ O. 1941. 17. p. / KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 6. p.

¹³⁰ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. 9. p.

¹³¹ MNM. ADATTÁR. 121. F. III. / A közelben található Petényi-bg. ásatásának befejezése után kezdte a munkát a Pes-kő-barlangnál Vértes. Az ásatás ideje alatt a Petényi-barlangot, Peskő II barlangnak nevezte, később már Ő is Petényinek írja. (lásd még: MNM. Adattár. 231. P. III.)

¹³² MNM. ADATTÁR. 121. F. III. / MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

bolygatatlanságáról, azonban csak az egykor kiásott kitöltés anyagát találták meg, ami nagyrészt humusz volt, holocénkori leletekről nem tesznek említést.¹³³ Vértes eredményeit 1956-ban publikálta a *Petényi-barlang* eredményeivel együtt, habár a publikáció nagyobb hangsúlyt fektet ez utóbbi lelőhely eredményeire, mint a *Pes-kő-barlangéra*.¹³⁴ Vértes tudósít a *Petényi-barlang* holocén leleteiről, azonban a *Pes-kő-barlang* anyagáról nem közöl információkat.¹³⁵ A fentiekben felvázolt tények alapján azt gondolhatnánk, hogy nem kerültek elő késő bronzkori/kora vaskori leletek a barlangból. Elsőként Kemencei T. sorolja a barlangot a Kyjatice-kultúra lelőhelyei közé 1970-ben,¹³⁶ majd az 1984-es német nyelven megjelent monográfiájában. Mindkét esetben Vértes 1956-os munkájára hivatkozik, viszont utóbbiban már a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében fellelhető anyagot is megvizsgálta, ám nem közölte.¹³⁷ 1987-ben Hír J. és csapata kitisztították Vértes '56-os szelvényét a barlang hátsó részében, és mintákat vettek onnan, hogy a kisemlős faunát meghatározzák.¹³⁸

Petényi-barlang: A *Pes-kő-barlangtól* Ny-ra, 300-400 méterre az „állókövek” Ny-i végében, a *Pes-kő-bérc* D-i lejtőjén nyílik az üreg szádaja.¹³⁹ Az irodalom számára 1955-ig ismeretlen üregnek a *Petényi-barlang* elnevezést Vértes L. javasolta.¹⁴⁰ Azonban az ásatás kezdetekor még a *Peskő II.* megnevezés is használatos volt.¹⁴¹ (5. BgT)

1955. május 14-én és 15-én próbaásatást végzett a barlangban Vértes. Mivel ez sikeresnek bizonyult, még ez év június 16-án visszatért, és július 18-ig dolgozott a barlangban. Az ásatáson részt vett Jánossy Dénes és Bökönyi Sándor is.¹⁴² Vértesnek hat réteget sikerült különválasztania a barlangban, ebből a felső öt réteget sorolta a holocén korba, alatta pedig egy pleisztocén réteget határozott meg (3. kép).¹⁴³ A holocén rétegek teljes vastagsága 2,2 méter, amit nagyjából 27 m² felületen tárt fel.¹⁴⁴ Ezeket a rétegeket „H” jelzéssel látta el, és felülről lefele római számokkal I–V-ig számozta.¹⁴⁵ A rétegeket a következőképpen tagolta: A legfelső „HI.” réteg 0,2 és 0,4 m között váltakozik a vastagsága, fekete, gyökerekkel átszőtt humusz,

¹³³ MNM. ADATTÁR. 121. F. III.

¹³⁴ HERRMANN M.-JÁNOSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3-22. p. / VÉRTES L. 1965.

¹³⁵ HERRMANN M.-JÁNOSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3-22. p.

¹³⁶ KEMENCEI T. 1970. 19. p. / LÁSD: 44. p.

¹³⁷ KEMENCEI T. 1984. 129. p.

¹³⁸ Hír J. 1990. 99. p.

¹³⁹ <http://tajertektar.hu/hu/node/111402> 2015. március 8. 12:20

¹⁴⁰ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁴¹ MNM. ADATTÁR. 231. P. III. / MNM. ADATTÁR. 121. F. III.

¹⁴² HERRMANN M.-JÁNOSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3. p.

¹⁴³ VÉRTES L. 1965. 208. p. 44. ábra.

¹⁴⁴ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁴⁵ HERRMANN M.-JÁNOSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 4. p.

alatta a „H II.” egy barna humusz, aminek vastagsága 0,2 és 0,5 m között változott.¹⁴⁶ A „H III.” a beszakadt, egykori barlang főte omladékának a törmelékes rétege,¹⁴⁷ ami 0-0,7 m vastagságig terjedt, amely a késő bronzkor idején vagy nem sokkal utána keletkezhetett, mivel a felette és az alatta levő rétegek is egyértelműen tartalmaztak leleteket (Bükki és Kyjatice kerámiákat egyaránt).¹⁴⁸ Az omladékréteg feletti leletkeveredést Vértes a rétegek késő bronzkori bolygatásával magyarázta.¹⁴⁹ A „H IV.” szürke, hamus réteg és késő bronzkori kerámia dominál benne.¹⁵⁰ A réteg hamus része, lényegében egy ovális gödör, amely körülbelül 4 m átmérőjű és átlag 0,4 m vastag. A gödör Kyjatice kerámiatöredékeket tartalmazott, míg a gödrön kívül a („H IV.”) réteg szintjén badeni és bükki kerámiák voltak a barna humuszban.¹⁵¹ A „H V” egy világosbarna, köves réteg, 0,3-0,4 m vastag. Ebből a rétegből mezolitikus mikrolitok kerültek elő.¹⁵² Agyagmintákat vettek a rétegekből petrográfiai és pollenvizsgálatok céljából, valamint faszén-mintákat is gyűjtöttek anthrakotómiai vizsgálatokhoz, ezeket és a mikrofauna-vizsgálatok eredményeit két ízben is publikálták.¹⁵³ Az vizsgálatok alapján kitűnik, hogy a késő bronzkorban a barlang környékét erdei fauna jellemezte, nagyszámban volt jelen a mogyorós pele és az erdei pele (*Muscardinus avellanarius* L. és *Dyromys nitedula* Pell.),¹⁵⁴ a flórát pedig többségében a tölgy képviselte, egy kevés juharral (*Quercus* és *Acer*) tarkítva.¹⁵⁵ Az ásatás befejeztével a hátralévő napokat a *Pes-kő-barlang* kutatására fordították.¹⁵⁶

A barlang késő bronzkori leleteit Vértes „*hallstattinak*” nevezi,¹⁵⁷ azonban Kemenczei egyik munkájában sem sorolja a lelőhelyet a Kyjatice kultúrához (Kemenczei 1970/ 1984).

Istállós-kői-barlang: Az *Északi-Bükk* nyugati lábánál fekvő, *Szilvásvár*ad község D-i határában induló, D-DK-i csapású,¹⁵⁸ *Szalajka-völgy* patakjának a forrása felett nyílik a barlang.¹⁵⁹ Fényes E. említi elsőként 1851-ben, miszerint; „*istállós kőbarlang, melly 1000, ... darab sertést könnyen magába fogadhat*”.¹⁶⁰ Pesty Frigyes is megemlékezik a barlangról 1864-

¹⁴⁶ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁴⁷ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3. p.

¹⁴⁸ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁴⁹ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 5. p.

¹⁵⁰ MNM. ADATTÁR. 121. F. III.

¹⁵¹ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁵² MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁵³ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3-22. p. / VÉRTES L. 1965.

¹⁵⁴ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 12. p.

¹⁵⁵ VÉRTES L. 1965. 321. p.

¹⁵⁶ MNM. ADATTÁR. 231. P. III.

¹⁵⁷ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 3-22. p.

¹⁵⁸ <http://tajertektar.hu/hu/node/93350> 2015. március 11. 10:00)

¹⁵⁹ REGŐS J. – RINGER Á. 2003C. 224. p.

¹⁶⁰ FÉNYES E. 1951. IV. k. 136. p.

ben; „*Istállós kő erősse Bikkes erdős 's kősziklás hegy - 's ez nevezetét nagy Üres barlangjáról vette; hol 200. darab marha benne meg szoritás nélkül el fér*”.¹⁶¹ (6. BgT)

A kutatás az 1912. évben érintette először a barlangot, ekkor Hillebrand J. végzett próbaásatást benne; akinek sikerült megfigyelnie a rétegek bolygatottságát, illetve nagyszámú kerámiatöredéket regisztrált a barnás holocén rétegben.¹⁶² Ebben az évben sikerült felfedezni a pleisztocén rétegben, egy leletekben gazdag tűzhelyet¹⁶³ mely aztán sok éven keresztül állt a kutatás középpontjában, az 1913-as,¹⁶⁴ 1914-es,¹⁶⁵ 1916-os¹⁶⁶ és 1917-es kutatások is ennek feltárására összpontosultak.¹⁶⁷ Az ásatások során a következő megfigyeléseket tette a holocén rétegekre vonatkozólag: felül „*fekete trágyás humusz*”, alatta pedig szürke humuszt állapított meg, de ennél több információt ekkor sem közölt.¹⁶⁸ Hosszabb szünet után Hillebrand 1924-ben¹⁶⁹ és 1925-ben ásott a barlangban. Ezúttal is a tűzhely további feltárása volt a cél.¹⁷⁰ A következő két évben (1926-27) Saád A. és Megay G. kutatták a lelőhelyet.¹⁷¹ Az 1927. évi ásatás során a barlang bejárati szakaszán egy neolitikus tűzökröt találtak, amiben rengeteg embercsont volt, főként gyermekek maradványai. A megfigyeltek alapján a rituális kannibalizmus bizonyítékait vélték felfedezni.¹⁷² 1929-ben Kadič három hétig ásott nagy felületen, utána 1938-ban Mottl M. végzett kiegészítő feltárást.¹⁷³ A következő munkálatokat Vértes L. bonyolította le, 1947-ben megsejmelte a barlangot, majd 1948-ban, 1950-51-ben és végül 1955-ben végzett ásatásokat a lelőhelyen.¹⁷⁴

Vértes ásatásai megkezdésekor már nem talált a barlangban holocén rétegeket (7. kép).¹⁷⁵ Saád az 1927. évi ásatásai kapcsán 0,3 méter vastag barna humuszréteget említ és a neolitikus Bükki kultúra leleteit a barna rétegből.¹⁷⁶ Kadič is barna humuszrétegről tesz említést, amelyben recens csontok és prehisztorikus kerámiatöredékek voltak.¹⁷⁷ A késő

¹⁶¹ PESTY F. 1864. 325-326. p.

¹⁶² HILLEBRAND J. 1913. 23. p.

¹⁶³ HILLEBRAND J. 1913. 23. p.

¹⁶⁴ HILLEBRAND J. 1914. 118. p.

¹⁶⁵ KADIČ O. 1915C. 17. p.

¹⁶⁶ HILLEBRAND J. 1917. 107. p.

¹⁶⁷ HILLEBRAND J. 1919. 10. p.

¹⁶⁸ HILLEBRAND J. 1919. 10. p.

¹⁶⁹ MAIER I. 1926. 15. p.

¹⁷⁰ KADIČ O. 1926. 27. p.

¹⁷¹ KADIČ O. 1934A. 75. p.

¹⁷² SAÁD A. 1929. 240. p.

¹⁷³ REGŐS J. – RINGER Á. 2003C. 225. p.

¹⁷⁴ REGŐS J. – RINGER Á. 2003C. 225. p.

¹⁷⁵ VÉRTESE 1965. 172. p.

¹⁷⁶ SAÁD A. 1929. 240. p.

¹⁷⁷ KADIČ O. 1934A. 75-76. p.

bronzkori leletekről nem tudósítanak a beszámolók, ennek ellenére a Miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményében fellelhető a Kyjatice-kultúra leletanyaga is (22. kép, 10.), amit Kemenczei határozott meg és közölt.¹⁷⁸ Mivel Vértes már nem talált holocén réteget a barlangban,¹⁷⁹ így valószínű, hogy az 1912 és 1929 között kerülhetett a múzeumba.

Büdös-pest: *Alsóhámor* és *Miskolc-Diósgyőr* között torkollik a *Forrás-völgy* a *Szinva-patak* völgyébe. A *Kis-fennsík* keleti szélén futó *Forrás-völgy* torkolatától több, mint két kilométerre, a forrás irányába, a völgy patakja fölé, déli irányból magasodó *Dolka-tető* csúcsától mintegy 550-600 métere északi irányban nyílik a barlang, a patak szintje felett 47 méterrel.¹⁸⁰ (7. BgT.)

A barlang része volt az 1906-ban meginduló rendszeres kutatások helyszíneinek. Kadič, az általa vezetett próbaásatás során, még nem nyert teljes képet a rétegek valós helyzetéről. A 0,8 m vastag holocén rétegben tűzhely nyomait, kerámiatöredékeket, obszidián eszközöket, domesztikált állatok csontjait és embercsont maradványokat figyelt meg.¹⁸¹ Az ásatás paleolitikus rétegeinek eredményeit nem találták kielégítőnek a korszak emberének kutatására vonatkozólag, így amikor a *Szeleta-barlang* kutatását befejezettnek tekintették, a *Büdös-pest* feltárását is folytatták.¹⁸² Az ásatásra 1913 őszén került sor, amikor is az üreget a jól bevált módszer szerint négyszögekre osztotta fel, és közel 20 m² területen másfél méter mélységre ásatott a barlang első, 10-15 méteres szakaszán, azaz a megásott felületen a holocén réteget teljesen lepucolta.¹⁸³ A holocén kori feltöltésben két jól elválasztható réteget állapított meg; felül egy fekete humusgréteg, amely a bejárati szakaszon egy méter vastag, befelé haladva azonban elvékonyodik, és a barlang középső részén már csak 0,1 méteres. Az ez alatti réteg a barna humusz, amely a felásott részben végig egy méter vastag (8. kép).¹⁸⁴ A kerámia leleteket Bella Lajos határozta meg. Ezek nagyszámban jelentek meg a barna humuszban, és többségüket a neolitikum második felébe sorolta, míg a többi a kora bronzkorra határozta meg.¹⁸⁵ Előkerült még egy teljes emberi csontváz, amit Bartucz Lajos vizsgált meg behatóbban.¹⁸⁶ A csontváz a holocén rétegben, 1,5 méter mélységben volt, a barna humusgrétegben,¹⁸⁷ tűzhelyek között,

¹⁷⁸ KEMENCZEI T. 1970. 20. p. / KEMENCZEI T. 1984. 143. p.

¹⁷⁹ VÉRTES 1965. 172. p.

¹⁸⁰ REGŐS J. – RINGER Á. 2003A. 158. p. / <http://tajertekar.hu/hu/node/79549> (2015. március 2. 12:05)

¹⁸¹ KADIČ O. 1907. 339. p.

¹⁸² KADIČ O. 1914A. 188. p.

¹⁸³ KADIČ O. 1914A. 188. p. / Lásd még KADIČ O. 1916A. 137. p. 1. ábra.

¹⁸⁴ KADIČ O. 1916A. 138. p.

¹⁸⁵ BARTUCZ L. 1916. 111. p. (Vsz. hogy a neolitikumi Bükki kultúra és Rézkori kerámiák kerültek elő ekkor a barna rétegből.)

¹⁸⁶ BARTUCZ L. 1916. 109. p.

¹⁸⁷ BARTUCZ L. 1916. 110. p.

amelyek tele voltak kerámiatöredékekkel. A csontváz és a tűzhelyek körüli kerámiákat Bella L. szintén neolitikumnak határozta meg.¹⁸⁸ A fekete humuszban lelt kerámiatöredékek többsége késő bronzkori, bár találtak benne néhány neolitikum töredéket is.¹⁸⁹ Az ásatásokat 1916-ban folytatta Kadič, ekkor a barlangban, a járat egyes részein, körülbelül az üreg feléből kiásták az eddigi kutatásai alatt a humuszréteget.¹⁹⁰

Hosszabb szünet után az ásatások 1922-ben folytatódtak, amikor is a holland régészprofesszor, van Giffen anyagi támogatásával Kadič tanácsát folytatott.¹⁹¹ A következő munkálatok 1925-ben zajlottak. Ezt szintén Kadič vezette, az oktatási céllal zajló feltárás¹⁹² július 3-tól augusztus 25-ig tartott, amely során a barlang hátsó szakasza maradt érintetlen (ez kb. a végpont előtti 12 méter). A többi részről a humuszt (ami még az előző munkálatokból visszamaradt) leásatta és a járat DK-i felét a fenéig bontatta.¹⁹³ 1926 nyarán a feltárás folytatódott Kadič vezetésével¹⁹⁴ és Kretzoi Miklós részvételével. Ekkor végig pleisztocén rétegben ástak.¹⁹⁵ 1927-ben is folyt a barlangban kutatás, ismételten Kadič irányításával,¹⁹⁶ majd 1930-ban újabb két hétig végeztek munkálatokat a lelőhelyen.¹⁹⁷ Ezt követően 1931 nyarán fejezték be a barlang feltárását, amikor is kiásták az összes holocén réteget. A barlang végében ekkor akadtak rá egy kürtőre, amely a felszínig felnyílik.¹⁹⁸ Több ásatást nem végeztek a barlangban, ezután leginkább revíziós munkák készültek a paleolitikumi rétegekről és leletanyagaikról.¹⁹⁹

A barlangból előkerült késő bronzkori leletek Kyjatice-kultúrához való besorolását Kemenczei végezte el és közölte. Az anyag a Magyar Nemzeti Múzeum és a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében egyaránt fellelhető.²⁰⁰ A leletek többsége valószínűleg Kadiček korai ásatásaiból származik, bár egészen a 1931. évi ásatásig kerülhetett elő újabb késő bronzkori lelet. (23. kép, 1-8. és 24. kép, 1-11.).

¹⁸⁸ BARTUCZ L. 1916. 111. p.

¹⁸⁹ KADIČ O. 1916A. 138. p.

¹⁹⁰ KADIČ O. 1916A. 136. p. / Lásd még: KADIČ O. 1916A. 137. p. 1. ábra.

¹⁹¹ KADIČ O. 1925A. 45. p.

¹⁹² KADIČ O. 1926. 26. p.

¹⁹³ KADIČ O. 1926. 27. p.

¹⁹⁴ MAIER I. 1926. 15. p.

¹⁹⁵ KADIČ O. 1929. 233. p.

¹⁹⁶ REGŐS J. – RINGER Á. 2003A. 158. p.

¹⁹⁷ KADIČ O. 1934B. 9. p.

¹⁹⁸ KADIČ O. 1932. 11. p.

¹⁹⁹ REGŐS J. – RINGER Á. 2003A. 159. p.

²⁰⁰ KEMENCZEI T. 1970. 23. p. / KEMENCZEI T. 1984. 132. p.

„Névtelen”-barlang: A pontos helye nem ismert, sajnos nem sikerült azonosítani az Országos Barlangnyilvántartásban szereplő objektumok egyikével sem. Legközelebbi ismeretünk a barlang hollétéről az ásatási naplóban szereplő információk által nyújtott körülbelüli helymeghatározás, ami szerint az üreg a *Forrás-völgyben* található, a *Büdös-pesttől* délre, valahol a *Szeleta-tetőn*.²⁰¹ Azonosítása a terepen megvalósíthatónak tűnik, lévén az ásatási dokumentáció tartalmazza a barlang bejáratáról készült fotókat, és készültek vázlatos térképek is (alaprész, hosszmetesz, keresztmetesz), amelyek segítségével könnyen felismerhető lenne a lelőhely (5. és 6. kép).²⁰² A vázlatok alapján a barlang körülbelül nyolc méter hosszú, átlag négy méter széles és átlag másfél méter magas. Az utolsó két méterén van egy kimagasodó rész, valószínűleg egy kisebb kürtő.²⁰³ A bejárata meredeken, lépcsős letöréssel indul, megközelítőleg két méter az itt leküzdendő szintkülönbség.²⁰⁴

Az ásatásra 1973 nyarán került sor, amikor is ötnapos leletmentést végeztek a barlangban.²⁰⁵ Az ásatásvezető T. Dobosi Viola volt, a feltáráson részt vettek továbbá Hellebrandt Magdolna, Gádor Judit, Tóth Lajos és a lelőhelyet bejelentő Saád Andor is.²⁰⁶ A barlang végében mélyítettek egy 2x2 méteres szelvényt, melyben 3,5 m mélységet értek el.²⁰⁷ A rétegek fentről lefelé a következők voltak: 1,4-1,5 méter vastag humusztakaró alatta nagyjából egy méter vastag sötét, sárga barlangi agyag, majd ez alatt világossárga agyag.²⁰⁸ A Kyjatice-kultúrába sorolt leletek a humuszrétegből kerültek elő.²⁰⁹ Ugyanitt több kerámiatöredék és recens fauna is megtalálható volt, ezen kívül egy késő bronzkori beásást is rögzítettek.²¹⁰ A gödör a humusz aljáig tart, a beásás nem érinti az alatta következő réteget.²¹¹ Az ásatás befejezése után további kutatásokról nincs tudomásunk.

Három-kúti-barlang: A *Kis-fennsík* déli peremét alkotó *Három-kúti-bérc*²¹² csúcsától D-DK-re nagyjából 150 méterre fekszik a hegyoldalban a barlang, az alatta D-re húzódó

²⁰¹ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰² MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰³ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰⁴ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰⁵ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰⁶ T. DOBOSI V. 1974. 13. p.

²⁰⁷ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²⁰⁸ T. DOBOSI V. 1974. 13. p.

²⁰⁹ KEMENCEI T. 1984. 132. p.

²¹⁰ T. DOBOSI V. 1974. 13. p.

²¹¹ MNM. ADATTÁR. XV. 231/1973.

²¹² REGŐS J. – RINGER Á. 2003B. 163. p.

Három-kúti-völgy, mintegy két kilométer után, *Ómassa* és *Újmassa* között torkollik a *Garadnavölgybe*.²¹³ (8. BgT)

A barlangban 1913-ban próbaásatást végzett Kadič, amely során 26 négyzetméternyi területet tárt fel, egyes részeken 5 m mélységig.²¹⁴ A kutató a barlangban a vastag, többméteres pleisztocén rétegen egy vékony humusztakarót figyelt meg, azonban nem részletezi az ásatást és nem említi a humusz régészeti tartalmát sem.²¹⁵ A háború kitörése megszakította az itteni ásatásokat, amely csak 1923-ban indult újra, ekkor már Hillebrand vezetésével.²¹⁶ Ő több hétig ásott a lelőhelyen,²¹⁷ de a pleisztocén rétegek nem produkáltak a hozzájuk fűzött reményeket, így végül az ásatásokat berekesztették.²¹⁸ A feltárások során érintett holocén kori rétegekről és leletekről az ásatók nem közöltek információkat. Azonban ismeretesek a barlangból a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében fellelhető neolitikus Bükki-kultúra²¹⁹ és a késő bronzkori Kyjatice-kultúra kerámiatöredékei (22. kép, 13-14.), az utóbbiakat Kemenczei határozta meg, és közölte le.²²⁰

Herman Ottó-barlang és a Herman Ottó-kőfülke: A *Szinva-patak* völgyében, *Alsó- és Felső-hámor* között megbúvó *Puskaporosi-szorosban*, a patak jobb partján nyílik a barlang szádája.²²¹ A barlangnak két bejárata van, egy alsó (*Herman Ottó-barlang*) és egy néhány méterrel feljebb (*Herman Ottó-kőfülke*), barlangföldtani értelemben ez egy üreg (9. BgT).²²² Az alsó bejárata egy méterrel van magasabban a *Szinva-patak* vízszintjétől.²²³ A barlang két bejáratát a régészet két külön lelőhelyként tartja nyilván, mivel a rétegek és a bennük található leletek erős eltérést mutatnak.²²⁴

A kutatása 1915 tavaszán vette kezdetét, ebben az évben Kadič felmérte a barlangot és előcsarnokában (alsó részben) két próbagödröt mélyített, mivel az első árok paleolit leleteket produkált, így négyzetekre osztotta a területet és nekilátott a barlang rendszeres ásatásának.²²⁵ A barlang alsó részének feltárását még ebben az évben be is fejezte, a felső részt (kőfülke) csak

²¹³ <http://tajertekar.hu/hu/node/111562> (2015. március 3. 10:20)

²¹⁴ KADIČ O. 1914A. 189. p.

²¹⁵ KADIČ O. 1914A. 189. p.

²¹⁶ KADIČ O. 1925B. 47. p.

²¹⁷ KADIČ O. 1925B. 48. p.

²¹⁸ MAIER I. 1926. 15. p.

²¹⁹ KOREK J. – PATAY P. 1958. 11. p.

²²⁰ KEMENCZEI T. 1970. 23. p. / KEMENCZEI T. 1984. 132. p.

²²¹ REGŐS J. 2003. 204. p / <http://tajertekar.hu/hu/node/111670> (2015. március 3. 14:20)

²²² VÉRTES L. 1965. 147. p.

²²³ VÉRTES L. 1965. 176. p.

²²⁴ RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 77. p.

²²⁵ KADIČ O. 1916B. 7. p.

elkezdte, de nem fejezte be.²²⁶ A kőfülke északkeleti felét 1915-ben kiásta, ám a munkát csak 1917-ben tudta folytatni, amikor is feltárta a kőfülke délnyugati felét.²²⁷ Az ásatások eredményeként a kőfülkében kettő, a barlangban pedig több holocénkori réteget tudtak elkülöníteni.²²⁸

A *Herman Ottó-barlang* holocénkori humuszrétegei Kadič számozása szerint, alulról felfelé 9-17. rétegek, tehát összesen kilenc réteget különített el (9. kép).²²⁹ A régészeti tárgyleletek a 9. (fekete humusz) és 10. (szürke humusz) rétegben helyezkedtek el, amelyeket Bella L. határozott meg,²³⁰ de sajnos arra nem tér ki, hogy a különböző korú leletek (Bükki és Kyjatice) melyik rétegből kerültek elő. A fekete humuszréteg (9.) nagyrészt 0,5 m vastag és a barlang előcsarnokának egész területére kiterjed,²³¹ míg a szürke humuszréteg (10.) 0,25 m vastagságban takarja, a barlang előcsarnokának közepe táján, a fekete humuszt.²³² A 11-16-os rétegek mind a patak szintváltozásának köszönhetően keletkeztek, ami időnként lerakta a hordalékát a barlangban, a 17. réteg pedig denevérguanó.²³³ E rétegek, a 16. kivételével nem tartalmaztak leleteket,²³⁴ de ez a réteg egy árvízi feltöltés,²³⁵ amelynek leletei valószínűleg másodlagos helyzetűek. A faunaanyagot Éhik Gy. határozta meg, de szerencsére ő ezt rétegekre lebontva közölte is.²³⁶ Eredményei a következők:

9. fekete humuszréteg: *Homo sapiens L.* / *Canis lupus L.* / *Canis familiaris L.* / *Alopex vulpes L.* / *Lepus sp.* / *Equus caballus L.* / *Sus scrofa L.* / *Cervus elaphus L.* / *Rangifer tarandus L.* / *Ovis v. Capra sp. ?* / *Bos taurus L.* / *Bos primigenius Boj.*²³⁷

10. szürke humuszréteg: *Felis silvestris L.* / *Equus caballus L.* / *Sus scrofa L.* / *Cervus elaphus L.* / *Ovis v. Capra sp. ?* / *Bos taurus L.*²³⁸

16. réteg: *Equus caballus L.* / *Sus scrofa L.* / *Cervus elaphus L.* / *Ovis v. Capra sp. ?* / *Bos taurus L.*²³⁹

²²⁶ KADIČ O. 1915D. 148. p.

²²⁷ KADIČ O. 1934A. 59. p.

²²⁸ Lásd: KADIČ O. 1916B. 6-17. p. / KADIČ O. 1934A. 51-60. p.

²²⁹ KADIČ O. 1916B. 8. p. 2. ábra. és a 17. rétegre vonatkozólag a 13. p.

²³⁰ KADIČ O. 1916B. 12. p.

²³¹ KADIČ O. 1916B. 11. p.

²³² KADIČ O. 1916B. 12. p.

²³³ KADIČ O. 1916B. 14. p.

²³⁴ KADIČ O. 1916B. 12. p.

²³⁵ KADIČ O. 1916B. 14. p.

²³⁶ Lásd: ÉHIK GY. 1916. 24-29. p.

²³⁷ ÉHIK GY. 1916. 25. p.

²³⁸ ÉHIK GY. 1916. 25. p.

²³⁹ ÉHIK GY. 1916. 25. p.

Mint említettem a tárgyi leleteket Bella L. dolgozta fel, amelyeknek nagy része neolitikori,²⁴⁰ főként a Bükki kultúra hagyatéka,²⁴¹ és újabb kutatások szerint a 9. rétegből jöttek elő, míg a 10. rétegből a Kyjatice-kultúrához és a kelták anyagához sorolható anyag látott napvilágot, valamint néhány középkori kerámiatöredék a 16. rétegből.²⁴² Bella megfigyelése szerint a kerámiák egy részére jellemző volt a víz által okozott koptatottság.²⁴³ A Kyjatice-kultúra leletanyagához sorolható három darab csontgomb (10. kép) és számos kerámiatöredék. Közülük egy plasztikus, arcós díszű töredéket érdemes kiemelni,²⁴⁴ amit Bella L. „hallstatt” korinak határozta meg, bár ezt ő is csak kérdőjelesen tette (11. kép).²⁴⁵ A barlangból kikerült késő bronzkori/kora vaskori leleteket őriz a miskolci Herman Ottó Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum is (23. kép, 9-10.).²⁴⁶ Ezeket Kemenczei határozta meg, és közölte 1970-ben és 1984-ben.²⁴⁷

A *Herman Ottó-kőfülke* rétegeinek régészeti megkülönböztetését az alsó bejárat rétegeitől elsőként Éhik Gy. vetette fel 1916-ban.²⁴⁸ Itt Kadič két holocén és egy pleisztocén réteget tárt fel. Az első kettő egy alsó barna és felette egy fekete színű humuszrétegből állt.²⁴⁹ Az ezekben a rétegekben talált leletekről közelebbi leírást nem adnak Kadiček, azon kívül, hogy prehisztorikus kerámiatöredékeket találtak. Azonban a későbbi kutatások alapján tudjuk, hogy itt is a Bükki-²⁵⁰ és a Kyjatice-kultúra régészeti hagyatéka került elő. Az utóbbi leleteit Miskolcon őrzik a múzeum gyűjteményében (22. kép, 15.).²⁵¹ A késő bronzkori leleteket Kemenczei határozta meg és közölte.²⁵² A humuszrétegek fauna anyagát Éhik nem választotta külön, így az, hogy melyik származik a barna, vagy a felette lévő fekete rétegből jelenleg nem eldönthető kérdés.²⁵³ Meghatározásának eredményei: *Ursus arctos L.* / *Canis familiaris L.* / *Sus scrofa L.* / *Cervus elaphus L.* / *Ovis aries L.* / *Bos taurus L.*²⁵⁴

²⁴⁰ BELLA L. 1916. 17. p.

²⁴¹ KOREK J. – PATAY P. 1958. 6. p.

²⁴² RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 75. p.

²⁴³ BELLA L. 1916. 17. p.

²⁴⁴ MNM. ADATTÁR. 2. I. I.

²⁴⁵ BELLA L. 1916. 23. p. / A középső bronzkorból ismertek a plasztikus arcós edények, míg a késő bronzkorban kevésbé. (KOVÁCS T. 1977.)

²⁴⁶ KEMENCEI T. 1984. 132. p.

²⁴⁷ KEMENCEI T. 1970. 23. p. / KEMENCEI T. 1984. 132. p.

²⁴⁸ ÉHIK GY. 1916. 25. p. (Éhik után 1934-ben Kadičnál is megjelenik, majd 1965-ben Vértesnél, a rétegtani megkülönböztetés. – Lásd: a 147.-es lábjegyzeti pontban.)

²⁴⁹ KADIČ O. 1934A. 60. p.

²⁵⁰ KOREK J. – PATAY P. 1958. 7. p.

²⁵¹ KEMENCEI T. 1970. 23. p. / KEMENCEI T. 1984. 132. p.

²⁵² KEMENCEI T. 1970. 23. p. / KEMENCEI T. 1984. 132. p.

²⁵³ ÉHIK GY. 1916. 27. p.

²⁵⁴ ÉHIK GY. 1916. 27. p.

Az alsó és felső járatok különkezelése, mint másik, önálló régészeti lelőhely indokoltnak látszik, és a rétegek számát, eredetét, illetve korát tekintve ez igaznak is mondható, különösen a pleisztocén rétegek kapcsán.²⁵⁵ A holocén rétegek fentebbi leírásánál látható, hogy más-más színű humuszlól írnak, ez kapcsolatban lehet a keletkezésükkel.²⁵⁶ Azonban a belőlük előkerült leletek alapján (amelyeket például a Kyjatice-kultúrához sorolunk) nem biztos, hogy indokolt két külön késő bronzkori lelőhelyként kezelni őket. Érdeemes lenne megfontolni, hogy egyazon lelőhely két különböző objektumaként tekintsünk rájuk.

Pongor-lyuk: *Répáshuta* községtől K-re, a *Kövesváradi bércek* legkimagaslóbb csúcsa a *Pongor-lyuk-tető*, 657 m tszf. magassággal.²⁵⁷ A csúcstól ÉK-re néhánytíz méter távolságra található a barlang,²⁵⁸ amely két bejáratral rendelkezik (úgynevezett átjáró barlang), egy K-i és egy Ny-i szádával.²⁵⁹ (10. BgT)

A barlangot először Kadič említi 1952-ben, ekkor két külön barlangként írja le a két bejáratot („*Kövesváradi III.*” és „*IV. sziklaüreg*”).²⁶⁰ Ezután Vértes végzett próbaásatást 1954-ben²⁶¹ a K-i bejárat melletti²⁶² úgynevezett *Kövesváradi-kőfülkében*, amely a *Pongor-lyuk-barlang* mellékága (10. BgT).²⁶³ Vértes az ásatása során 4 m² felületen tárt fel egy szelvényt a sziklafenékig, amely mélysége 2,3 m volt.²⁶⁴ A felső humuszréteget két szintre lehetett tagolni, egy felső 0,2 m vastag fekete és alatta egy 0,3 m vastag sötét humuszra, mindkét rétegből „*őskori*” kerámiatöredékek jöttek elő, de közelebbi meghatározást nem adott Vértes.²⁶⁵ A következő kutatássorozat már a *Pongor-lyuk-barlangot* érintette, amely 1982-től 1995-ig tartott,²⁶⁶ ekkor Hevesi Attila, Hír János és Ringer Árpád kutatóhármasa végzett ásatásokat a barlangban és a barlang előtt, összesen hét alkalommal.²⁶⁷ Az ásatások alkalmával felülről a 3. rétegből jöttek elő a Kyjatice-kultúra kerámiatöredékei, a réteg 0,6 és 0,8 m mélység között terült el.²⁶⁸ Az ebből a rétegből előkerült nagyemlős fauna anyagában domesztikált (*Capra sp.*

²⁵⁵ Lásd: KADIČ O. 1916. 6-17. p. / KADIČ O. 1934A. 51-60. p. / VÉRTES L. 1965. 147. p. / RINGER Á. – REGŐS J. 2008. 75. p.

²⁵⁶ KADIČ O. 1916. 6-17. p.

²⁵⁷ HÁMORI ZS. – HÍR J. 1986. 181. p.

²⁵⁸ <http://tajertektar.hu/hu/node/111549> 2015. március 10. 10:00

²⁵⁹ HÁMORI ZS. – HÍR J. 1986. 182. p.

²⁶⁰ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983. 59. p.

²⁶¹ MNM. ADATTÁR. 55. R. I.

²⁶² http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5381-20_1234794293.jpg 2015. március 10. 10:30 , Országos Barlangnyilvántartás, Készítette: Hír J. 1982.

²⁶³ HÍR J. 1986. 76. p.

²⁶⁴ MNM. ADATTÁR. 55. R. I.

²⁶⁵ MNM. ADATTÁR. 55. R. I.

²⁶⁶ HOLLÓ S. – KISS G. 2007. 32. p.

²⁶⁷ HÍR J. 2003. 217. p.

²⁶⁸ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983. 59. p.

és *Bos taurus L.*) és vadállatok (*Cervus elaphus L.* és *Sus scrofa L.*) is előfordulnak, mellette a kisemlős fauna anyagában főként az erdős/fás területeket kedvelő fajok dominálnak.²⁶⁹ Az ásatáson előkerült késő bronzkori kerámiaanyag közöletlen, kivéve egyetlen egy képet, amelyen két füles edény peremtöredéke látható (13. kép).²⁷⁰

Az 1982-es ásatás ideje alatt az ásatók felfigyeltek a következő jelenségre a terepen: a barlang két szádájának a szintjében a hegy ÉK-i feléről a DNy-i felére egy 2-5 m szélességű terasz ível át, amely feltételezhetően mesterséges keletkezésű.²⁷¹

Miskolctapolcai-tavasbarlang: A *Bükk-hegység* DK-i részének²⁷² a K-i szélén, *Görömböly* község, (amelyet 1945-ben *Miskolc* közigazgatása alá vontak,²⁷³) Ny-i határánál a hegy lábánál nyílik az üreg.²⁷⁴ A barlang jelenleg turisztikai célból kiépített barlangfürdőként üzemel.²⁷⁵ A régészeti szakirodalomban *Miskolc-Görömböly-Tapolca Vizesbarlang* (KOREK – PATAY 1958.), valamint *Miskolc Tapolca Vizesbarlang* (KEMENCZEI 1970./1984.) néven szerepel. (11. BgT)

Maga a barlang a fürdőépület mögött helyezkedik el, ahol is 1939-ben Megay G. ásatásokat folytatott.²⁷⁶ A feltárás során kerültek elő a barlangból a Bükki-kultúra és a Kyjatice-kultúra kerámiatöredékei, utóbbit Kemenczei T. határozta meg²⁷⁷ és közölt is belőle egy példányt (22. kép, 12.).²⁷⁸ A leletek a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében található.²⁷⁹ Az úgynevezett *Vár-hegy* lábánál nyílik a barlang,²⁸⁰ ahol a Kyjatice-kultúra idején létesült, erődített település található.²⁸¹

Szeleta-barlang: A *Bükk-hegység* keleti felén nyíló *Szinva-völgyben*, *Felső- és Alsóhámor* között húzódó *Puskaporosi-szoros* feletti, déli fekvésű oldalban található. A *Szinva-patak* völgyétől mintegy 98 méterrel magasabban nyílik a *Szeleta* szádája, amely szintén déli irányba tekint.²⁸² (12. BgT)

²⁶⁹ HÍR J. 1986. 76. p. és a 1. táblázat 77-78. p.

²⁷⁰ HÍR J. 1986. 84. p. 3. ábra.

²⁷¹ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983. 60. p.

²⁷² HEVESI A. 2003. 104-105. p.

²⁷³ TAKÁCSNÉ BOLNER K. 2003. 189. p.

²⁷⁴ <http://tajertektar.hu/hu/node/111815> 2015. március 10. 13:00

²⁷⁵ TAKÁCSNÉ BOLNER K. 2003. 189. p.

²⁷⁶ KOREK J. – PATAY P. 1958. 5. p.

²⁷⁷ KEMENCZEI T. 1970. 23. p. / KEMENCZEI T. 1984. 131-132. p.

²⁷⁸ KEMENCZEI T. 1970. 60. p. IV. tábla, 12. / KEMENCZEI T. 1984. 317. p. Taf. CVII. 12.

²⁷⁹ KEMENCZEI T. 1970. 23. p.

²⁸⁰ <http://tajertektar.hu/hu/node/111815> 2015. március 10. 13:30

²⁸¹ KEMENCZEI T. 1970. 28. p.

²⁸² REGÖS J. – RINGER Á. 2003. 178. p.

A barlang az 1906. évben megindult kutatások egyik helyszíne volt. Kadič ebben az évben az „előcsarnokban” egy 12 m hosszú és 2 m széles kutatószelvényt nyitattott, amelyet 6,5 m mélységig ásott ki, ekkor azonban a járat fenekét nem érte el.²⁸³ Az ásás során közel egy méter vastagságú „fekete agyagból” álló holocénkori réteget tárt fel a szelvényben, amelyben faszenet, hamut, kerámiatöredékeket (a publikálás során nem ad közelebbi meghatározást), domesztikált állatok csontjait, néhány csiszolt csonteszközt és egy emberi állkapcsot említ.²⁸⁴

Kadič a következő év tavaszán folytatta az ásást. Ez alkalommal a terve az volt, hogy az előző évben ásott szelvényt minden irányba kiterjeszti.²⁸⁵ Mégpedig úgy hogy, a felásandó területet felosztotta 2x2 méteres négyszögekre. Mintegy 49 ilyen négyszöget tárt fel az ásás alatt, eltérő mélységig.²⁸⁶ Összesen 96 m² felületen ásta ki ekkor az előcsarnokot fél méter mélységre, ezzel a barlang e részén a holocén réteg jelentős százalékát elásatta.²⁸⁷ Kadič ekkor alkalmazta először az úgynevezett „kubikoló” módszert.²⁸⁸ Ekkor öt réteget választott szét, négy pleisztocén és egy holocén réteget, amelyeknek teljes vastagsága hét méter.²⁸⁹ A rétegekben ismételen, közel egy méter vastag fekete színű, holocén réteget figyelt meg,²⁹⁰ amelyben tűzhelyek nyomait, kerámiatöredékeket, domesztikált állatok csonttöredékeit, valamint számos csiszolt és díszített csonttárgyat említ, továbbá pattintott kőeszközöket és egy csiszolt kőeszközt töredékes állapotban, amelyen átfúrás nyomai látszottak.²⁹¹ Ez alkalommal a barlang főágának a belsőbb részében is ásott egy 2x6 méteres szondázó szelvényt, amit a járat fenekéig leásott. A rétegek komplett vastagsága 3,5 m.²⁹² E szelvényben hat réteget különített el, négy pleisztocén és két holocén korit.²⁹³ Legfelül egy vékony guanóréteget, és alatta egy szintén vékony édesvízi travertinó réteget említ.²⁹⁴ Mindkét réteg átlagos vastagságát 0,2 méternek írja le.²⁹⁵ A guanórétegből recens csontokat és kerámiatöredékeket gyűjtött.²⁹⁶ A szelvényt a barlang bejáratától nagyjából 45 m távolságra jelölte ki.²⁹⁷ Az 1907. évi őszi ásás

²⁸³ KADIČ O. 1915B. 159. p.

²⁸⁴ KADIČ O. 1907. 340. p.

²⁸⁵ KADIČ O. 1915B. 160. p.

²⁸⁶ KADIČ O. 1907. 342. p.

²⁸⁷ KADIČ O. 1915B. 160. p.

²⁸⁸ KADIČ O. 1915A. 92. p.

²⁸⁹ KADIČ O. 1907. 343. p.

²⁹⁰ KADIČ O. 1907. 342. p.

²⁹¹ KADIČ O. 1915B. 161. p.

²⁹² KADIČ O. 1907. 343. p.

²⁹³ KADIČ O. 1915B. 192. p.

²⁹⁴ KADIČ O. 1915B. 161. p.

²⁹⁵ KADIČ O. 1915B. 206. p.

²⁹⁶ KADIČ O. 1907. 343. p.

²⁹⁷ HILLEBRAND J. 1910. 647. p. 54. ábra

során Kadič, a *bejáratban*, az *előcsarnok* Ny-i felében és a *főfolyosó* K-i részében leásatta az „*I. szintet*”, valamint az *előcsarnok* K-i felében a „*II. szintet*”.²⁹⁸ Kadičnál egy szint fél méter vastag mélységet jelent,²⁹⁹ így ezek alapján több mint 130 m² felületen ásatta fel a humuszt. A holocén rétegek leleteit nem részletezi, pusztán említést tesz róluk.³⁰⁰

Az ásatás folytatódott 1908-ban, ebben az évben egyetlen alkalommal ásott a barlangban.³⁰¹ A rövid éves jelentésében Kadič azt írja, hogy „*a barlang talpát*” 0,5-0,8 m vastagságban felásatta³⁰². A *Szeleta* kutatásainak 1915-ös összefoglalásában pontosítja a fentieket, miszerint a *főfolyosóban* 48 m² felületen az *I-es szintet*, míg a *bejáratban* és az *előcsarnokban* szintén 48 m² területen a maradék *II-es szintet* ásatta ki.³⁰³ A holocén rétegek vastagságát rövid jelentésében 0,2 és 1,2 méterként szerepelteti, valamint megemlíti a leletek neolitik voltát.³⁰⁴

1909-ben már három alkalommal történt kutatás a barlangban,³⁰⁵ a tavaszi ásatáson kapcsolódott be először a *Szeleta* feltárásába Hillebrand J., ekkor a *főfolyosóban* érintetlenül maradt *I. szintet* 36 m² felületen és az *előcsarnokban* a maradék *II. szintet* mintegy 26 m² területen ásták le.³⁰⁶ A fentiek alapján, a barlang *bejárat*i részének, *előcsarnokának* és *főfolyosójának* holocén rétegei ezzel az ástatással kerültek ki. Az 1909. évi idény második ásatásán (nyáron) a barlang *mellékfolyosójának* feltárását is elkezdték, itt 48 m² felületen ásták le az *I. szintet*.³⁰⁷

A barlangban 1910-ben egy, 1911-ben két alkalommal dolgoztak a feltárók.³⁰⁸ Az 1911. év nyarán Kadič a barlang előtti téren az *I. szintet* felásatta, 16 m² felületen. Ugyanezen a 16 négyzetméternyi területen, a *II.* és *III. szintet* is feltárták a következő év, 1912 őszén.³⁰⁹ Az 1913. évi ásatással zárták Kadiček az ásatásaikat a *Szeletában*.³¹⁰ A barlangban 1912-ben tártak

²⁹⁸ KADIČ O. 1915B. 161. p.

²⁹⁹ HILLEBRAND J. 1910. 650. p. 55. ábra.

³⁰⁰ KADIČ O. 1915B. 162. p.

³⁰¹ KADIČ O. 1934. 29. p.

³⁰² KADIČ O. 1909. 525. p. (A „*barlang talpa*” = a barlangi kitöltés eredeti szintje/felszíne, ahol még nem érintette az ásatás.)

³⁰³ KADIČ O. 1915B. 165. p.

³⁰⁴ KADIČ O. 1909. 526. p.

³⁰⁵ KADIČ O. 1915B. 166.-168. p.

³⁰⁶ KADIČ O. 1915B. 166. p. / Hillebrand közlésében (HILLEBRAND 1910. 646. p.) az *I. szint* átlag 1 méter vastag volt.

³⁰⁷ KADIČ O. 1915B. 167. p.

³⁰⁸ KADIČ O. 1934. 31-32. p.

³⁰⁹ KADIČ O. 1915B. 175-176. p.

³¹⁰ KADIČ O. 1914A. 186. p.

fel utoljára holocén kori réteget. Ezt követően még hat alkalommal ásattak a *Szeletában*,³¹¹ egészen napjainkig, ezek azonban holocén réteget nem érintettek.

Összefoglalva, a holocén rétegekről a következőket lehet elmondani: Az *előcsarnokban* és a barlang előtti téren legfelül fekete a humusz, az *előcsarnok* közepén ez 0,7 m vastag volt, a többi részen ennél vékonyabb, a *mellékfolyosó* és a *főfolyosó* elején pedig teljesen eltűnik.³¹² A *főfolyosóban* a fekete humusz helyett egy 0,2 m vastag édesvízi mészkőréteg található, mely a *folyosó* hátsó részénél a legvastagabb, itt egy kürtön keresztül beömlő vízfolyás alakította ki ezt a réteget.³¹³ A legkorábbi réteg a denevérguanó, mely hol a travertinó réteget fedi, hol pedig a fekete humuszt. Egyes helyeken közvetlenül a pleisztocén réteget követi, átlag 0,2 m vastagságban.³¹⁴ Megfigyeltek továbbá gödröket, de ezek korát Kadiček modernnek vélték, lévén, a fekete humuszt is átvágták.³¹⁵

A fekete humuszban tűzhelyeket, kerámatöredékeket, faunamaradványokat, kő-, és csonteszközöket, bronz- és vastárgyakat találtak.³¹⁶ A humusz leletei több korszakot is képviselnek, így a neolitikus Bükki-kultúra³¹⁷ és a késő bronzkori Kyjatice-kultúra is jelen van a rétegben.³¹⁸ A Kyjatice leletanyagot számos kerámatöredék és három bronzgomb képviseli (25. és 26. kép), amelyeket Kemenczei határozott meg, és közölte.³¹⁹ A fekete humusz faunaanyaga: *Canis Lupus L.* / *Felis silvestris Schreb.* / *Meles meles L.* / *Bos primigenius Boj.* / *Bos taurus L.* / *Capra hircus L.* / *Cervus elaphus L.* / *Capra capreolus L.* / *Sus scrofa L.* Továbbá találtak *Homo sapiens L.* maradványokat is.³²⁰ A csontok darabszámát tekintve, arányaiban a háziállatok csontjai fordultak elő nagyobb mennyiségben, a többségük feltörve, tűzhelyekből, különféle kerámatöredékek kíséretében jött elő, másrészt a fekete humusz homogén volta miatt, nem lehetett azon belül a korokat sztratigráfiaiilag elkülöníteni.³²¹

³¹¹ REGŐS J. – RINGER Á. 2003. 178. p.

³¹² KADIČ O. 1915B. 204. p.

³¹³ KADIČ O. 1915B. 206. p.

³¹⁴ KADIČ O. 1915B. 206. p.

³¹⁵ KADIČ O. 1915B. 206-208. p.

³¹⁶ KADIČ O. 1915B. 204. p.

³¹⁷ KOREK J. – PATAY P. 1958. 7. p.

³¹⁸ KEMENCZEI T. 1970. 23. p.

³¹⁹ KEMENCZEI T. 1970. 23. p. / KEMENCZEI T. 1984. 132. p.

³²⁰ KADIČ O. 1915B. 205. p.

³²¹ KADIČ O. 1915B. 206. p.

Az Aggtelek-Rudabányai-hegyvidék barlangi lelőhelyei a késő bronzkorban

Csapás-tetői-barlang: A *Szinpetri-fennsíkon*,³²² Szinpetri község nyugati határától, kevesebb, mint két kilométerre található északi irányban,³²³ az *András-hegyen*. A környékbeliek a hegyet *Csapás-tetőnek* nevezik.³²⁴ Innen kaphatta a lelőhely is a nevét. A hegyen található háromszögelési ponttól, amely a 390,7 m tszf. magasságot jelzi, déli irányban 20 méterre fekszik a barlang.³²⁵ EOTR 10.000-es térkép alapján, körülbelül 390 és 380 m tszf. magasságban nyílik a bejárata.³²⁶

1972 augusztusában leletmentő ásatást folytattak a barlangban, Hellebrandt Magdolna irányításával, az ásatáson részt vett Varga Imre, Dénes György, a lelőhely bejelentője és a *Vörös Meteor* „Vass Imre” Barlangkutató csoport érdeklődő tagjai.³²⁷ A falu lakói az ásatást megelőző évek alatt Varga Imre irányításával kihordták a barlang bejárati szakaszából a kitöltés baloldali részét. A helyszínen az ásatásvezető megállapította, hogy a kitöltésnek a barlangban hagyott jobb oldali részéből kerámiadarabok állnak ki.³²⁸ Kezdetben egy 3 méter hosszú szelvényt jelöltek ki, amit a későbbiekben meghosszabbítottak.³²⁹ A kitöltésben rétegek nem voltak, de egységes, barna szín jellemezte azt, amelyben késő bronzkori kerámiatöredékek, faszén darabok és állatsontok kerültek napvilágra. A későbbiekben átvizsgálták az előző években kihordott földet is, amelyből szintén számos kerámiatöredék került elő.³³⁰ A leleteket a Kyjatice-kultúra hagyatékának határozták meg,³³¹ és a Ha A időszakra datálták.³³² Az ásató is felfigyelt arra, hogy a barlang méretei alapján nem igazán alkalmas emberi tartózkodásra és a barlang jellege is ezt a megállapítást sugallja (13. BgT). Ő egy építményt feltételezett a barlang bejárata felett vagy előtt, melynek a pusztulása után a leletek bemosódhattak a barlangba.³³³ E barlang esetében gondolhatunk akár arra is, hogy a leleteket bedobálták, mintegy hulladékgödörnek használva ezzel a barlang nyílását. Az is elképzelhető, hogy a

³²² MÓGA J. 2003. 23. p.

³²³ DÉNES GY. 1972. 7. p.

³²⁴ HELLEBRANDT M. 1973. 589. p.

³²⁵ DÉNES GY. 1972. 7. p. / LÁSD: <http://tajertektar.hu/hu/node/120269> (2015. március 1. 11:30)

³²⁶ <http://tajertektar.hu/hu/node/120269> (2015. március 1. 11:30)

³²⁷ KORDOS L. 1973. 52. p.

³²⁸ HELLEBRANDT M. 1973. 589. p.

³²⁹ HELLEBRANDT M. 1973. 590. p.

³³⁰ HELLEBRANDT M. 1973. 590. p.

³³¹ HELLEBRANDT M. 1973. 592. p. / KEMENCEI T. 1984. 143.p.

³³² HELLEBRANDT M. 1973. 592. p.

³³³ HELLEBRANDT M. 1973. 592. p.

barlang közelében egy felszíni lelőhelyről³³⁴ szállította oda egy időszakos vízfolyás. Ebben az esetben a barlang nyomjelzőként utalhat egy, a közelben lévő lelőhely meglétére. A barlangban lelt faunát Kordos László vizsgálta és határozta meg.³³⁵ Az ásatás során gondosan, kézi válogatással gyűjtötték be a csontanyagot, ebből adódott az a probléma, hogy hiányoztak a kisemlősök maradványai, amelyek pontosabb képet adhatnának az egykori fauna és klíma meghatározásához.³³⁶ A meglévő csontanyagban a hörcsögcsontok (*Cricetus cricetus* L.) jelentek meg legmagasabb arányban. Ennek a fajnak a lelőhelykörnyéki területen való elterjedése mutatja a késő bronzkori ember tájformáló hatását.³³⁷ Az erdők irtásával nyílt tereket, kultúrterületeket hozott létre, amelyek kedveznek a hörcsög elszaporodásának.³³⁸ A feltáráson előkerült két emberi csont, egy őrlőfog és egy csigolya, ez utóbbi szórvány.³³⁹ A csigolyákon rágás nyomai vehetők észre, ez jellemző néhány állatcsontra is, így elképzelhető hogy egyes csontokat a ragadozók hordhatták be a barlangba.³⁴⁰

Ördög-gát-lyuk: *Varbóc* községtől 5,9 kilométerre, DK-re *Szendrő* irányában,³⁴¹ a *Telekes-völgy* ÉK-i irányban szeli át a *Rudabányai-hegységet*.³⁴² A völgy baloldalán, a pataktól körülbelül 100 méterre nyílik a barlang.³⁴³ A régészeti szakirodalomban *Ördöggáti Csengő-barlang* néven szerepel, és úgy írják le, hogy a *Szendrő* mellett található.³⁴⁴ Való igaz, hogy közelebb fekszik *Szendrőhöz*, de közigazgatásilag *Varbóchoz* tartozik.³⁴⁵ Az Országos Barlangnyilvántartásban az *Ördög-gát-lyuk* név alatt található meg,³⁴⁶ így én is ezt a megnevezést használom. (14. BgT)

Az ásatások 1933-tól 1935-ig folytak,³⁴⁷ az ásatók Leszih A. és Megay G. voltak.³⁴⁸ Az ásatás során napvilágra került a neolitikus Bükki-kultúra anyaga,³⁴⁹ valamint késő bronz- és kora vaskori leletek is.³⁵⁰ A Kyjatice-kultúra hagyatékát Kemenczei határozta meg és közölte

³³⁴ DÉNES GY. 1972. 9. p.

³³⁵ HELLEBRANDT M. 1973. 592. p.

³³⁶ KORDOS L. 1973. 52. p.

³³⁷ KORDOS L. 1973. 54. p.

³³⁸ KORDOS L. 1973. 54. p.

³³⁹ KORDOS L. 1973. 56. p. Továbbá lásd az 52. p. táblázata.

³⁴⁰ KORDOS L. 1973. 56. p.

³⁴¹ <http://tajertekar.hu/hu/node/80258> 2015. március 21. 10:00

³⁴² MÓGA J. 2003. 25. p.

³⁴³ <http://tajertekar.hu/hu/node/80258> 2015. március 21. 10:15

³⁴⁴ KEMENCZEI T. 1970. 27. p.

³⁴⁵ <http://tajertekar.hu/hu/node/80258> 2015. március 21. 10:20

³⁴⁶ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5422-8 (2015. március 6. 10:30)

³⁴⁷ KEMENCZEI T. 1970. 27. p.

³⁴⁸ MNM. ADATTÁR. 478. SZ. VIII.

³⁴⁹ KÖREK J. – PATAY P. 1958. 28. p.

³⁵⁰ LESZIH A. 1939. 79. p.

1984-ben.³⁵¹ A Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe, a barlangból bekerült leletek: tokos bronzbalta, bronz lándzsahegy, bronztű és csüngő, csontzabla töredék, kerámiatöredékek (21. kép).³⁵² Az 1933. évi ásatás dokumentációjából fennmaradt vázlatrajzok alapján, a leletek egy 0,4 m vastag „*feketés barna humusz*” rétegben feküdtek. A réteg felett egy méter vastagon, erősen köves réteg húzódott, alatta pedig már sárga pleisztocén sáv következett.³⁵³ A barlangban további kutatások nem történtek.

Baradla-barlang: Magyarország egyik legnagyobb barlangrendszere, amely az ÉK-i országrész több településének területén is a felszínre nyílik, sőt, a határon átnyúlva Szlovákiában is a felszínre nyíló rendszer. Jelen dolgozat e részében a barlang *Aggtelek* község ÉNy-i szélén³⁵⁴ nyíló szakaszának (15. BgT) archeológiai vonatkozásait kívánom bemutatni, a késő bronzkor időszakára fókuszálva. A barlang első komolyabb ásatása 1876 augusztusában vette kezdetét, báró Nyáry Jenő vezetésével, segítői Thallóczy Lajos és Tóttössy Béla voltak.³⁵⁵ Az ásatás során, a barlang *Csontház* nevű termében, került elő késő bronzkori leletanyag is, nevezetesen kerámiatöredékek, számos bronztárgy és állatcsont. A bronztárgyak közül egy ívelt hátú kést (15. kép), három tűt (16. kép) és öt darab bronzkarikát emel ki az ásató.³⁵⁶ Nyáry J. a leleteket egy 0,3 méter mélyen³⁵⁷ kezdődő és 0,6 méter vastag, laza, fekete talajban találta.³⁵⁸ A *Csontház-teremben* végzett munka után a *Temetkezési-folyóson* kezdett feltárásba, ahol számos eltemetettet talált.³⁵⁹ A második ásatás nem sokáig váratott magára, még ugyanabban az évben, ősszel kezdett munkába a barlangban.³⁶⁰ Ez alkalommal számos késő bronzkori kerámiatöredéket is talált, amelyekről publikációjában pontos leírásokat és rajzokat közöl.³⁶¹ A késő bronzkori kerámiák leírásánál fordul elő leggyakrabban az a sztratigráfiai megjelölés, mely szerint a „*konyhahulladékok felső rétegében*” feküdtek a leletek.³⁶² A harmadik ásatásra 1877. augusztusában került sor, Nyáry J. segítői ekkor Thallóczy Lajos, Péchy Jenő és Szukács Jenő voltak.³⁶³ Ez alkalommal a munkát a barlang *bejárata* előtti téren kezdték, ahol kerámiatöredékeket, állatcsontokat, bronz- és vastárgyakat (sok nyíl- és lándzsahegyet),

³⁵¹ KEMENCZEI T. 1970. 27. p.

³⁵² KEMENCZEI T. 1984. 143. p.

³⁵³ MNM. Adattár. 136. M. III.

³⁵⁴ <http://tajertektar.hu/hu/node/77389> 2015. március 14. 10:00

³⁵⁵ SZIKINCZEY B. 1876A. 289. p.

³⁵⁶ NYÁRY J. 1881. 22-24. p.

³⁵⁷ NYÁRY J. 1881. 22. p.

³⁵⁸ NYÁRY J. 1881. 23. p.

³⁵⁹ NYÁRY J. 1881. 28. p.

³⁶⁰ SZIKINCZEY B. 1876B. 335. p.

³⁶¹ NYÁRY J. 1881. 99-126. p.

³⁶² PL: NYÁRY J. 1881. 102-103. p.

³⁶³ SZIKINCZEY B. 1877. 268. p.

valamint a „*felsőrétegben*” nagy mennyiségű ló csontot leltek.³⁶⁴ A barlangban a *Pitvart* és a *Denevér-ágot* kutatták át.³⁶⁵ Az ásatások alkalmával emberi csontokat is találtak, bár Nyáry leírásai alapján inkább tűnnek neolitik és középkori maradványoknak.³⁶⁶ A késő bronzkori időszakhoz e korai ásatások embertani anyaga nem köthető.³⁶⁷

Az ásatások 1910. őszén folytatódtak, amikor is Kadič O. és Márton Lajos egy hónapig ástak a barlangban.³⁶⁸ Kadič egy 2x24 méteres szelvényt ásatott ki 1,5 méter mélységre, ami a *Pitvart*, a *Folyosót* és a *Csontházat* érintette.³⁶⁹ Rengeteg bronztárgy, késő bronzkori kerámiatöredék került elő,³⁷⁰ emberi csontvázak és nagy mennyiségű recens faunaanyag is.³⁷¹ A leleteket, átlag egy méter vastag, fekete, tűzhelyekkel teli humuszban találták.³⁷² A következő évben is folytatódott a feltárás, ekkor Kadič új segítségével Finger Béla lett, akire egyhetes közös munka után Kadič rá is bízta a további kutatásokat.³⁷³ Ez alkalommal az előző évi helyszíneken újabb 76 m² területet ástak fel egy méter mélységre, amelyből ismét kerámiatöredékek, bronztárgyak, állat- és embercsontok jöttek elő.³⁷⁴ Az ásatások során előkerült embermaradványokat nehéz korhoz kötni, mivel a késő bronzkori anyaggal együtt jöttek elő neolitik leletek is,³⁷⁵ és Kadiček az egy méter vastag fekete humuszt, amelyben a leletek voltak, nem tagolták kisebb elemekre. Az ásatásokat folytatta Finger B. 1912-ben, amikor is a *Csontház-teremben* újabb 42 négyzetmétert tárt fel az eddigi szelvényhez. Ismét számos emberi csontot, kerámiatöredéket, bronz- és vastárgyat, kő- és csonteszközt gyűjtöttek.³⁷⁶

Sok éves kihagyás után, 1926 nyarán, egy hónapot ásott ismét a barlangban Kadič, valamint segítői: Bogsch László és Kretzoi Miklós.³⁷⁷ Az ásatást nagyjából a *Pitvarban* végezték, itt jöttek elő neolitik és késő bronzkori leletek is, továbbá emberi maradványok. Próbáásatásokat végeztek a *Denevér-* és a *Róka-ágban* is, hasonló eredményekkel, mint a *Pitvarban*.³⁷⁸

³⁶⁴ NYÁRY J. 1881. 155. p.

³⁶⁵ HOLL B. 2007. 269. p.

³⁶⁶ NYÁRY J. 1881.

³⁶⁷ REZI KATÓ. G. 2014. 351-352. p.

³⁶⁸ KADIČ O. 1911. 666. p. / BELLA L. 1912. 358. p.

³⁶⁹ KADIČ O. 1911. 667. p.

³⁷⁰ MNM. Adattár. 5. A. I.

³⁷¹ KADIČ O. 1911. 667. p.

³⁷² KADIČ O. 1911. 667. p.

³⁷³ KADIČ O. 1912. 462. p.

³⁷⁴ KADIČ O. 1912. 462. p.

³⁷⁵ MNM. Adattár. 5. A. I.

³⁷⁶ KADIČ O. 1913B. 68. p.

³⁷⁷ HOLL B. 2007. 269. p.

³⁷⁸ KADIČ O. 1929. 232. p.

1929-ben Tompa Ferenc végzett feltárást a *Csontház-teremben*.³⁷⁹ Az ásatás során szintén találtak neolitikus és késő bronzkori leleteket, sőt,³⁸⁰ az utóbbiak között volt egy bronzkincslelet, amely egy ívelt élű bronz lándzsahegyet is tartalmazott (27. kép, 2. és 28. kép, 7.). Ezen kívül volt benne egy bronz hárfafibula (27. kép, 3. és 28. kép, 5.), keresztrovátkás bronzkarkötő (27. kép, 4. és 28. kép, 12.) és egy kézfejtvédő bronztekercs (27. kép, 1. és 28. kép, 6.) valamint egyéb tárgyakat is tartalmazott. A kincsleleten égés nyomait vélte felfedezni az ásató.³⁸¹ A bronztárgyak előkerülési helyéhez közel egy csontvázás sírra bukkantak. A sírban a halott ujján egy lapos, bronzhuzalból készült, spirális gyűrű volt (27. kép, 12. és 28. kép, 11.).³⁸² Továbbá előkerült szintén a *Csontház-teremből* egy aranykincslelet, amit Tompa segítője, Csalogovits József (később: Csalog József) talált, egy sziklahasadékban.³⁸³ A kincslelet 28 darab tárgyból áll (14. kép) és 140,83 g súlyú. Két tárgytípus volt benne; huzalból készült, különböző átmérőjű karikák és szintén huzalból készített spiráltekercs hengerkék (28. kép, 15-19).³⁸⁴ Ezeken felül számos kerámiatöredéket és néhány épebben megmaradt kerámiát is eredményezett az ásatás (28. kép, 1-3.).³⁸⁵

1953 decemberében Vértes folytatott kutatásokat a barlangban, segítője Horusitzky Zoltán volt.³⁸⁶ A *Denevér-ágban*, Mottl M. egykori szelvényét tisztították ki és bővítették. A munkát befejezve a következő megfigyeléseket tették a késő bronzkori leleteket tartalmazó rétegre: „*legfelül néhány cm vastag neolit és koravaskori kulturréteg cserepekkel, recens csontokkal és cölöplyukakkal*”³⁸⁷

1959-ben Patek Erzsébet végzett terepbejárást, amely során a *Szultán pamlaga* nevű helyen a barlangban késő bronzkori kerámiatöredékeket is gyűjtött, de ezek a leletek valószínűleg másodlagos helyzetűek voltak.³⁸⁸ A későbbi kutatások során a barlang e szakaszán nem találtak leleteket.³⁸⁹

1960 decemberében Vértes L., Patay P., Salamon Á. és Török Gy. végeztek terepbejárást és ásatást a barlangban.³⁹⁰ A barlang bejárása során számos helyen gyűjtöttek késő

³⁷⁹ KADIČ O. 1933. 17. p.

³⁸⁰ TOMPA F. 1937B. 106. p.

³⁸¹ TOMPA F. 1937B. 106. p.

³⁸² TOMPA F. 1937B. 106-107. p.

³⁸³ CSALOG J. 1976. 61. p.

³⁸⁴ TOMPA F. 1937A. 53. p.

³⁸⁵ TOMPA F. 1937B. 106. p.

³⁸⁶ HOLL B. 2007. 269. p.

³⁸⁷ MNM. Adattár. 52. A. I.

³⁸⁸ MNM. Adattár. I.1960/51. (A *Szultán pamlaga* nevű rész, a *Törökmecset*-oldalág környékén van.)

³⁸⁹ HOLL B. 2007. 269-270. p.

³⁹⁰ HOLL B. 2007. 269. p.

bronzkori kerámiát, ezek egy része valószínűleg már másodlagos helyzetben volt.³⁹¹ A *Pitvarban* egy szelvényt nyitottak.³⁹² Sok késő bronzkori kerámiát és néhány bronztárgyat is (gyűrűt és tűt) találtak, a réteg teljesen bolygatott volt, felül helyezkedtek el a Bükki kerámiák és alatta a késő bronzkori leletek.³⁹³

A '60-as évektől kezdve a barlangban több hullámban végeztek villanszerelési és betonjárda-építési munkákat, egészen a '90-es évekig, amelyek során további leletek kerültek elő.³⁹⁴ Kemenczei 1970-ben közölt néhány leletet a barlangból, amelyek az 1966-os járdaépítések alkalmával jöttek elő.³⁹⁵ 1969-ben a barlang előtti téren végzett Korek J. leletmentő ásatást, neolitikus telepet és temetkezéseket tárt fel, azonban késő bronzkori leleteket nem talált.³⁹⁶ 1976-ban Kordos L. végzett a barlangban rétegtani hitelesítő ásatást, amely során kerültek elő késő bronzkori leletek is, melyeket Korek J. határozott meg.³⁹⁷ 1994-ben Rezi Kató Gábor leletmentést folytatott a barlang előtt, ekkor három objektum került elő, köztük neolitikus és egy bronzkori (valószínűleg egy ház padlószintje).³⁹⁸ 2001-ben a barlangban Rezi K. G. és Holl B. leletmentő ásatást végzett a barlang *Róka-ág* nevű részénél.³⁹⁹ Még ugyanebben az évben vette kezdetét Rezi K. G. vezetésével és Holl B., Csengeri P., Marton Á., Markó A. segédkezésével egyfajta revíziós kutatás, amely szisztematikus terepbejárások sorozatából és kutatástörténeti összefoglalásból állt.⁴⁰⁰ A kutatásuk végeredményeképpen képet kaphattunk arról, hogy a *Baradla-barlang* régészeti leletei, időszakokra lebontva miként sűrűsödnek a barlang különböző pontjain.⁴⁰¹

(Szent)Andrási-barlang: *Bódvarákó* és *Tornaszentandrás* község között húzódik⁴⁰² az *Esztramos-hegy*, mely a *Rudabányai-Szalonnai-hegység* része, de attól elkülönülve emelkedik a táj fölé, a *Bódvaszilasi-medence*⁴⁰³ délkeleti szélén.⁴⁰⁴ Napjainkra már a bányaművelésnek köszönhetően megcsonkított hegynek⁴⁰⁵ az északnyugati oldalában, körülbelül 320 m tszf.

³⁹¹ MNM. Adattár. XI.247/1961.

³⁹² HOLL B. 2007. 269. p. (Vértes naplójában Csontház-terem szerepel, téves elnevezést használt Vértes, indoklást lásd: HOLL B. 2007. 269. p.)

³⁹³ MNM. Adattár. XI.247/1961

³⁹⁴ HOLL B. 2007.

³⁹⁵ KEMENCZEI T. 1970. 27. p.

³⁹⁶ MNM. Adattár. XIV.147/1969.

³⁹⁷ MNM. Adattár. XIV.153/1976.

³⁹⁸ REZI KATÓ. G. 1997. 5. p.

³⁹⁹ HOLL B. 2007. 270. p.

⁴⁰⁰ REZI KATÓ. G. 2004. 241. p. / HOLL B. 2007.

⁴⁰¹ HOLL B. 2007. 4./ 5./ 6. kép.

⁴⁰² <http://tajertektar.hu/hu/node/107584> 2015. március 16. 10:00

⁴⁰³ MÓGA J. 2003. 25. p.

⁴⁰⁴ DÉNES GY. 1983. 5. p.

⁴⁰⁵ MÓGA J. 2003. 25. p.

magasságban⁴⁰⁶ nyílik a barlang. A szakirodalomban 1981-82-ben és a térképeken, *Andrási-barlang* néven szerepel, majd '82-83-ban már *Szentandrás-barlang* néven találjuk a publikációkban és az ásatási naplóban is.⁴⁰⁷ A barlangról 1986-ban annyit lehetett tudni, hogy a védettség alól feloldották, és a bányaművelés során keletkezett robbantott kötörmelék a bejáratát teljesen elfedte.⁴⁰⁸ Az Országos Barlangnyilvántartásban nem található meg.⁴⁰⁹ (16. BgT)

A barlangban 1981. augusztus 1-től 10-ig leletmentő ásatást végeztek a Herman Ottó Múzeum és az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Észak-magyarországi Felügyeletének (a továbbiakban OKTH ÉF) munkatársai,⁴¹⁰ az ásatást a múzeum részéről Simán Katalin vezette.⁴¹¹ Az feltáráson ebben az évben a Kyjatice-kultúra leletei jöttek elő, nevezetesen kerámiatöredékek, csonteszközök, egy obszidián penge,⁴¹² valamint egy vaszabla.⁴¹³ Az említett obszidián eszköz valószínű, hogy inkább a Bükki-kultúra hagyatéka, amely leleteinek jelentős példányait a következő évi feltárás hozta napvilágra.⁴¹⁴

Az 1982-ben július 24-től augusztus 23-ig megrendezésre került egy komplex régészeti feltárás és természetvédelmi tábor, amit a Herman Ottó Múzeum, az OKTH ÉF és Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Természetvédelmi Egyesület szervezett⁴¹⁵ az *Esztramos-hegyen* a bányaművelés pusztító hatásának kitétt barlangok és üregek megfelelő dokumentálása és egy jövőbeli védelmi zóna kialakításának érdekében.⁴¹⁶ A táborban számos barlangkutatással foglalkozó egyén és szervezet képviseltette magát.⁴¹⁷

Az ásatásvezető az előző évhez hasonlóan Simán K. volt.⁴¹⁸ A barlangot hosszában teljesen feltárták, egy 2 m széles és 20 m hosszú szelvényvel,⁴¹⁹ amelynek K-i tanúfaláról

⁴⁰⁶ MKBT Mű. 1981. NOV.-DEC. 9. p.

⁴⁰⁷ Lásd: MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983 és a barlang tárgyálásánál felhasznált irodalom.

⁴⁰⁸ MAJOROS ZS. 1986. 193. p.

⁴⁰⁹ <http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=caves> 2015. március 17. 10:22

⁴¹⁰ MKBT Mű. 1981. NOV.-DEC. 9. p.

⁴¹¹ SIMÁN K. 1982. 27. p.

⁴¹² SIMÁN K. 1982. 27. p.

⁴¹³ MKBT Mű. 1981. NOV.-DEC. 9. p.

⁴¹⁴ MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983.

⁴¹⁵ MKBT Mű. 1982. NOV.-DEC. 11. p.

⁴¹⁶ MKBT Mű. 1982. JÚL.-AUG. 6. p. / továbbá: az MKBT Mű 1982. nov-dec. számában a 26-27 oldalán megjelent, OKTH ÉF által közreadott Körlevél alapján.

⁴¹⁷ MKBT Mű. 1982. NOV.-DEC. 11. p. (a kutatásban résztvevő szervek: Herman Ottó Barlangkutató Csoport, Cerberus Barlangkutató Csoport, Marcel Loubens Barlangkutató Egyesület, FTSK Barlangkutató Csoport, USE Pannónia, a Papp Ferenc Barlangkutató Csoport).

⁴¹⁸ MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983.

⁴¹⁹ WOLF M. – SIMÁN K. 1982. 110. p.

készült egy stratigráfiai rajz (19. kép).⁴²⁰ A feltáráson a fent említett Bükki kultúra leletei mellett késő bronzkori leletanyag is előkerült, így például vaskarika, bronzkés, obszidián penge, kerámiatöredékek, átfúrt fog,⁴²¹ állatcsontok és emberi csonttöredékek is.⁴²² Az 1982. évi ásatásnapló alapján a holocénkori rétegről az mondható el, hogy erősen kevert volt, a különböző korú leletek is keverten jöttek elő; „Az 1981-ben talált zabla előkerülési helye alatt állatcsontok, bükki cserepek és legújabb kori csizmavasalás került elő.”⁴²³ A leletek sztratigráfiai helyzetéből azt a következtetést vonta le az ásató, hogy a barlangnál egy magasabban elhelyezkedő, síkfelszíni területen volt az egykori „lakótér”, amely addigra már lepusztult.⁴²⁴ A humusz és a leletek kevertsége és Simán K. említett feltételezése alapján, a leletek barlangban való esetleges másodlagos helyzetét is számításba kell venni.

Hosszú-tetői-barlang: Az Aggteleki-karszthoz tartozó Alsó-hegyen⁴²⁵ magasodó Hosszú-tető (461 m tszfm.) csúcsától DNy-ra megközelítőleg 100 méterre⁴²⁶ nyílik a barlang, egy sziklaudvarban. Mellette található egy másik sziklaudvar is, elképzelések szerint ezek a barlang felszínre harapódzódásával jöhettek létre (20. kép).⁴²⁷ A hegy Szögliget községtől 4-5 kilométerre É-ÉNy-ra Szádvár irányában, és azon túl található.⁴²⁸ A magyar-szlovák határtól mindössze 350 méterre helyezkedik el a barlang.⁴²⁹ Kezdetben a *Julcsa-barlang* megnevezés volt használatos a hazai régészszakma berkein belül (2000)⁴³⁰ és a szlovák (2001-2006)⁴³¹ szakirodalomban is, azonban a magyar barlangtani irodalomban (2003)⁴³² és az Országos Barlangnyilvántartásban (mai napig)⁴³³, valamint a legfrissebb magyar régészeti vonatkozású irodalomban (2014)⁴³⁴ is a *Hosszú-tetői-barlang* megnevezés található. Ezek tükrében a *Julcsa-barlang* névre, szinonimaként kell tekintenünk. (17. BgT)

⁴²⁰ A szelvény rétegtani rajza megjelent: A Marcel Loubens Barlangkutató Egyesület Évkönyve 1982. Lénárt László (szerk.) 19. ábra.

⁴²¹ SIMÁN K. 1983. 30. p.

⁴²² MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983.

⁴²³ MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983.

⁴²⁴ SIMÁN K. 1983. 30. p.

⁴²⁵ MÓGA J. 2003. 24. p.

⁴²⁶ <http://tajertektar.hu/hu/node/111666> 2015. március 18. 10:30

⁴²⁷ GRUBER P. 2003. 63. p.

⁴²⁸ <http://tajertektar.hu/hu/node/111666> 2015. március 18. 10: 35

⁴²⁹ <http://tajertektar.hu/hu/node/111666> 2015. március 18. 10: 45

⁴³⁰ MNM. Adattár. XII. 99./2000.

⁴³¹ FURMÁNEK V. 2001. / MITÁS V. 2006.

⁴³² GRUBER P. 2003. 63. p.

⁴³³ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5451-16 2015. március 19. 10:00

⁴³⁴ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

A barlang archeológiai tartalmát Szenthe István geológus fedezte fel, amikor is 2000 februárjában két geológiai fúrást végzett a belső terem kitöltésében.⁴³⁵ Felismerte a fúrásokban talált leletek régészeti korát, így értesítette a Magyar Nemzeti Múzeum és a Herman Ottó Múzeum munkatársait, majd a helyszínre még februárban kiérkező régészeknek át is adta azokat.⁴³⁶ A helyszínre Rezi Kató Gábor, Dobosi Viola és Holl Balázs érkeztek ki, az átadott tárgyak a következők voltak: szerpentinvéső, őskori kerámiatöredékek és egy késő bronzkori aranykarika.⁴³⁷ A helyszínelés során fémkereső detektorral átvizsgálták a barlang előtti sziklaudvart és a barlangot is. A detektorozás a barlangban jelentős eredménnyel járt, találtak egy újabb aranykarikát és egy spirálisan összetekert aranyhuzalt, valamint a barlang állatjáratok által bolygatott felszínhez közeli rétegéből néhány további őskori kerámiadarabot is sikerült kiemelniük.⁴³⁸ Ezt követően a barlang további feltárását tűzték ki célul, és kidolgoztak egy munkatervet,⁴³⁹ amellyel a magyar barlangok holocénkori rétegeinek régészete egy valóban új szintre lépett. A nagymérvű interdiszciplináris hozzáállás⁴⁴⁰ mellett egy nemzetközi kutatócsapat is megalakult, melyben magyar részről a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, Rezi Kató G. és Szenthe I. geológus, valamint szlovák részről a Nyitrai Régészeti Intézet munkatársa, Václav Furmánek vettek részt évről-évre a kutatásban, de mellettük időről-időre számos további szlovákiai intézmény kutatója is segítette a munkát.⁴⁴¹

A feltárások alkalmával gazdag kerámiaanyag jött elő, számos korszak képviselteti magát, középső neolitikum, késő bronzkor és a vaskor mindkét fázisa.⁴⁴² A legdominánsabb a késő bronzkor jelenléte a barlangban, melyet elsősorban a Kyjatice-kultúra képvisel és kismennyiségben pedig a Pilinyi-kultúra kerámiaanyaga.⁴⁴³ A kerámia mellett jött elő néhány kőeszköz, bronztü töredékek és egyéb bronztárgyak, sok állatcsont,⁴⁴⁴ valamint egy emberi állkapocstöredék és gazdag malakológiai anyag is.⁴⁴⁵ A 2001-től 2008-ig tartó kutatások során a barlangból 15 darabból álló aranykincslet került elő, azonban a kutatást még nem fejezték be.⁴⁴⁶ A kincslet aranyhuzal karikákból és szintén aranyhuzalból spirálisan feltekercselt

⁴³⁵ GRUBER P. 2003. 64. p.

⁴³⁶ MNM. Adattár. XII. 99./2000.

⁴³⁷ MNM. Adattár. XII. 99./2000. Ez úton is szeretném megköszöni Rezi Kató Gábornak, hogy a barlanggal kapcsolatos régészeti munkák dokumentumait megtekinthettem, és dolgozatomhoz felhasználhattam azokat.

⁴³⁸ MNM. Adattár. XII. 99./2000.

⁴³⁹ MNM. Adattár. XII. 99./2000.

⁴⁴⁰ MNM. Adattár. XII. 99./2000.

⁴⁴¹ MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁴⁴² MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁴⁴³ FURMÁNEK V. 2002. 140. p.

⁴⁴⁴ FURMÁNEK V. 2002. 140. p.

⁴⁴⁵ MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁴⁴⁶ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

tárgyakból áll, többségük kör-, de néhány példány négyszögátmetszetű huzalból készült.⁴⁴⁷ A karikák átlagos átmérője 4-5 centiméter, de akad egy kisebb példány is 2,5 centiméterrel, a huzalok átmetszeti vastagsága változatos, többségük 3 milliméter, de akad köztük 4,5 / 1,5 és 1 milliméter vastag huzal is.⁴⁴⁸ A kincslelet egyértelműen a Kyjatice-kultúra időszakába illeszthető be,⁴⁴⁹ egy hasonló aranykincslelet ismert a Baradla-barlangból, Tompa F. 1929. évi feltárásából.⁴⁵⁰ Az egyik aranykarika anyagvizsgálatának elvégzése után kiderült, hogy nem tiszta aranyról, hanem elektronról van szó, amely 88% arany és 12% ezüst ötvözetéből tevődik össze.⁴⁵¹

A barlangok szerepe a késő bronzkorban

Arról a kérdésről, hogy a barlangok milyen szerepet tölthettek be a késő bronzkori ember életében, társadalmában, illetve a többi lelőhelyhez (településekhez, temetőkhöz) milyen volt a viszonya, nem sok biztosat lehet tudni. Ez részben annak köszönhető, hogy a korai ásatások alkalmával észre sem vették vagy csak felületesen foglalkoztak a késő bronzkori anyaggal. Így azonkívül, hogy ismerünk leleteket egyes barlangokból, és esetleg tisztában vagyunk ezek rétegtani körülményeivel is (ez általában kimerül a réteg vastagságában és jellegében). A leletek lelőhelyen belüli pontos elhelyezkedéséről nem maradtak fenn dokumentációk. Számos esetben megfigyeltek gödröket a barlangon belül, de ezeket a leírások alapján nem tudjuk feltétel nélkül korhoz kötni, ugyanis ritkán fordul elő, hogy megfigyeléseket tettek volna a gödrök korára vonatkozólag. Másrészt, a téma hazai kutatatlansága is hozzájárul, hogy nem sok biztosat tudunk a barlangok szerepéről a tárgyalt időszakban. A korai ásatások sorából is kiemelkedik néhány kivétel, amelyek már több információt hagytak az utókorra. A II. világháború utáni modern(ebb) ásatások már egyre informatívabbak lettek. Ez a helyzet az elmúlt 15-20 évben kezdett jelentős mértékben megváltozni, de még ennek ellenére is keveset mondhatunk el a barlangok szerepéről.

A hazai barlangok első, késő bronzkori interpretálását Kemenczei T. végezte el, és közölte 1970-ben, valamint 1984-ben.⁴⁵² Kemenczei három településtípust határozott meg a kultúra lelőhelyei között, amely szerint vannak: (1) szabadtéri, erődítménytelen telepek, (2) földvárak

⁴⁴⁷ FURMÁNEK V. 2002. 140-141. p. Az aranya kincslelet tárgyainak pontos metrikus adatait, lásd ugyan itt.

⁴⁴⁸ FURMÁNEK V. 2002. 140-141. p.

⁴⁴⁹ FURMÁNEK V. 2001. 11. p.

⁴⁵⁰ TOMPA F. 1937A. 53. p.

⁴⁵¹ FURMÁNEK V. 2002. 141. p.

⁴⁵² KEMENCEI T. 1970. / KEMENCEI T. 1984.

és (3) barlangtelepek.⁴⁵³ Bár helyenként megjegyzi, hogy más funkciót is betölthettek időnként (temetkezés, „barlangi kultuszhelyek”),⁴⁵⁴ ezekről a későbbiekben bővebben is szót ejtek. A barlangok telepként való használatának okát Kemenczei ugyanarra vezette vissza, ami miatt – szerinte – a *Bükk-vidéken* magaslati erődített telepek jöttek létre, ez pedig a Gáva-kultúra népének *Tiszán* való átkelése volt, miszerint a Gáva-kultúra népe elől szorultak vissza a hegyvidékre és kerestek menedéket a barlangokban a Kyjatice-kultúra népe.⁴⁵⁵ Meglátása szerint a későbbi időszakban már nem a védelem miatt lakták a barlangokat, hanem tradícióból.⁴⁵⁶ Véleménye szerint egyes barlangokat hosszabb ideig használhattak, ezt a leletanyag gazdagsága bizonyítja (*Baradla-, Szeleta-barlang, Büdös-pest*), míg a kisebb barlangokat csak rövid ideig vagy időszakos településként használhatták.⁴⁵⁷ Továbbá, a *Baradla-barlangban* található cölöpnymokat és tűzhelyeket is telepjelenségekként értelmezi, azonban megjegyzi, hogy ezeket nem lehet egyértelműen a késő bronzkorra datálni.⁴⁵⁸ Ennek gondolatát Korek Józseftől veszi át,⁴⁵⁹ aki a *Hillebrand Jenő-barlangban* feltárt 177 cölöplyuk és néhány tűzhely alapján a barlangban neolitikus faépítményeket feltételezett.⁴⁶⁰ Az 1970-es és az 1980-as évek barlangi ásatásai során megismert lelőhelyeket - Kemenczei hatására – a szakirodalomban sokáig a kultúra településeiként értelmezték.⁴⁶¹

Ma már a kutatás nem gondolja úgy, hogy a Gáva-kultúra elől menekült a hegyalji lakosság a hegyvidékre és barlangjaiba, hanem egy sokkal összetettebb folyamatot feltételez. A *Kárpát-medence* számos pontján megfigyelhető volt az a folyamat a késő bronzkorban, hogy az addig lakatlan, ki nem használt területeket birtokba vették.⁴⁶² Ez a jelenség a hegyvidékre és az *Alföld* térségére is jellemző volt, a barlangok birtokbavétele az erdélyi *Bihari-hegység* addig nem használt barlangjaira is kiterjedt.⁴⁶³ Az, hogy ennek a folyamatnak milyen ok/okok állhattak a háttérben még nem eldöntött kérdés, számos lehetséges válasz felvetődött, mint a népességnövekedés, a klimatikus viszonyok megváltozása vagy a nagyállattartás szerepének megnövekedése, igaz e három példát alföldi kontextusba helyezve vezeti le a szerző.⁴⁶⁴

⁴⁵³ KEMENCEI T. 1970. 28. p. / KEMENCEI T. 1984. 41. p.

⁴⁵⁴ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁵⁵ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁵⁶ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁵⁷ KEMENCEI T. 1984. 41. p.

⁴⁵⁸ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁵⁹ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁶⁰ KOREK J. 1958. 17-28. p.

⁴⁶¹ HELLEBRANDT M. 1973. 592. p. / MATUZ E. 1997. 212. p.

⁴⁶² V. SZABÓ G. 2004. 149. p.

⁴⁶³ V. SZABÓ G. 2004. 149. p.

⁴⁶⁴ V. SZABÓ G. 2004. 149-151. p.

Véleményem szerint a barlangok többféle funkciót is betölthettek a késő bronzkori közösségek életében, erre Kemencei is utal, bár inkább településeknek gondolja őket.⁴⁶⁵ Illetve a *Baradla-barlanggal* kapcsolatos újabb kutatások is felvetettek más lehetőségeket.⁴⁶⁶ Ezek alapján település, temető, kultikus hely funkciókat kellene számításba venni és megfelelő módszerekkel alátámasztani vagy épp megcáfolni. A barlangok értelmezésénél azt is figyelembe kell venni, hogy egy adott barlang a tájban hol helyezkedik el, hegyoldalon, hegytetőn vagy esetleg völgy-talpon. Minden barlang más és más jelleggel illeszkedik a tájba. Vannak, amelyek akár jó megfigyelő vagy menedék-helyekként is szolgálhatnak. A barlang és a táj viszonyán túl, maga a barlang morfológiája is fontos kritérium lehet abban a kérdésben, hogy miként értelmezzük a lelőhelyet. Például: egy tágas bejáratú rendelkező barlang, amely horizontális, hatalmas, csarnokszerű járatú folytatódik, alkalmas lehet akár az állatok időszakos szállásának is (pl: *Istállós-kői-barlang* vagy *Körös-barlang* 19. századi néprajzi megfigyelések alapján).⁴⁶⁷ Vagy ha egy szűk bejárat után (helyenként 1-2 méteres letörésekkel) keskeny folyosó vezet egy tágasabb belső terembe, könnyen feltételezhető a kultikus hely funkció (pl: *Hosszú-tetői-barlang*, a késő bronzkorban),⁴⁶⁸ de hasonló jelleggel bíró üreget használtak illegális tevékenységre, pénzhamisításra is (*Felfalusi-barlang* / *Chválovská jaskyna*), a középkorban.⁴⁶⁹ Természetesen az említett funkciókat, amelyek nem a késő bronzkorra vonatkoznak, csakis példaként hoztam, hogy lássuk, az üregek morfológiája megszabhatja használatukat és azok értelmezési lehetőségeit.

A barlang, mint település

Települések esetében lényeges az, hogy nem a barlang, hanem a barlang előtti tér és a barlang környezete volt az elsődleges lakóhely.⁴⁷⁰ Tehát a barlang, mint a település része/egy objektumaként értelmezhető ebben az esetben. A *Dédesvári-barlang* esetében például, azonos korú földvár sáncrendszerén belül helyezkedik el.⁴⁷¹ Így használhatták egyaránt raktárnak, lakóterként, állattartás céljából vagy akár kultikus helyként is. A *Baradla-barlang* esetében is

⁴⁶⁵ KEMENCEI T. 1970. 30. p.

⁴⁶⁶ REZI KATÓ. G. 2014. 350. p.

⁴⁶⁷ FÉNYES E. 1951. IV. k. 136. p. / PESTY F. 1864. 325-326. p.

⁴⁶⁸ MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁴⁶⁹ BARTA J. 1955. 115. p. / 18 darab ezüstözött érem, és 35 darab apróra vágott ezüstözött lemez jött elő 0,6 méter mélységből, a holocén és pleisztocén réteg határáról. A barlangból továbbá előkerültek késő bronzkori és neolitik leletek is (kerámia), az 1800-as évek elején pedig 19 vagy 13 (kétféle forrás) emberi csontváz került elő (BARTA J. 1955.).

⁴⁷⁰ NYÁRY J. 1881. 155. p.

⁴⁷¹ NOVÁKI GY. 1988. 82. p. 2. kép.

találtak a barlang előtti területen késő bronzkori településjelenséget, de a kutatás jelenlegi álláspontja szerint a barlang valószínűleg nem volt része a *Baradla* bejárata előtt elterülő településnek, mint település, hanem talán a településhez tartozó temetkezési, vagy kultikus hely szerepét tölthette be; mindenesetre a kutatás még kezdeti fázisban van, így ez a kérdés nem eldöntött a *Baradla* ügyében.⁴⁷²

Ismerünk olyan barlangokat, amelyek morfológiájukat tekintve nem alkalmasak „életszerű” használatra,⁴⁷³ ilyenek a zsombolyok (függőleges akna-barlangok,) vagy meredekebb, szűkebb bejárati zónával rendelkező üregek (*Csapás-tetői-barlang*). Ezek olyan barlangok, melyek nehéz elképzelni, hogy valaki egyfajta hajléknak használta volna, de mégis megjelenik benne a késő bronzkori leletanyag. A jelenséget magyarázhatjuk víz általi bemosódással, vadállatok okozta áthalmazódással,⁴⁷⁴ de egyszerűen az is elképzelhető, hogy az emberek hordták, vagy dobálták be a leleteket az üregbe. Talán mindhárom példa esetében feltételezhető egy közeli lelőhely, ahonnan a leletek eredetileg származnak. Az emberek által bekerült leletek esetében a barlang, raktárként (meredek, szűk bejárátú, de nem zsomboly esetében pl: *Csapás-tetői-barlang*),⁴⁷⁵ szemégtödörként (pl: *Húsvét-zsomboly*, *Kalap-zsomboly*)⁴⁷⁶ vagy áldozati/rituális helyként (pl: *Majda-Hraškova* barlang)⁴⁷⁷ való értelmezés is lehetséges.

A temetkezés problematikája

Áttérve a barlangok temetkezési funkciójára, néhány gondolatot kell szólni a Kyjatice-kultúra temetkezési szokásairól. A legáltalánosabb: a hamvasztásos rítus, ezen belül számos variáns előfordul, az urnás és a szórthamvas temetkezés is szokásban volt.⁴⁷⁸ Mind a két rítus előfordul olyan sírokban, ahol a temetkezésnek lapos kövekből kőládákat alakítanak ki, és ezeket kövekkel fedik; ezen belül is számtalan formai változat lehetséges. A sírokba több edényt is elhelyeznek mellékletként, a hamvakat tartalmazó urnák mellé.⁴⁷⁹

⁴⁷² REZI KATÓ. G. 2014. 349-354. p.

⁴⁷³ HELLEBRANDT M. 1973. 592. p.

⁴⁷⁴ KORDOS L. 1973. 56. p.

⁴⁷⁵ DÉNES GY. 1972. 9. p.

⁴⁷⁶ GÁDOR J. - HELLEBRANDT M. 1975. 131. p. / A két zsombolyról jelenleg az ismereteink kimerülnek abban, hogy az *Alsó-hegyi*, *Bódvassilas* község közelében vannak és, 1973-ban Bárczi Éva a zsombolyokból származó későbronzkori kerámiákat adott át a Herman Ottó Múzeumnak. (GÁDOR J. - HELLEBRANDT M. 1975. 131. p.)

⁴⁷⁷ BARTA J. 1958. 354-355. p.

⁴⁷⁸ KEMENCZEI T. 1970. 31. p.

⁴⁷⁹ FURMÁNEK V. – MITÁŠ V. – PAVELKOVÁ J. 2010. 126-127. p.

A fentiektől teljesen eltérő rítust is megfigyeltek: ezek a csontvázas temetkezések, illetve úgynevezett „embertani maradványok” egyaránt előfordultak magyarországi és szlovákiai barlangokban is.⁴⁸⁰ Tudomásunk van hazánk területéről hasonló korú olyan korhasztásos temetkezésekről, amelyek nem barlangban történtek. Ilyen sírokat tártak fel Ludas-Varjú-dűlő lelőhelyen; a késő bronzkori település méhkas alakú gödreiből kerültek elő emberi csontvázak. Az ásató megfigyelései alapján némelyik gödörben melléklet is volt.⁴⁸¹ Az egyik gödörben több emberi mandibula töredéket találtak.⁴⁸² Az embertani vizsgálatokat követően 26 egyén csontjait lehetett azonosítani, 18 felnőtt és 7 tíz év alatti gyerek és egy meghatározhatatlan korú; a nemek fele-fele arányban fordulnak elő.⁴⁸³ A település gödreiből előkerült maradványok egy teljesen szokatlan temetkezési módnak tekinthető a késő bronzkorban.

A már említett szlovákiai és magyar barlangokban is megfigyeltek a késő bronzkorra datálható emberi maradványokat, amelyek talán korhasztásos temetkezésekre vallanak.⁴⁸⁴ Jelen dolgozatban csak a hazai példákra térek ki, ezek pedig a *Baralda-barlang*⁴⁸⁵ és a *Kő-lyuk*. E két barlang mellett számos barlangból jött elő emberi maradvány, de azokat nem igazán sorolhatjuk a temetkezések közé, mivel csak néhány kisebb töredék került elő. A másik ok, amiért ezeket nem köthetjük egyértelműen a Kyjatice-kultúra hagyatékához, hogy az adott barlangokból (pl: *Szentandrás-barlang*, *Szeleta-barlang*, *Herman-Ottó-barlang*) késő bronzkori és más korszak leletei a kultúrretegekben keverten jelentkeztek, így a töredékes antropológiai maradványokat nem lehetett egyértelműen korhoz kötni.⁴⁸⁶ A *Csapás-tetői-barlang* esetében már egyértelműen a késő bronzkorhoz lehetett kötni, egy őrlőfogat és egy szórvány csigolyát, az utóbbi esetében rágásnyomok voltak felfedezhetők rajta. Kordos L. az előbbieket alapján vetette fel a következőket: „*Gyakori eset, hogy a barlangok holocén üledékéből előkerül néhány embercsont, tehát a halottakat nem temették el minden esetben, talán az erdőben hagyva, az állatok hordták szét maradványaikat.*”⁴⁸⁷ Kordos L. felvetése két okból is megfontolásra érdemes, egyrészt az egy-két emberi maradványt tartalmazó barlangokban az antropológiai leletek nem feltétlenül az emberek egykori tevékenységét jelzik a helyszínen, hanem egyes esetekben az állatokét. Másrészt arra, hogy *a nyílt felszínen hagyott holttestek* esetleg egy, még nem

⁴⁸⁰ KEMENCZEI T. 1970. 31. p.

⁴⁸¹ DOMBORÓCZKI L. 2004. 8. ÉS 10. p.

⁴⁸² DOMBORÓCZKI L. 2004. 7. p.

⁴⁸³ ZOFFMANN ZS. 2008. 32. p. 1. táblázat.

⁴⁸⁴ KEMENCZEI T. 1970. 31. p.

⁴⁸⁵ KEMENCZEI T. 1970. 31-32. p.

⁴⁸⁶ ÉHIK GY. 1916. 25. p. / KADIČ O. 1915B. 205-206. p. / MNM. Adattár. XII. 169./1983.

⁴⁸⁷ KORDOS L. 1973. 56. p.

dokumentált temetkezési rítus nyomai lettek volna a késő bronzkorban,⁴⁸⁸ vagy a temetkezési szokásoktól teljesen független események eredményeként értékelhetjük. Természetesen a felvázoltaktól eltérő magyarázat is elképzelhető a csak néhány csontot tartalmazó lelőhelyek esetében.

Visszatérve a **Baradlához**, innen számos feltárásból ismerünk emberi maradványokat, a Nyáry féle korai ásatások alkalmával előkerült temetkezések egy része – a kutatás mai állása szerint – nem datálható a késő bronzkorra, a másik részének datálása jelenleg nem lehetséges.⁴⁸⁹ Az 1910 és 1913. közötti ásatásokból származó antropológiai anyag az ásatók neolitikus és bronzkori rétegek között találták, így a késő bronzkornál régebbinek tekinthetők.⁴⁹⁰ Az 1920-as évek végén a *Csontház-teremben* ásó Tompa F. által feltárt nyújtott csontvázas sírban, a halott ujján egy lapos bronzhuzalból készített spirál gyűrű volt, de a sírban nem talált mást.⁴⁹¹ A sír közelében egy bronz kincsleletet talált, amelyet ő a sírhoz tartozónak vélt.⁴⁹² A feltárásról nem maradtak fenn dokumentációk, így azt ma már nem lehet megállapítani, hogy a bronz leletek valóban a sírhoz tartoztak-e vagy sem.⁴⁹³

A **Kő-lyukban** az 1947-es régészeti kutatások alkalmával a barlang számos pontjáról gyűjtöttek antropológiai anyagot, amelyeknek elhelyezkedését térképen jelölték (2. kép) piros színnel. A csontok a barlang fala mentén „*fészkekben*” helyezkedtek el. Az legfelső agyagos rétegben 2-3 centiméter mélységben vagy éppen a felszínre bukkanva feküdtek,⁴⁹⁴ általában rendszertelenül. Egy esetben tudtak megfigyelni eredeti pozícióra utaló csont-együttest, amely alapján a fal mellett, azzal párhuzamosan feketett az elhunyt. A csontokkal együtt késő bronzkori kerámia töredékek kerültek elő, kisebb, vékonyabb falú és nagyobb vastag falú edények darabjai. A kerámia töredékek a csontok előkerülési helyén sűrűsödtek.⁴⁹⁵ Az agyagrétegben megszenesedett fadarabokat és tüzelésre utaló nyomokat észleltek, de a csontok nem voltak megégve. Saád és Megay megállapítása szerint nem volt rendszeres, hosszantartó tüzelés a barlangban. Továbbá, egy esetben találtak a csontokkal együtt barlangi medve csontokat. Az ember csontok 14 egyéntől származtak (4 gyermek, 1 gyerek, 1 serdülő és 8 felnőtt). A fentiek alapján Saád megjegyzi a rituális temetkezés lehetőségét.⁴⁹⁶

⁴⁸⁸ KORDOS L. 1973. 56. p.

⁴⁸⁹ REZI KATÓ. G. 2014. 351-352. p.

⁴⁹⁰ HILLEBRAND J. 1913B. 331. p.

⁴⁹¹ TOMPA F. 1937B. 106-107. p.

⁴⁹² TOMPA F. 1937B. 106. p.

⁴⁹³ REZI KATÓ. G. 2014. 333. p.

⁴⁹⁴ MNM. Adattár. 297. K. IV.

⁴⁹⁵ MNM. Adattár. 297. K. IV.

⁴⁹⁶ MNM. Adattár. 297. K. IV.

1999-ben újabb emberi maradványokat találtak a barlangban, késő bronzkori kerámiák kíséretében.⁴⁹⁷ Pont azon a helyen, ahol 41 évvel korábban Vértes talált egy barlangi medve koponyát,⁴⁹⁸ amely alatt és mellett voltak az 1999-ben megtalált késő bronzkori leletek (12. kép). Ezek alapján fennáll az a lehetőség, hogy a 10 ezer éve kihalt állat koponyáját a késő bronzkori emberi maradványokkal és egyéb leletekkel összefüggésbe helyezzük.⁴⁹⁹ Az 1947-es kutatások során talált antropológiai maradványok, amelyek barlangi medvecsonntal együtt kerültek elő, nagyon közel vannak Vértes által talált koponyalelet lelőhelyéhez. Az 1947-es lelet azon szűk oldalág szájánál találtatott (2. kép, IX. számjelzés mellett),⁵⁰⁰ ahol 1958-ban Vértes találta a barlangi medve koponyát (12. kép).⁵⁰¹

Rituális kontextus

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a kutatás és az ásatók is egyaránt megjegyezték a rituális/kultikus temetkezés és kultuszhelyek gondolatának lehetőségét.⁵⁰² Így a továbbiakban az olyan régészeti megfigyeléseket, eredményeket veszem sorra, amelyek értelmezhetők akár egyfajta szertartáshoz szükséges cselekményként is.

A *Kő-lyuk* barlangnál maradványok, a késő bronzkorra datált embermaradványoknak pusztán a barlangba való elhelyezése elégséges-e ahhoz, hogy rituális temetkezésről beszéljünk? Ebben az időszakban nem éppen szokványos rítus a csontvázas temetkezés és a barlang is kivételes helyszínnek tekinthető. Arról nem is beszélve, hogy a barlang belsőbb részein kerültek a vázak elhelyezésre (lásd: 2. kép, Saád A. 1947. térkép vázlatán). E mellett a barlangi medve (*Ursus spelaeus*) koponyájának és egyéb csontjainak a késő bronzkori maradványokra való elhelyezése is valamilyen rituális cselekményről tanúskodik. Továbbá, a barlang *Első-termében* (1. BgT) a falakon képződő *montmilch* („hegyi tej”) felületén faragás nyomai látszódnak.⁵⁰³ Ugyanebben a teremben, a faragások közelében került el egy őrlőkö töredéke és a terem másik felében pedig egy vas tokosbalta és egy ívelthátú vaskés (17. kép).⁵⁰⁴ A *montmilch* faragásokat elképzelhető, hogy a vasbaltával végezték, mivel a faragásnyomok és a vasbalta éle összeillenek (18. kép).⁵⁰⁵ A *montmilch* könnyen porítható anyag, amit megőrölve fehér festék alapanyagaként is

⁴⁹⁷ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁴⁹⁸ VÉRTES L. 1965. 179-181. p.

⁴⁹⁹ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁵⁰⁰ MNM. Adattár. 136. M. III.

⁵⁰¹ VÉRTES L. 1965. 180. p.

⁵⁰² KEMENCZEI T. 1970. 30. p. / MNM. Adattár. 297. K. IV.

⁵⁰³ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁵⁰⁴ HELLEBRNADT M. 2007. 21-22. p. és 24. p. 14. kép. / HOLLÓ S. (szerk.) – KISS G. (szerk.) 2007. 26-27. p.

⁵⁰⁵ HOLLÓ S. (szerk.) – KISS G. (szerk.) 2007. 26-27. p.

használhattak.⁵⁰⁶ Az őrlés tényére és módjára az őrlőkő töredék adhat választ. Több barlangban is - amelyekből a Kyjatice-kultúra leletei is előjöttek – találtak hasonló faragásokat.⁵⁰⁷ A fehér ásványkiválásból nyert festéket egyaránt használhatták hétköznapi célra, de a *Kő-lyuk* esetében felmerülhet a kapcsolata az antropológiai maradványokkal is; ezzel erősítené a barlang rituális célú használatát.

A szlovák kutatásban már régóta meggyökerezett a rituális temetkezés vagy rituális emberáldozat gondolata a késő bronzkor kapcsán, amellyel Juraj Bárta foglalkozott behatóbban.⁵⁰⁸ A szlovákiai *Majda-Hrašková* barlangban, 7 felnőtt és 4-5 gyerek maradványait találták meg.⁵⁰⁹ A csontokon vágás, ütés okozta sérüléseket és kifőzés nyomait vélték felfedezni. A gyerek állkapcsok szándékos szétzúzását állapították meg. Találtak továbbá egy férfi arckoponyájából készült maszkot, és egy szintén arckoponyából kreált félkész maszkot is.⁵¹⁰ Az antropológiai anyaggal együtt jöttek elő Kyjatice kerámia töredékek és ép edények is. Többek között egy miniatűr, három centiméter magas kerámiaedény is. A leletek alapján a rituális emberáldozat magyarázat is felmerült, a kutatók úgy vélik, hogy az áldozat végzésének helyszíne a barlang szájának közelében lehetett, és a barlangba pedig bedobálták a maradványokat.⁵¹¹

A barlangok kultuszhelyként való használata a késő bronzkorban, nem csak fentiek alapján feltételezhető, hanem a bronz- és aranykincs depók alapján is. A kutatás jelenleg a fém depók földbekerülését, elrejtését, profán vagy rituális cselekmények végkifejletének tartja. Valószínűleg nem lehet a kincsek elrejtésének okát minden esetben csak az egyikkel magyarázni.⁵¹² Mindkét elgondolás mellett komoly érveket lehet felsorakoztatni.⁵¹³ A depók rituális megközelítését tekintve, a kutatás elsősorban áldozati felajánlásnak véli a kincsleletek jelentős részét.⁵¹⁴

Barlangjainkból három kincsleletet ismerünk a késő bronzkorból. A *Baradla-barlangból* egy arany- és bronzkincsleletet (1929),⁵¹⁵ és a *Hosszú-tetői-barlangból* egy

⁵⁰⁶ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁵⁰⁷ REGŐS J. – RINGER Á. 2003D. 174. p.

⁵⁰⁸ KEMENCZEI T. 1970. 32-32. p. / KEMENCZEI T. 1984. 42. p.

⁵⁰⁹ BÁRTA J. 1958. 354. p.

⁵¹⁰ BÁRTA J. 1958. 355. p.

⁵¹¹ BÁRTA J. 1958. 355. p.

⁵¹² V. SZABÓ G. 2009. 126. p.

⁵¹³ V. SZABÓ G. 2009. 124-127. p.

⁵¹⁴ Pl.: V. SZABÓ G. 2012. 1. p.

⁵¹⁵ TOMPA F. 1937B. 106-107. p.

aranykincsleletet (2000-2008).⁵¹⁶ A *Baradla* bronz leleteit, mint már említettem Tompa F. egy korhasztásos sír közelében találta. A sírt és a bronzdepót összetartozónak feltételezte,⁵¹⁷ azonban ezt jelenleg sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehet. Mindenesetre a bronzleleteken, égés- és szándékos, vandál módon történő rongálás nyomai ismerhetők fel.⁵¹⁸ Az ilyen fajta tárgy-rongálás, a cselekményt végrehajtó személy önkívületi állapotáról tanúskodik.⁵¹⁹ A barlangból, szintén Tompa ásatásából, ismeretes egy huzalkarikákból és huzal spirálgöngyökből álló aranykincslelet is.⁵²⁰ A leletek két egymásra támaszkodó sziklatömb közötti, agyaggal eltorlaszolt, szűk réséből kerültek elő.⁵²¹ Tompa ezt félkész raktárletnek vélte, mely nyersanyagként vagy csereárúként szolgálhatott.⁵²² Azonban a hasonló aranytárgyakat tartalmazó, *Hosszú-tetői-barlangból* származó kincslelet együttes földbekerülését, rituális cselekményként, áldozati felajánlásnak véli a kutatás.⁵²³ A barlang 2006-os ásatása során előkerült egy emberi állkapocs töredék,⁵²⁴ amely az aranykincsel együtt erősíteni látszik a barlang kultikus szerepét a késő bronzkorban.⁵²⁵ A fentiek alapján a kutatás jelenleg, a *Baradla* kincsleleteit is rituális cselekményhez köti,⁵²⁶ amely tény – a barlang funkciójának meghatározásában – a rituális szerepet helyezi előtérbe.

Összegzés

A 19 lelőhely, amellyel bővebben is foglalkoztam a dolgozatban, számos tisztázandó kérdést vetett fel, például: a *Pes-kő-barlang* és *Petényi-barlang* kérdése. A *Herman Ottó-barlang* és – *kőfülke* kapcsolata, ez egy vagy két lelőhelynek értelmezhető? A *Névtelen-barlang* tényleges helyszínének felkutatása, pontos rögzítése. Mondhatni, hogy mind a 19 barlangra esetében szükséges lenne valamilyen szintű revíziós munka.⁵²⁷ Az elvégezendő feladatok közé tartozik a további irodalom és/vagy feljegyzések, ismeretek felkutatása, terepbejárás, lelőhelyek megszemlélése, kiterjedésének meghatározása, azonosítása. Az említett feladatok

⁵¹⁶ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

⁵¹⁷ TOMPA F. 1937B. 106-107. p.

⁵¹⁸ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

⁵¹⁹ Pl.: V. SZABÓ G. 2009. 126. p.

⁵²⁰ TOMPA F. 1937A. 53. p.

⁵²¹ CSALOG J. 1976. 61. p.

⁵²² TOMPA F. 1937B. 107. p.

⁵²³ FURMÁNEK V. 2001. 11. p.

⁵²⁴ MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁵²⁵ FURMÁNEK V. 2001. 11. p. / MITÁŠ V. 2006. 14. p.

⁵²⁶ REZI KATÓ. G. 2014. 351. p.

⁵²⁷ Ezek közül kivételt képez a *Hosszú-tetői-barlang*, amely iskolapéldája lehetne a barlangi ásatásoknak.

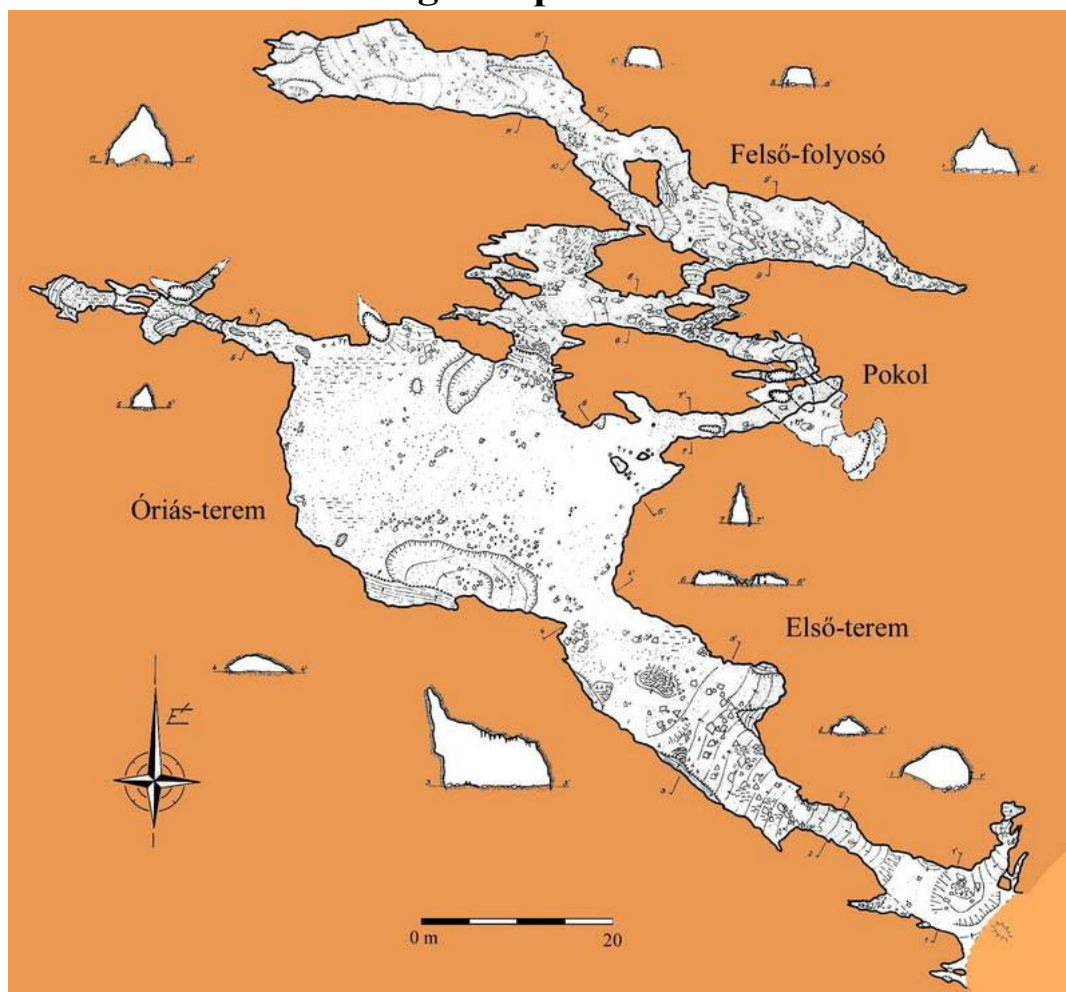
különösen igazak azon barlangokkal kapcsolatban, amelyek nem kerültek a dolgozatban bővebb kidolgozásra. A négy lelőhely (*Húsvét-, Kalap-zsomboly, Bronzika-barlang, Lukyaskecske 2. sz. barlang*), amelyek ugyan a késő bronzkorba sorolhatók, de csak nagyon csekély ismeretünk van róluk. Továbbá, mindenképpen több adatot kell gyűjteni azokról a barlangokról, amelyeket talán a késő bronzkorban (is) használtak, de a meglévő szakirodalom alapján ez sajnos nem eldönthető.

A barlangokból kikerült leletanyag teljes körű áttanulmányozása, és az eddig még le nem közölt anyag dokumentálása, publikálása is elengedhetetlen feladatnak tűnik. Ahhoz, hogy biztosabb képet kaphassunk a barlangok szerepére vonatkozólag, nem csak az eddig feltárt barlangok teljes régészeti anyagának ismerete szükséges, hanem a barlangokkal azonos területen (ÉK-Magyarország) elhelyezkedő más késő bronzkori lelőhelyeké is (település, temető), és ezek együttes vizsgálata, értelmezése is szükséges. További megfigyeléseket kellene tenni a barlangok egymás közötti és más típusú lelőhelyekkel alkotott térbeli kapcsolatára. Így szakdolgozatom egy ilyen témájú összefoglalásnak csak a kezdetét, kiindulását jelenti, amelynek szükséges kiegészítését és bővítését a jövőben feltétlenül szeretném folytatni.

Rövidítések

BgT	Barlang Térkép
HOMÉ	Herman Ottó Múzeum Évkönyve
KTVF	Környezetvédelmi és Természetvédelmi Felügyelőség
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MKBT Mű	Magyar Karszt és Barlangkutató Társulat Műsorfüzet
NP	Nemzeti Park
NPI	Nemzeti Park Igazgatóság
OKTH ÉF	Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Észak-magyarországi Felügyelősége.

Barlangtérképek és adataik

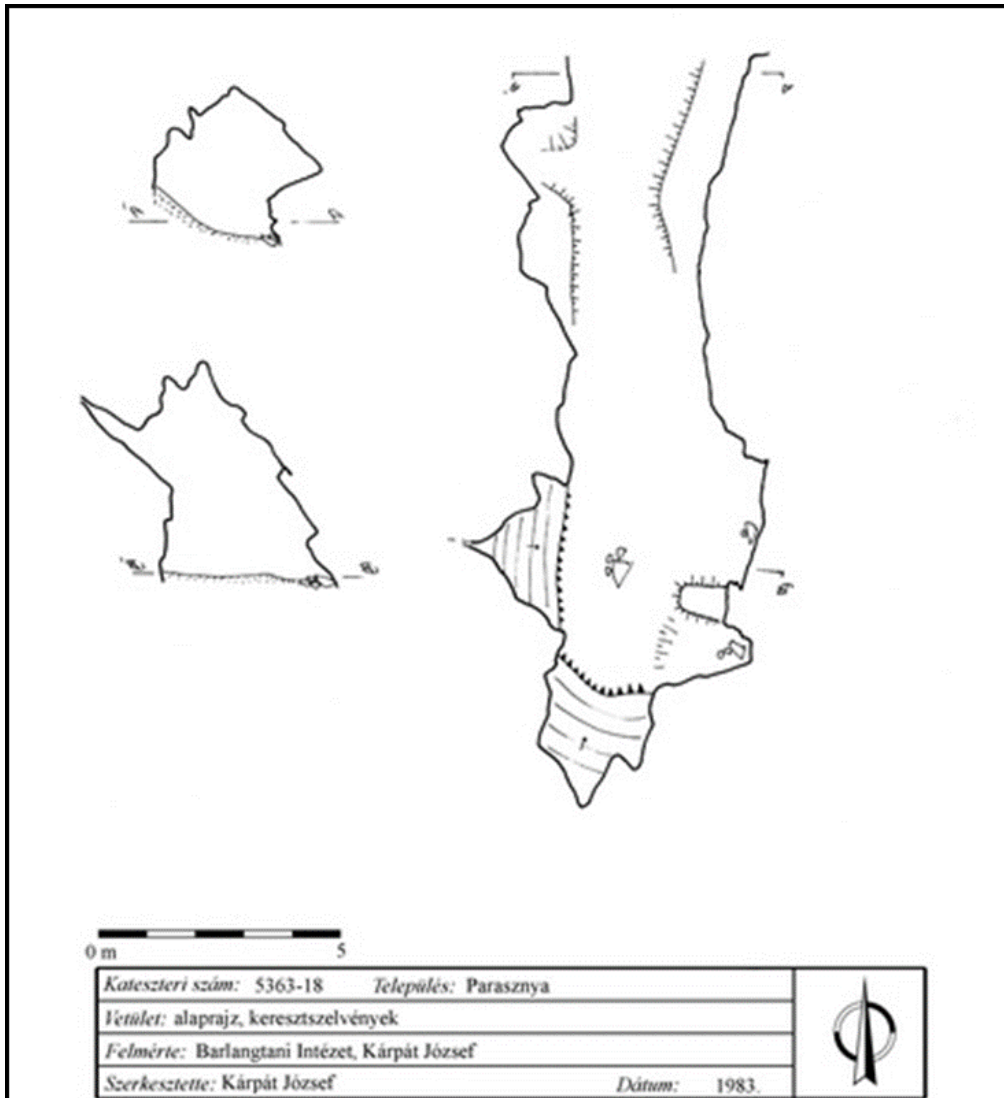
1. BgT: Kő-lyuk, alaprajz, keresztmetszetek⁵²⁸

A Kő-lyuk-barlang adatai:⁵²⁹

Név szinonima	Andókúti barlang, Kő-lyuk I., Nagy-kő-lyuk
Kataszteri száma	5363-4
Hossza	623 m
Vertikális kiterjedése	23 m
Bejárat tszf. magassága	441 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Parasznya
Hrsz	0135
NP Igazgatóság	Bükki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható; lezárt.

⁵²⁸ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5363-4_1135759901.jpg (2015. március 7. 10:30) Készítette: Kárpát József, 1983. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵²⁹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5363-4 2015. március 7. 10:35) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

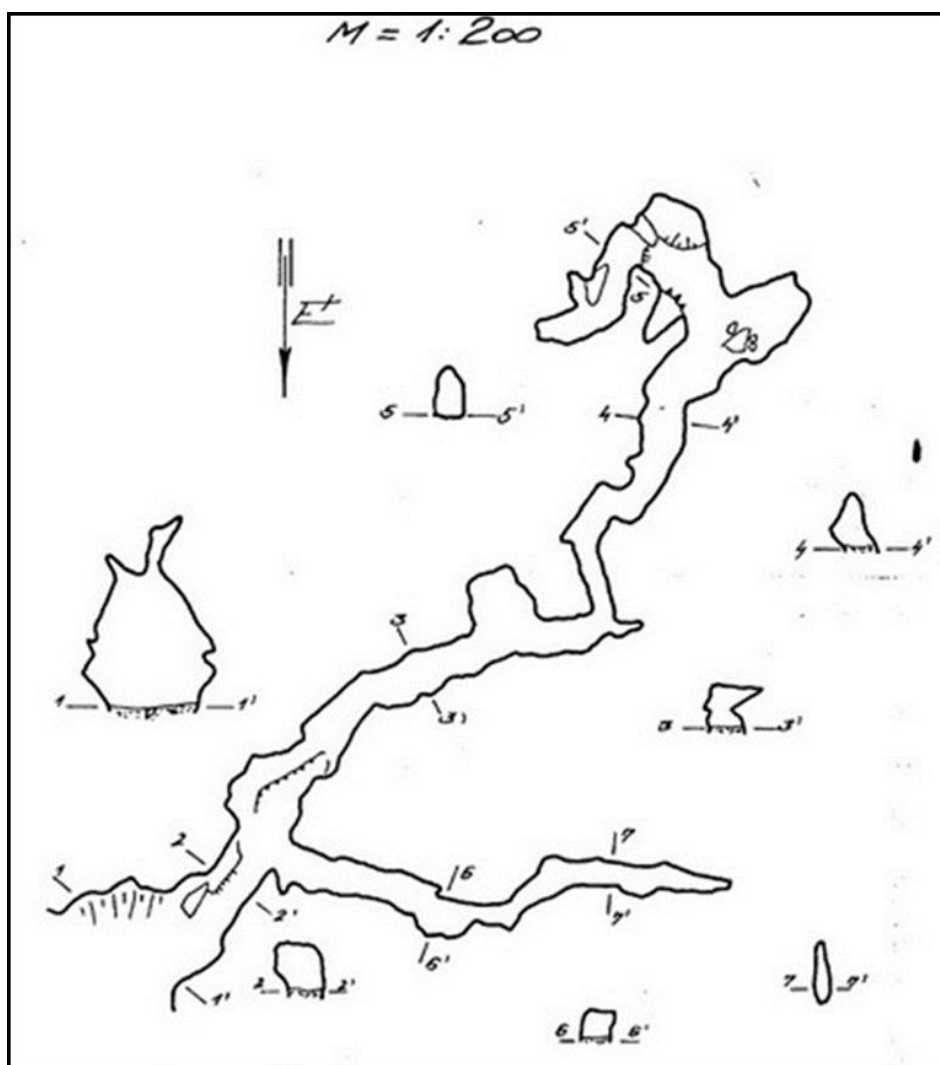
2. BgT: Lambrecht Kálmán-barlang, alaprajz, keresztmetszete⁵³⁰

A Lambrecht Kálmán-barlang adatai:⁵³¹

Név szinonima	Galyaoldali barlang Kölyukgalyai barlang
Kataszteri száma	5363-18
Hossza	14 m
Vertikális kiterjedése	-
Bejárat tszf. magassága	410 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Parasznya
Hrsz	0135
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Megkülönböztetetten védett
Látogathatóság	-

⁵³⁰ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5363-18_1195643622.jpg (2015. március 8. 09:30) Készítette: Kárpát József, 1983. Országos Barlangnyilvántartás.

⁵³¹ A táblázat az Országos Barlangnyilvántartás (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5363-18 2015. március 8. 10:00) információi alapján készült.

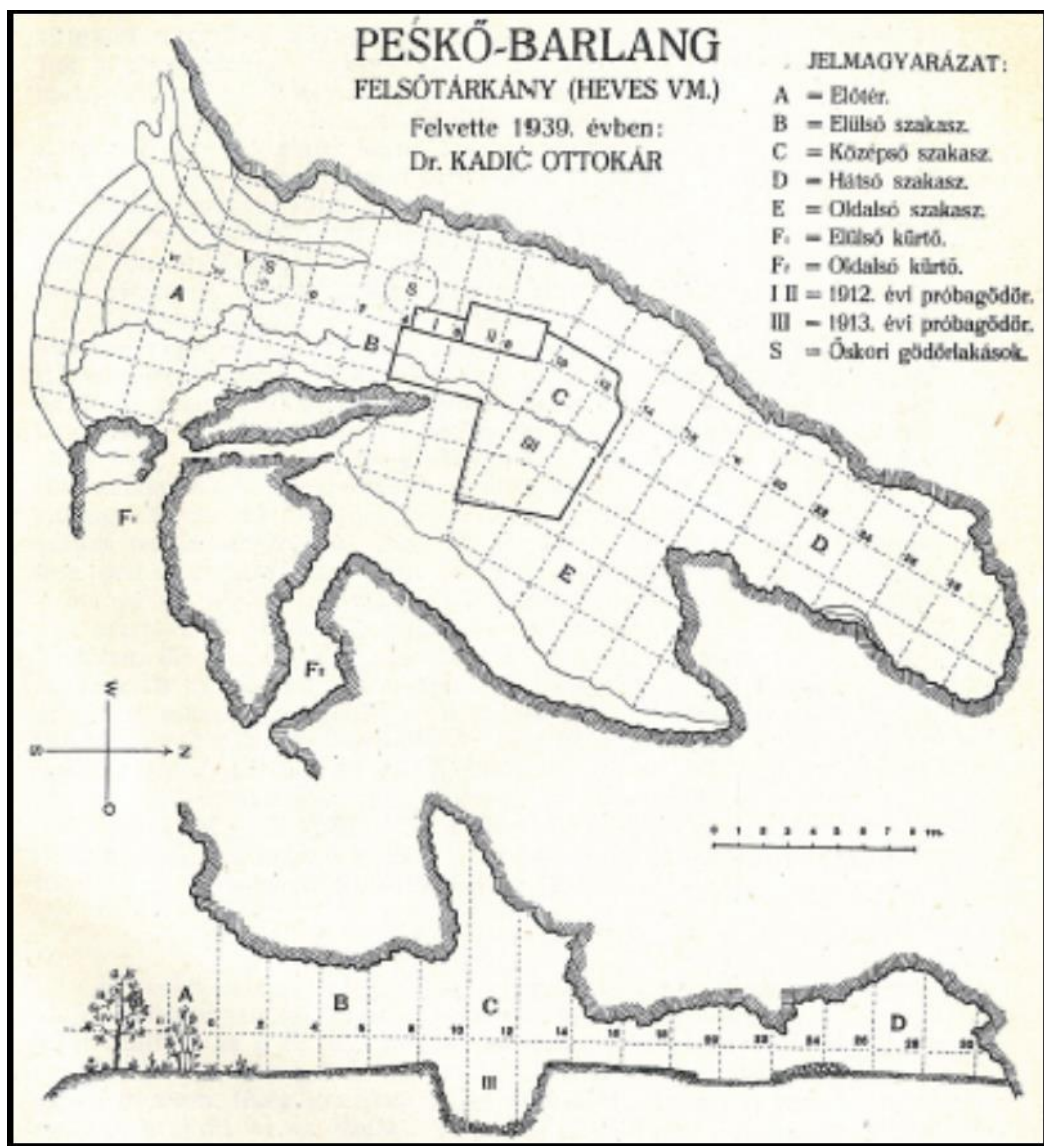
3. BgT: Dédesvári-barlang, alaprajz, keresztmetszetek⁵³²

A Dédesvári-barlang adatai:⁵³³

Név szinonima	Dédes-kői-barlang, Dédes-vári-barlang
Kataszteri száma	5331-1
Hossza	57 m
Vertikális kiterjedése	4 m
Bejárat tszf. magassága	510 m kb.
Tájegység	Bükk-hegység, Északi-Bükk
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Dédestapolcsány
Hrsz	0160
NP Igazgatóság	Bükk NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Megkülönböztetetten védett
Látogathatóság	Fokozottan védett területen nyíló

⁵³² http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5331-1_1194958506.jpg (2015. március 7. 10:45) Készítette: Kárpát J., 1983. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵³³ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5331-1 2015. március 7. 10:20) és Nováki Gy. 1988. 81-90. p. alapján készült.

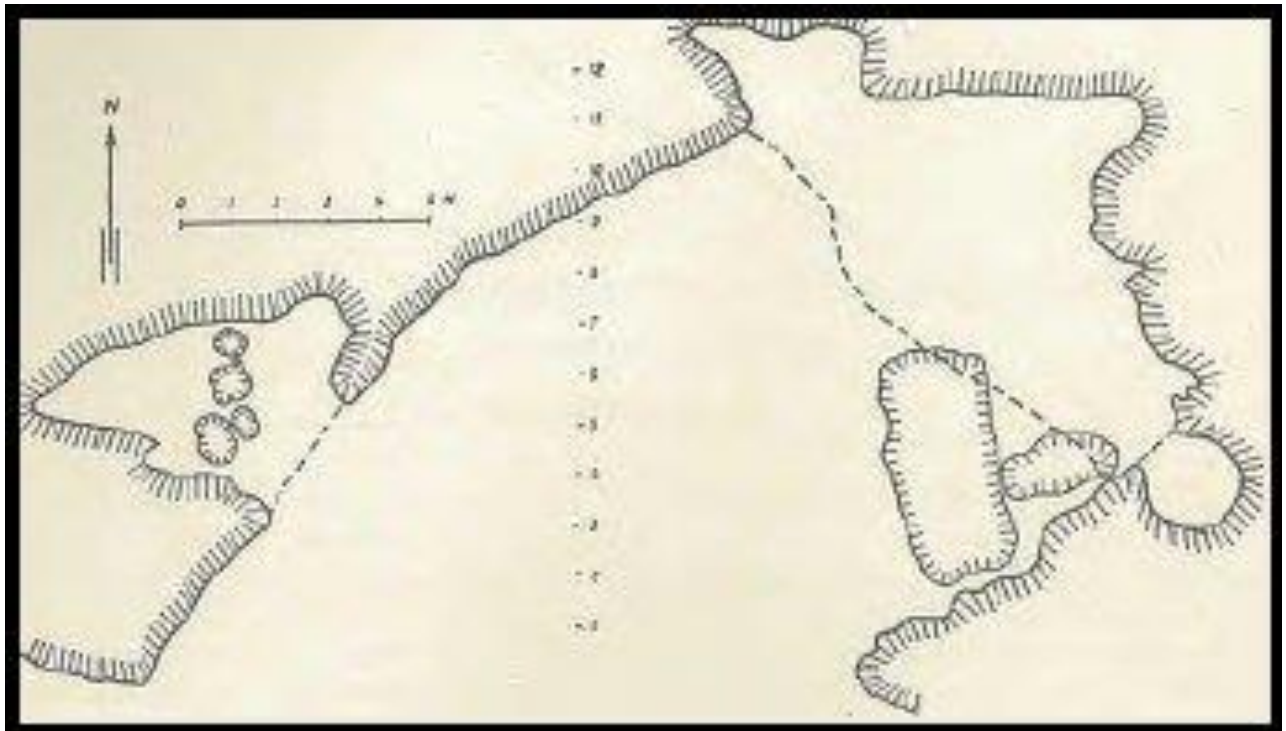
4. BgT: Pes-kő-barlang, alaprajz, hosszmetset⁵³⁴

A Pes-kő-barlang adatai:⁵³⁵

Név szinonima	Peskői-barlang, Pes-kői Csontos-barlang
Kataszteri száma	5343-1
Hossza	62 m
Vertikális kiterjedése	10 m
Bejárat tszf. magassága	752 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Heves megye
Település	Felsőtárkány
Hrsz	0100
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	Fokozottan védett területen nyíló

⁵³⁴ Kadič O. – Mottl M. 1944. I. térképmelléklet. (Készítette: Kadič O. 1939.)

⁵³⁵ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5343-1) 2015. március 7. 9:40 és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

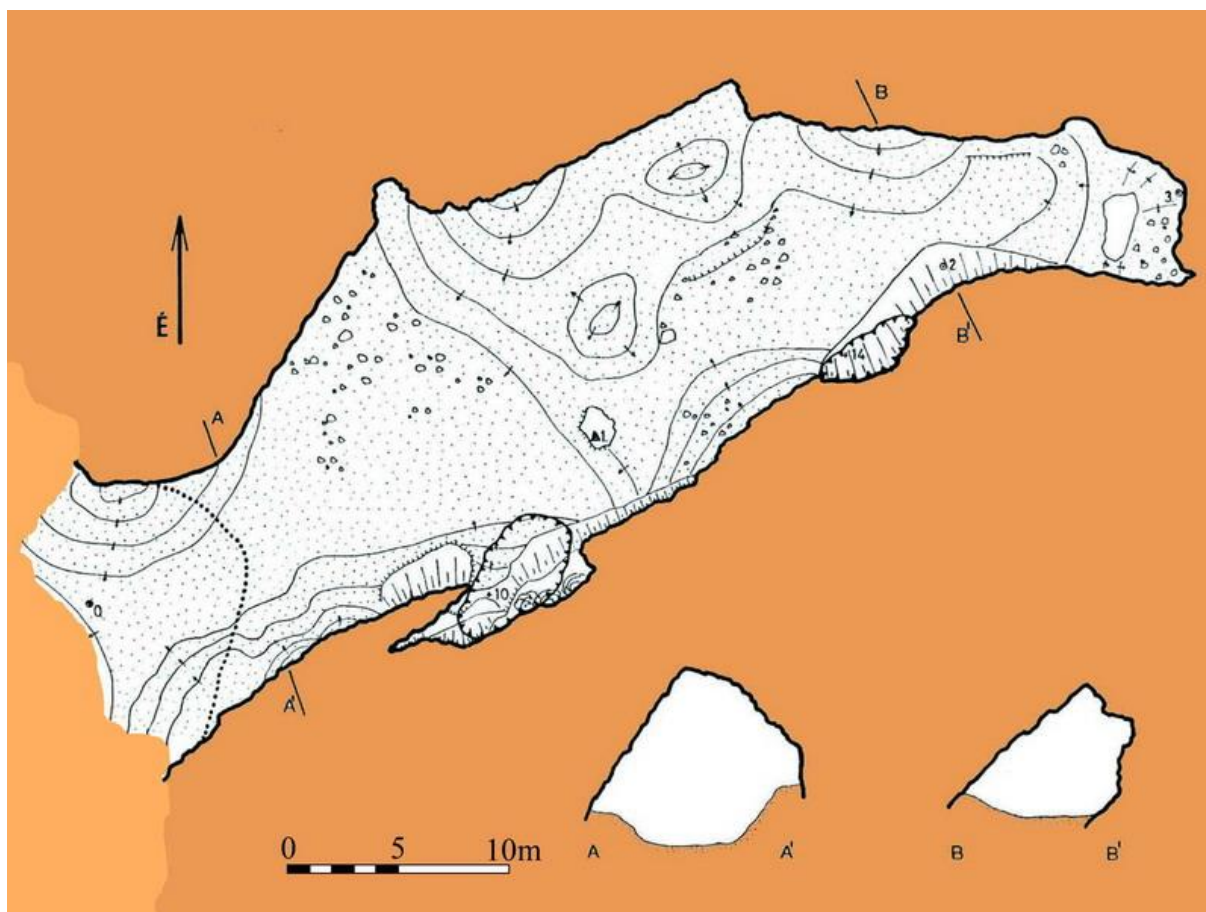
5. BgT: Petényi-barlang, alaprajz⁵³⁶

A Petényi-barlang adatai:⁵³⁷

Név szinonima	Kis-Peskő-barlang, Peskő II. barlang/kőfülke, Peskői Petényi-barlang, Szabó József-barlang
Kataszteri száma	5343-8
Hossza	28 m
Vertikális kiterjedése	2 m
Bejárat tszf. magassága	735 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Heves megye
Település	Felsőtárkány
Hrsz	0100
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Megkülönböztetetten védett
Látogathatóság	Fokozottan védett területen nyíló

⁵³⁶ HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L. 1956. 4. p / Készítette Vértes L. 1955.

⁵³⁷ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5343-8 2015. március 9. 10:00) és Vértes L. 1965. alapján készült.

6. BgT: Istállóskői-barlang, alaprajz⁵³⁸

A Istállóskői-barlang adatai:⁵³⁹

Név szinonima	Istállóskői Ősember-barlang
Kataszteri száma	5341-1
Hossza	57 m
Vertikális kiterjedése	16 m
Bejárat tszf. magassága	546 m
Tájegység	Bükk-hegység, Északi-Bükk
Megye	Heves megye
Település	Szilvásvárad
Hrsz	0162/1
NP Igazgatóság	Bükk NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett

⁵³⁸ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5341-1_1135757578.jpg (2015. március 11. 12:00) Készítette Juhász M. 1986. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵³⁹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5341-1 2015. március 11. 12:30) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

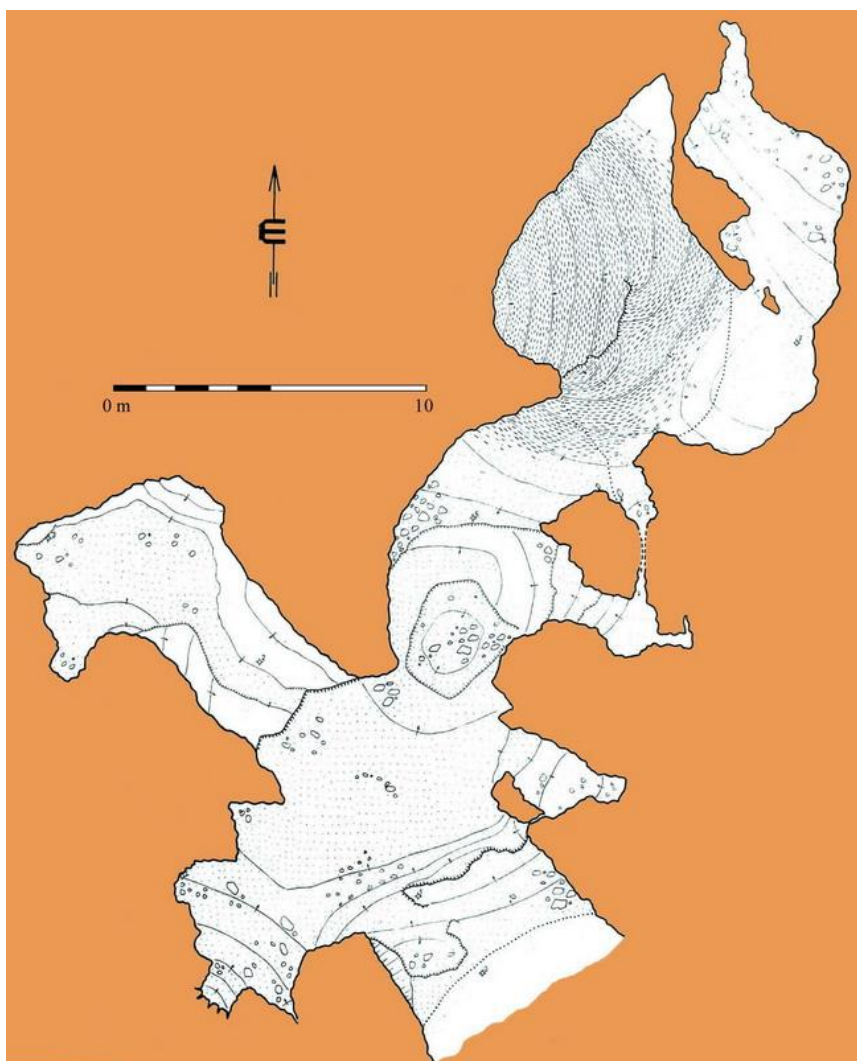
7. BgT: Büdös-Pest, alaprajz, hossz- és keresztmetszetek⁵⁴⁰

A Büdös-pest adatai:⁵⁴¹

Név szinonima	Büdöspest barlang, Büdöspestoldali barlang
Kataszteri száma	5363-3
Hossza	37 m
Vertikális kiterjedése	13 m
Bejárat tszf. magassága	307 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Miskolc
Hrsz	01201/1
NP Igazgatóság	Bükk NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	Szabadon látogatható

⁵⁴⁰ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5363-3 (2015. március 7. 12:00) Készítette Juhász Márton, 1986. Országos Barlangnyilvántartás.

⁵⁴¹ A táblázat az Országos Barlangnyilvántartás (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5363-3 2015. március 7. 12:10) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

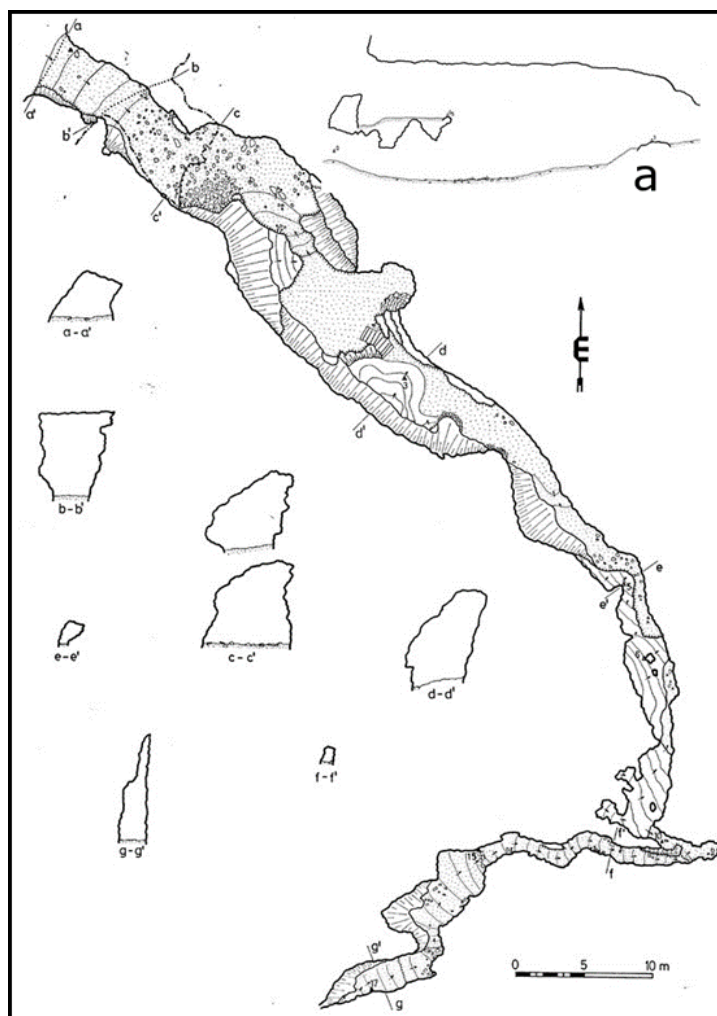
8. BgT: Három-kúti-barlang, alaprajz⁵⁴²

A Három-kúti-barlang adatai:⁵⁴³

Név szinonima	Hidaskői-barlang, Magaskő barlangja
Kataszteri száma	5362-26
Hossza	89 m
Vertikális kiterjedése	19,3 m
Bejárat tszf. magassága	618 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Miskolc
Hrsz	01174
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható; fokozottan védett területen nyíló

⁵⁴² http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5362-26_1135356260.jpg (2015. március 2. 10:30) Készítette: Juhász M. 1982. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵⁴³ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5362-26 2015. március 2. 11:00) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

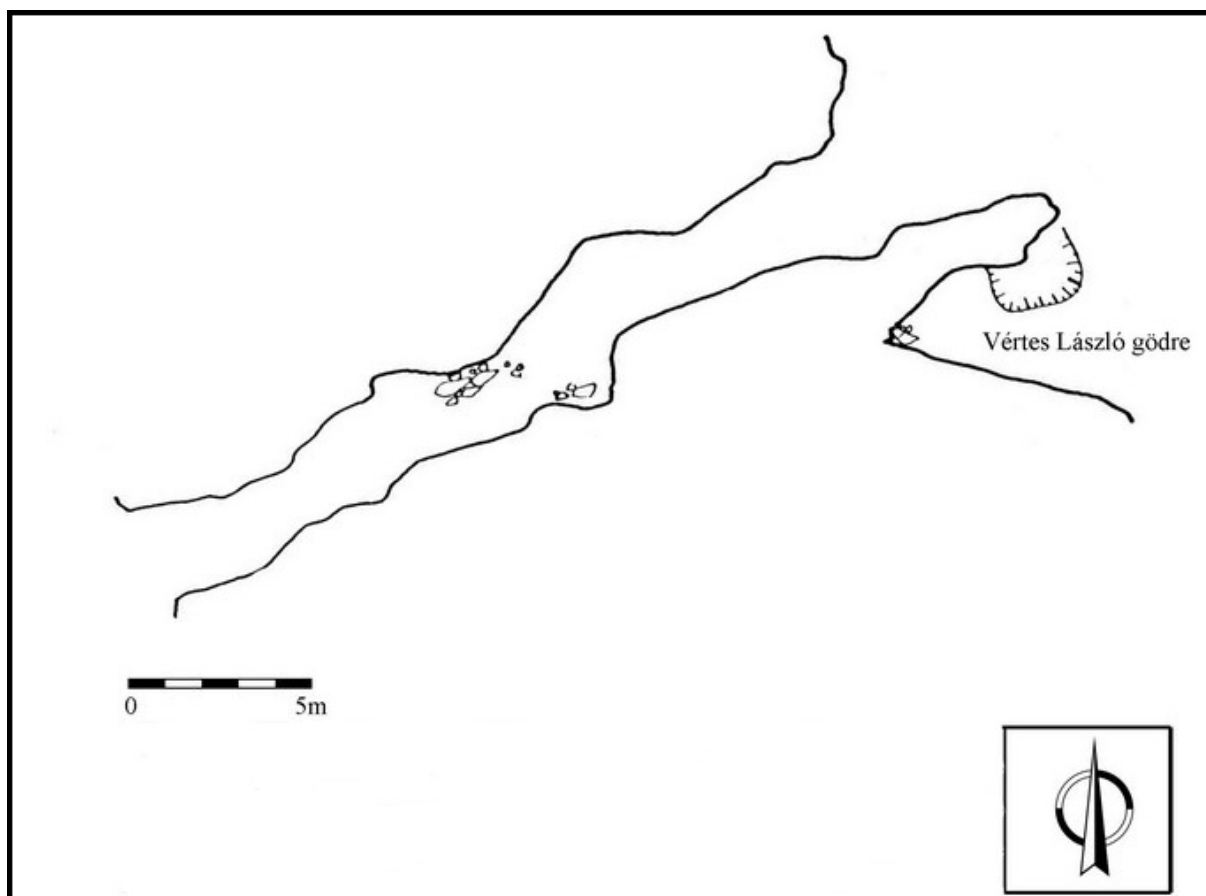
9. BgT: Herman Ottó-barlang, alaprajz, keresztmetszetek, a: bejárati szakasz hosszmetsete⁵⁴⁴

A Herman Ottó-barlang adatai:⁵⁴⁵

Név szinonima	Puskaporosi barlang, Puskaporosi Herman Ottó-bg, Herman Ottó-kőfülke, Herman-fülkéje, Puskaporosi kőfülke
Kataszteri száma	5391-34
Hossza	131 m
Vertikális kiterjedése	34 m
Bejárat tszf. magassága	236 m
Tájegység	Központi-Bükk, Déli-Bükk
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Miskolc
Hrsz	38122/3
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	Denevér korlátozás

⁵⁴⁴ http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5391-34 (2015. március 3. 13:00) Készítette: Juhász M. 1986. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵⁴⁵ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5391-34 2015. március 3. 13:30) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

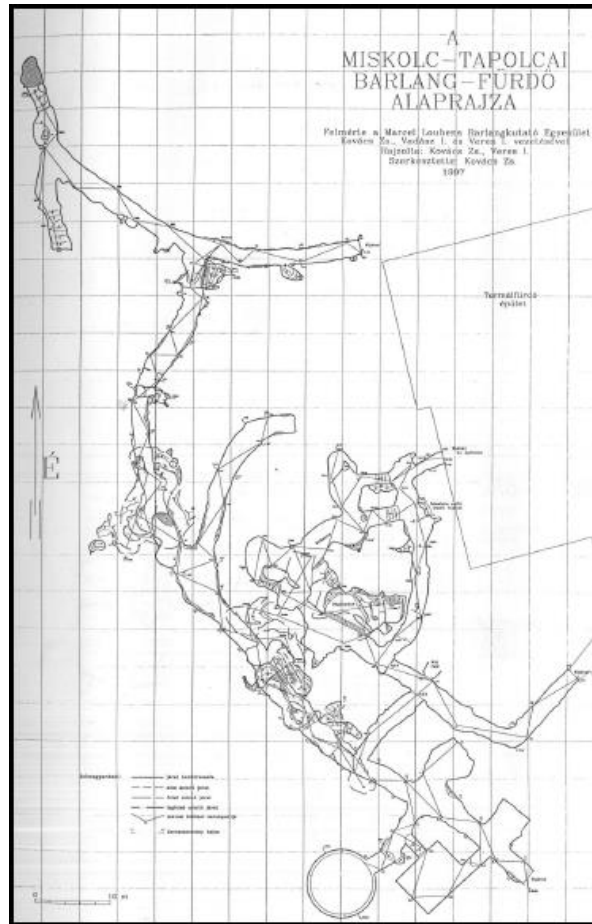
10. BgT: Pongor-lyuk-barlang, alaprajz⁵⁴⁶

A Pongor-lyuk-barlang adatai:⁵⁴⁷

Név szinonima	Kövesvárad III.sz. / IV. sz. sziklaüreg, Pungor-lyuk
Kataszteri száma	5381-20
Hossza	35 v. 27 m
Vertikális kiterjedése	6 m
Bejárat tszf. magassága	646 m
Tájegység	Központi-Bükk, Déli-Bükk
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Répáshuta
Hrsz	075/1
NP Igazgatóság	Bükk NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	Fokozottan védett területen nyíló

⁵⁴⁶ HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á. 1983. 60. p / Készítette Hír J. 1982.

⁵⁴⁷ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5381-20 2015. március 11. 14:00) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

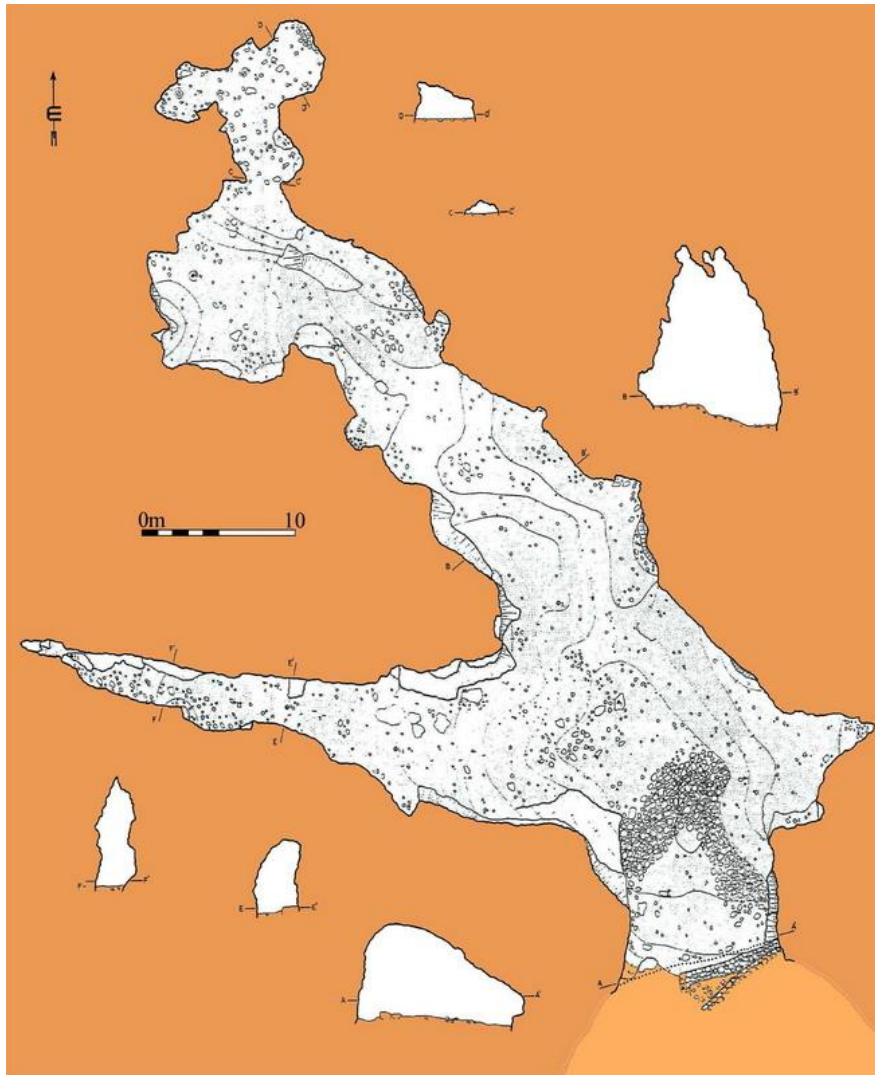
11. BgT: Miskolctapolcai-tavasbarlang, alaprajza⁵⁴⁸

A Miskolctapolcai-tavasbarlang adatai:⁵⁴⁹

Név szinonima	Görömbölyi-barlang, -tavasbarlang Görömbölytapolcai-barlang, Görömböly-tapolcai-tavasbarlang, M.-tapolcai új táró 2-5.sz. ürege, Miskolctapolcai-termálforrás-barlangja, Tapolca Forrás-barlang, Tapolca-termálforrás, Vizesbarlang
Kataszteri száma	5392-1
Hossza	561 m
Vertikális kiterjedése	38 m
Bejárat tszf. magassága	130 m
Tájegység	Bükkalja, Miskolci-Bükkalja
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Miskolc
Hrsz	46294/1
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható (magán területen nyíló); lezárt

⁵⁴⁸ Felmérte a Marcel Loubens Barlangkutató Egyesület: Kovács Zs. – Vadász I. – Veres I. vezetésével. / Rajzolta: Kovács Zs. – Veres I. / Szerkesztette: Kovács Zs. / 1997. Megjelent az MLBE 1997. évi Évkönyvében. A térkép közlésre való átengedésért ez úton is szeretnék köszönetet mondani a Marcel Loubens Barlangkutató Egyesületnek.

⁵⁴⁹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5392-1) 2015. március 10. 13:00) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

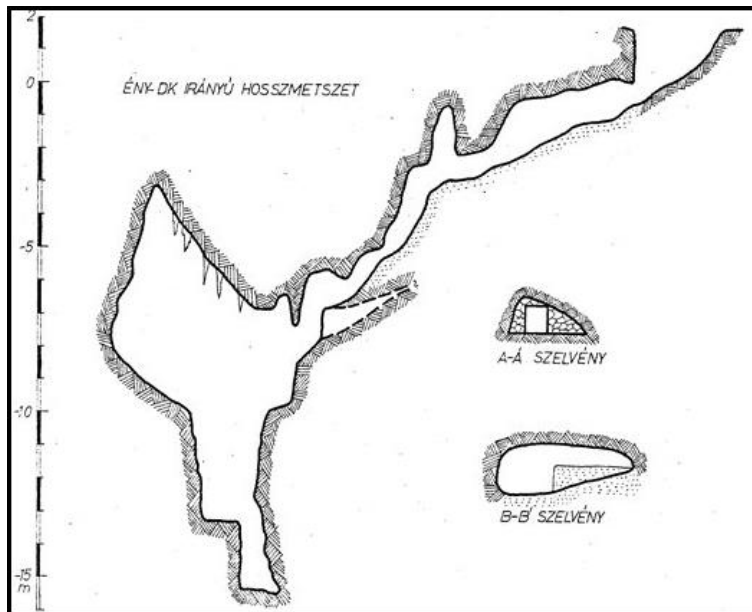
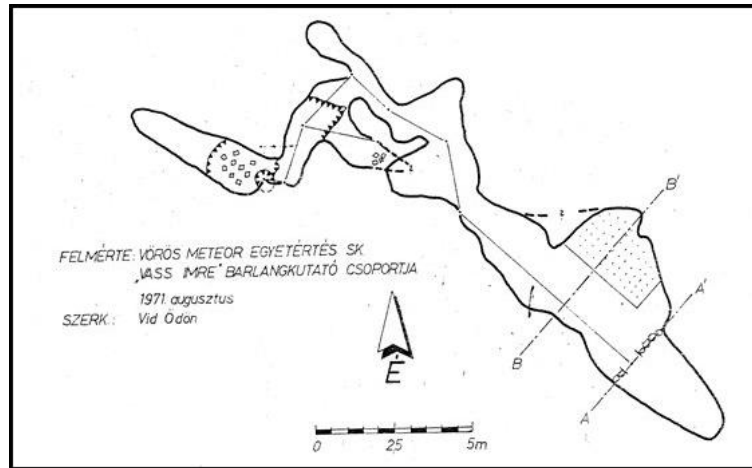
12. BgT: Szeleta-barlang alaprajza⁵⁵⁰

A Szeleta-barlang adatai:⁵⁵¹

Név szinonima	Szeletaoldali barlang
Kataszteri száma	5363-1
Hossza	115 m
Vertikális kiterjedése	16,5 m
Bejárat tszf. magassága	347 m
Tájegység	Bükk-hegység, Bükk-fennsík
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Miskolc
Hrsz	01183
NP Igazgatóság	Büki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	Látogatható

⁵⁵⁰ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5363-1_1135769535.jpg 2015. március 12. 10:00, Készítette: Juhász M. 1986. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵⁵¹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5363-1) 2015. március 12. 10:30) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

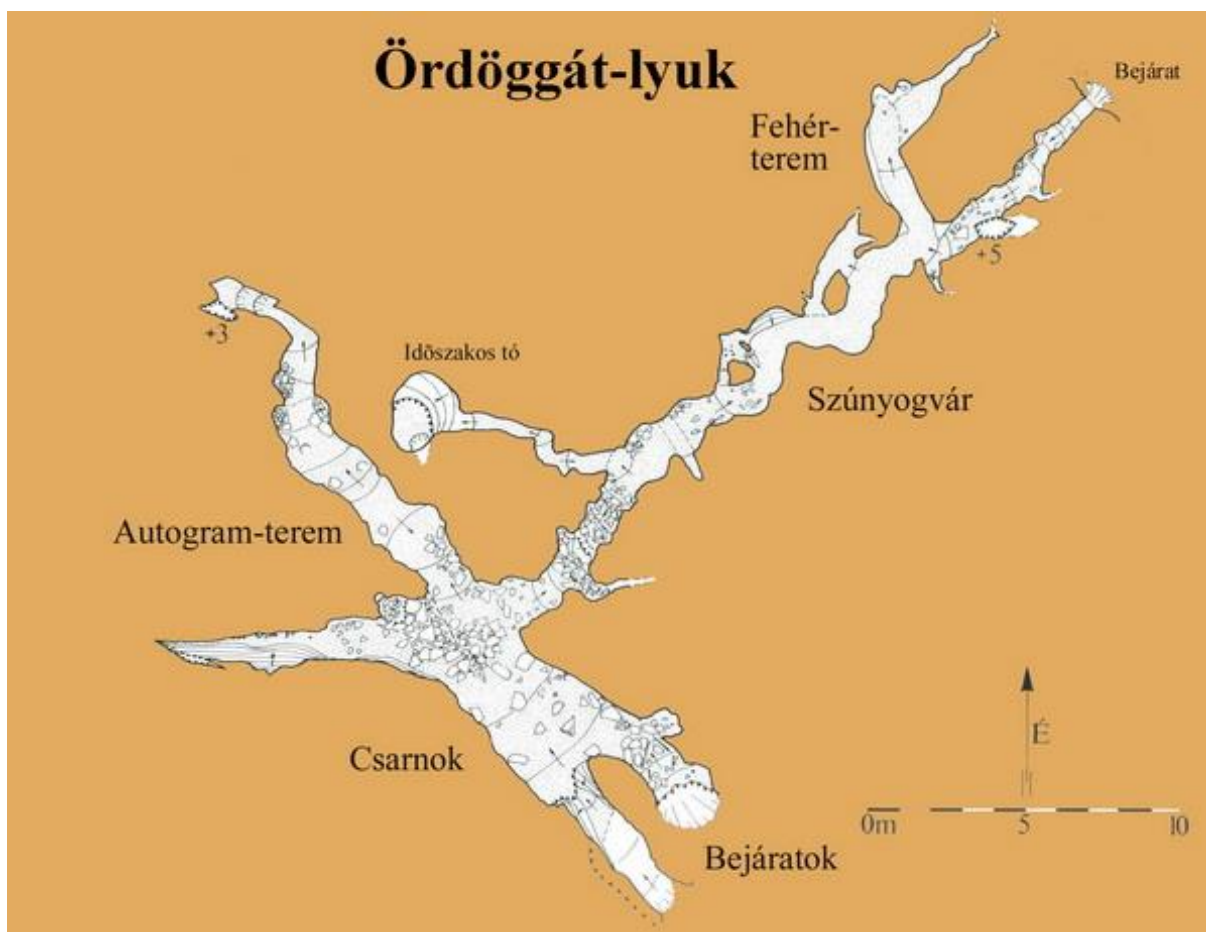
13. BgT: Csapás-tetői-barlang alaprajza (fent) és hosszmeteszete (lent)⁵⁵²

A Csapás-tetői-barlang adatai:⁵⁵³

Név szinonima	Varga Imre-barlangja
Kataszteri száma	5440-35
Hossza	33 m
Vertikális kiterjedése	18 m
Bejárat tszf. magassága	390 m kb.
Tájegység	Aggteleki-karszt
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Szinpetri
Hrsz	086/6
NP Igazgatóság	Aggteleki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Megkülönböztetetten védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható (jogszabályban nevesített); lezárt

⁵⁵² DÉNES GY. 1972. 21-23. p. /Felmérte: Vörös Meteor Egyetértés SK „Vas Imre” Barlangkutató Csoportja. Szerk.: Vid Ódon, 1971.

⁵⁵³ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5440-35 2015. március 12. 13:00) és DÉNES GY. 1972. alapján készült.

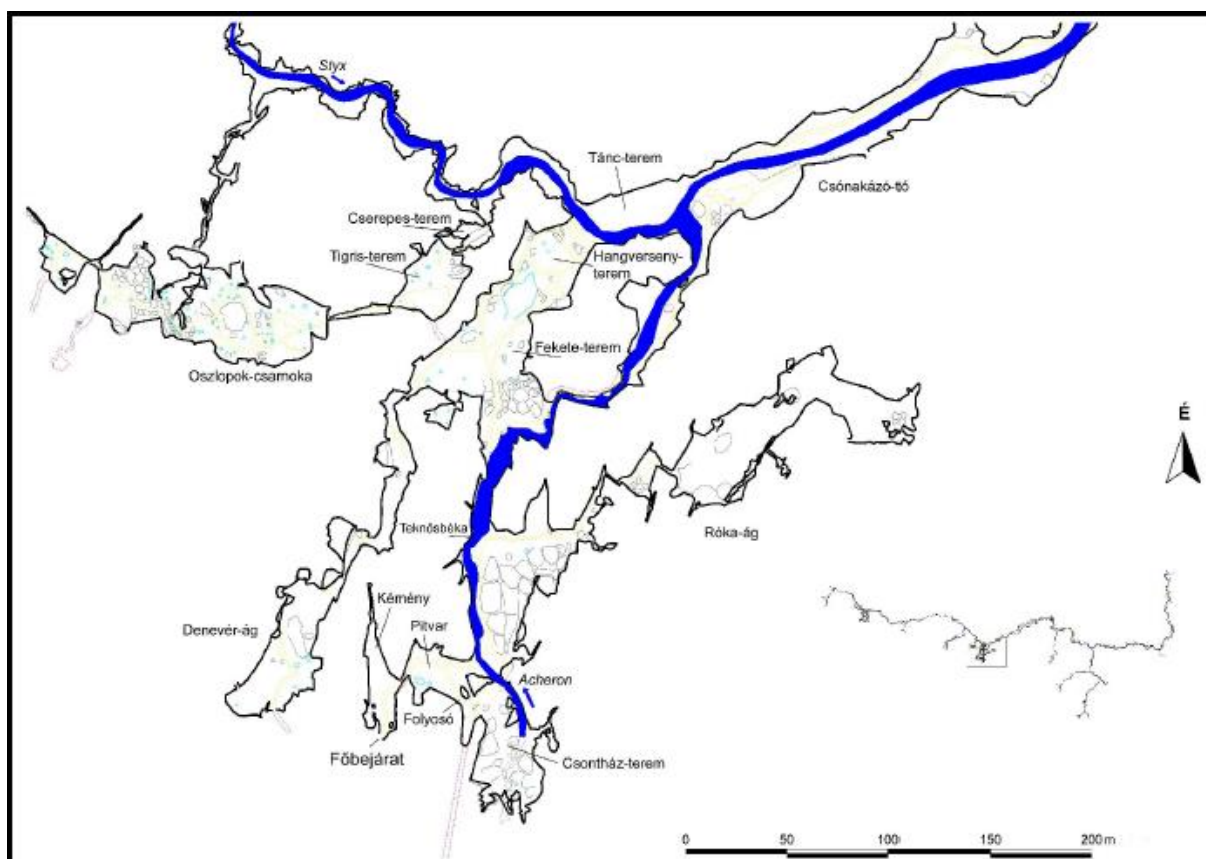
14. BgT: Ördög-gát-lyuk, alaprajz.⁵⁵⁴

Az Ördög-gát-lyuk adatai:⁵⁵⁵

Név szinonima	Ördöggát-barlang, Betyár-barlang, Ördöggát, Csengő-barlang, Teleks-völgyi 3. sz. barlang, Ördöggátlyuk-barlang, Csengő-lyuk
Kataszteri száma	5422-8
Hossza	82 m
Vertikális kiterjedése	8 m
Bejárat tszf. magassága	230 m
Tájegység	Rudabányai-hegység, Telekes-völgy
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Varbóc
Hrsz	054
NP Igazgatóság	Aggteleki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Megkülönböztetetten védett
Látogathatóság	-

⁵⁵⁴ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5422-8_1196688830.jpg 2015. március 30. 10:00, Felmérték: Nyerges A. és Szabó Z. / Szerkesztette: Szabó Z. 1998. *Országos Barlangnyilvántartás*.

⁵⁵⁵ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5422-8) 2015. március 30. 10:30) és 10.000-es EOTR térkép alapján készült.

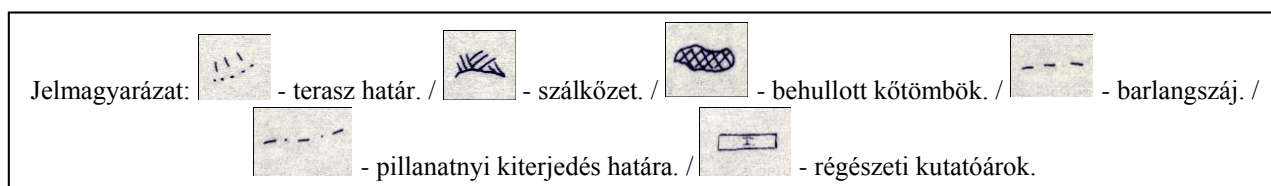
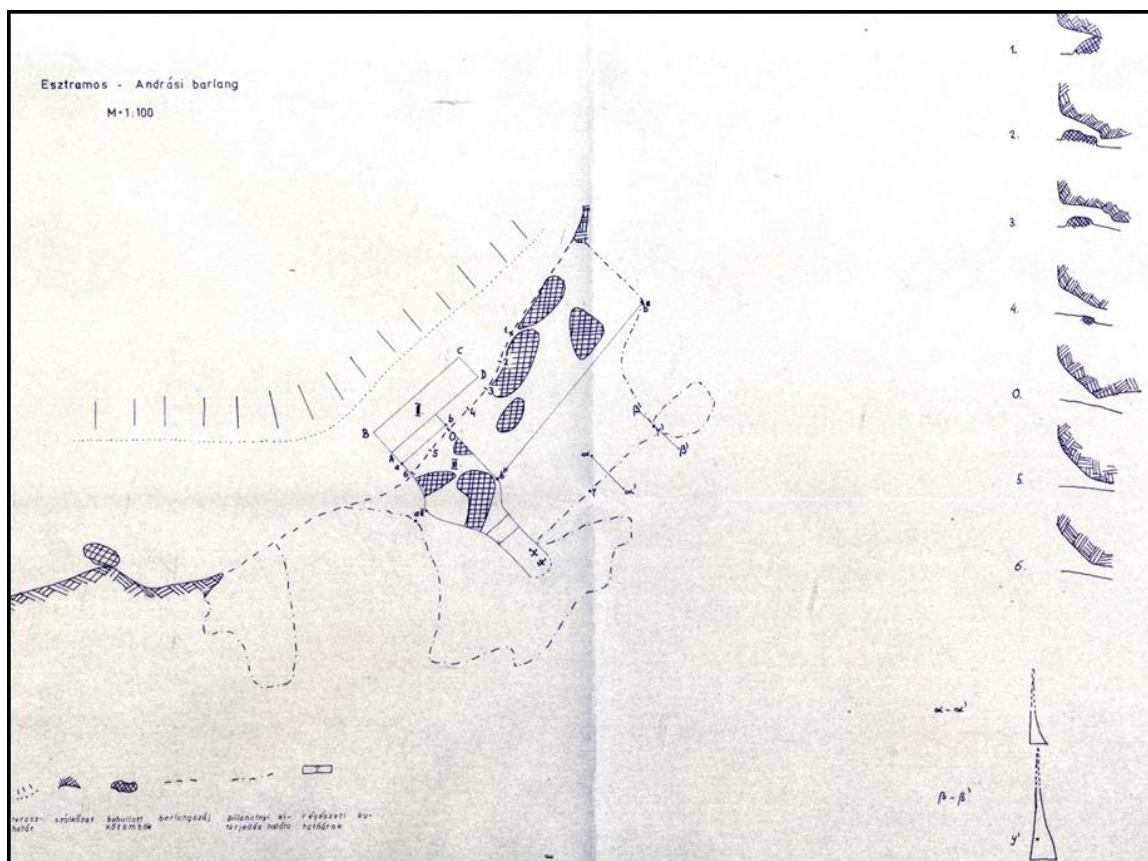
15. BgT: Baradla-barlang aggteleki szakasza, alaprajz⁵⁵⁶

A Baradla-barlang adatai:⁵⁵⁷

Név szinonima	Aggteleki cseppköves barlang, Aggteleki-cseppkőbarlang, Baradla-cseppkőbarlang, Aggteleki-barlang, Kisbaradla-nyelő, Kis-Baradla-víznyelő
Kataszteri száma	5430-1
Hossza	25000 m (Domicával)
Vertikális kiterjedése	123 m
Bejárat tszf. magassága	332 m (az aggteleki Főbejárat)
Tájegység	Aggteleki-karszt
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Aggtelek, Jósvafő, Kecő (Szlovákia)
Hrsz	262
NP Igazgatóság	Aggteleki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható (jogszabályban nevesített); lezárt

⁵⁵⁶ A térkép megjelent: HOLL B. 2007. 271. p. 2. kép.

⁵⁵⁷ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5430-1) 2015. március 15. 12:00) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült.

16. BgT: Szentendrési-barlang, alaprajz⁵⁵⁸

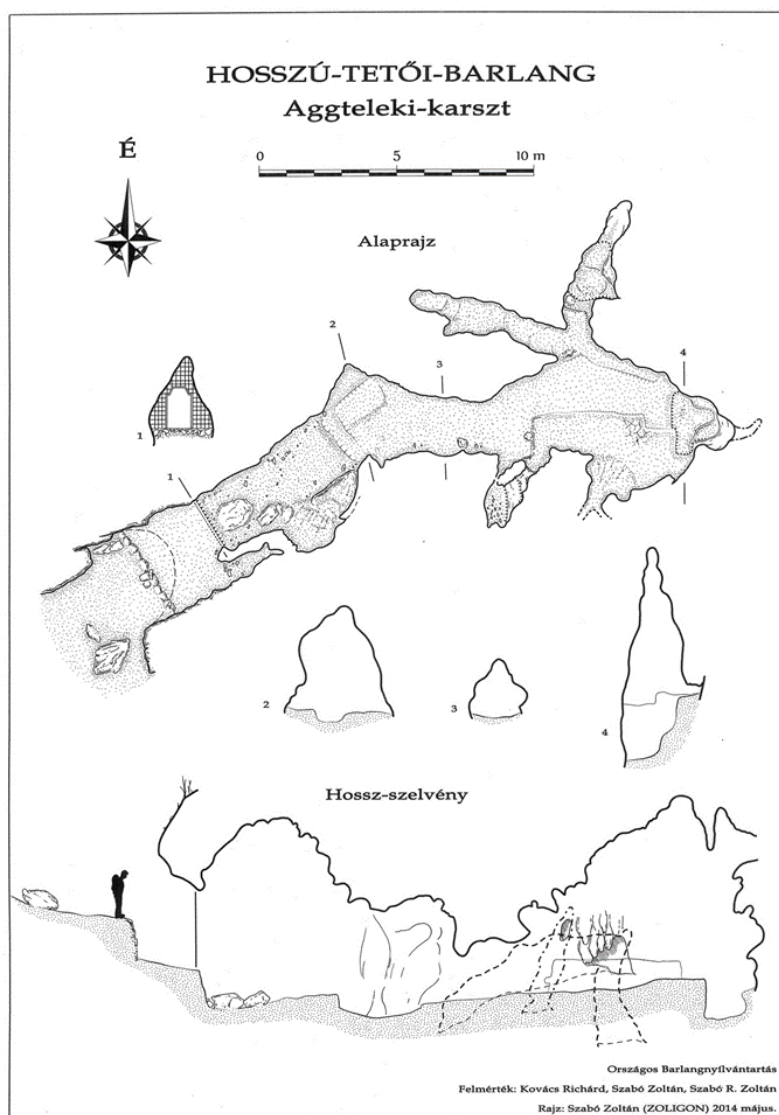
A Szentendrési-barlang adatai:⁵⁵⁹

Név szinonima	András-barlang
Kataszteri száma	-
Hossza	-
Vertikális kiterjedése	-
Bejárat tszf. magassága	kb. 320m
Tájegység	Rudabánya-Szalonnai-hegység, Esztramos-hegy
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Tornaszentendrész
Hrsz	-
NP Igazgatóság	Aggteleki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	-
Látogathatóság	-

⁵⁵⁸ MNM. ADATTÁR. XII. 169/1983.

⁵⁵⁹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás*.

(http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=caves&mode=search&name=&katszam=&city=Tornaszentandr%C3%A1s&hrszt=&length_comp=al&length=0&vertkit_comp=al&vertkit=0&depth_comp=al&depth=0&height_comp=al&height=0&protection=0&visiting=0&orderby=name&direction=asc&headers=50 2015. március 16. 12:00) és Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült. –Az Esztramos-hegyen található és Tornaszentendrész község közigazgatásához tartozó más barlangok adatainak felhasználásával.

17. BgT: Hosszú-tetői-barlang, alaprajz, hosszmetset⁵⁶⁰

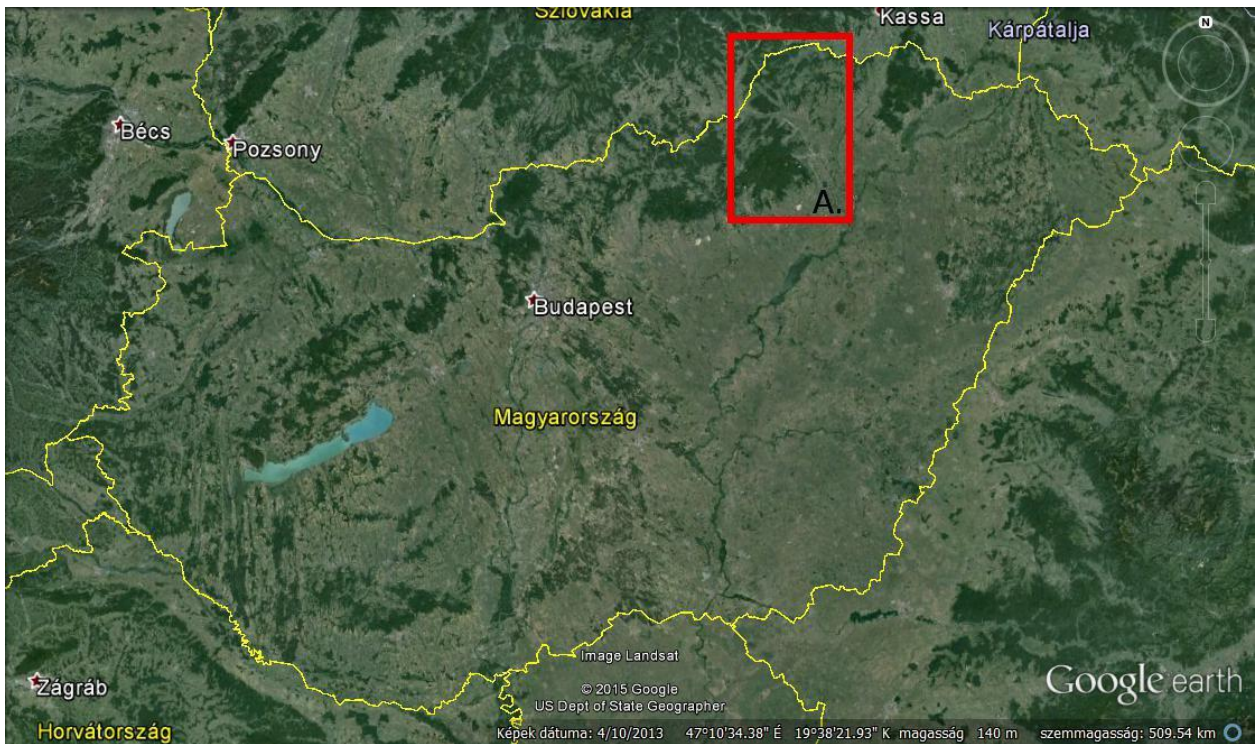
A Hosszú-tetői-barlang adatai:⁵⁶¹

Név szinonima	Derenki-forrásbarlang, Julcsa-barlang
Kataszteri száma	5451-16
Hossza	54 m
Vertikális kiterjedése	6 m
Bejárat tszf. magassága	445 m
Tájegység	Aggteleki-karszt, Alsó-hegy
Megye	Borsod-Abaúj-Zemplén
Település	Szögliget
Hrsz	0265
NP Igazgatóság	Aggteleki NP Igazgatóság
Hatóság	Észak-magyarországi KTVF
Védettség	Fokozottan védett
Látogathatóság	NPI hozzájárulásával látogatható (jogsabályban nevesített); lezárt

⁵⁶⁰ http://www.termeszetvedelem.hu/user/cave_images/5451-16_1415699838.jpg 2015. március 18. 12:00 Felmérte: Kovács R. – Szabó Z. – Szabó R. Z. / Rajz: Szabó Z. (ZOLIGON) 2014. máj. *Országos Barlangnyilvántartás.*

⁵⁶¹ A táblázat az *Országos Barlangnyilvántartás* (http://www.termeszetvedelem.hu/index.php?pg=cave_5451-16) 2015. március 18. 12:30) Székely K. (szerk.) 2003. alapján készült

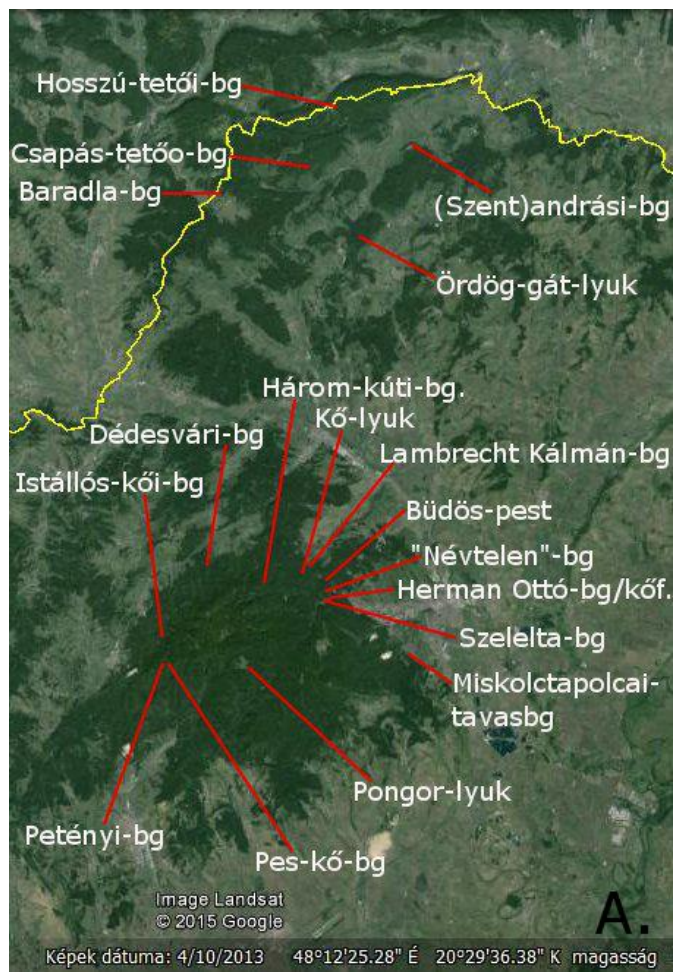
Mellékletek

1. kép:

Fent: Magyarországon a Kyjatice barlangi lelőhelyek elhelyezkedése, ÉK-i országrészben. (pirossal bekeretezve, „A”-val jelölve)

Jobbra: „A” pirossal keretezett rész nagyítása. A Bükk-hegység (lent) és az Aggteleki-Rudabányai-hegység (fent) késő bronzkori, barlangi lelőhelyeinek elhelyezkedése

A "Kőlyuk" barlang alaprajza.

A barlangszakasz méter

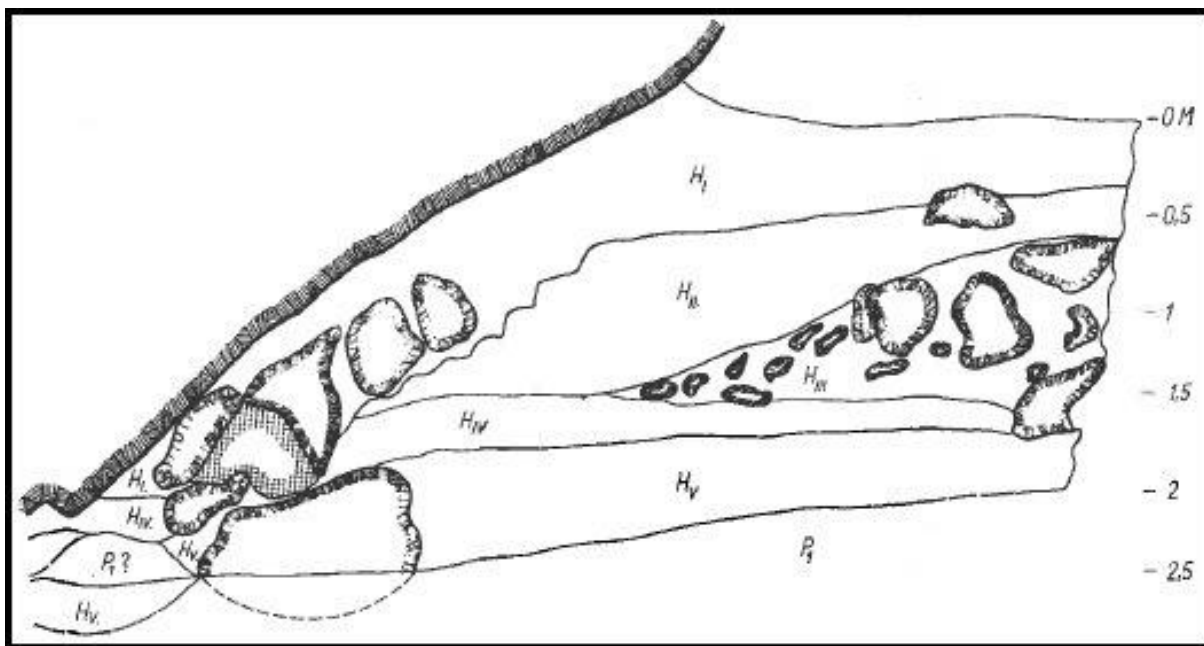
I. A-B. előbarlang	20 + 10 - 8
II. B-C meredek folyosó	8 + 8 - 0
III. C-D alsóoldali terem	34
IV. D-E nagy terem	38
V. E-F nagy folyosó	30
VI. F-G Szimpad	16 + 3 - 5
VII. M-N alsóoldali folyosó	37
VIII. H-I felső " " "	28 + 2 - 5
IX. K-L Pokol	10 - 8 -
X. O-P Folyosó	10
XI. Q-R listerem feljáróval M.	
XII. U-Z-T-V. Felső teremek	78 (10 + 4 - 10)

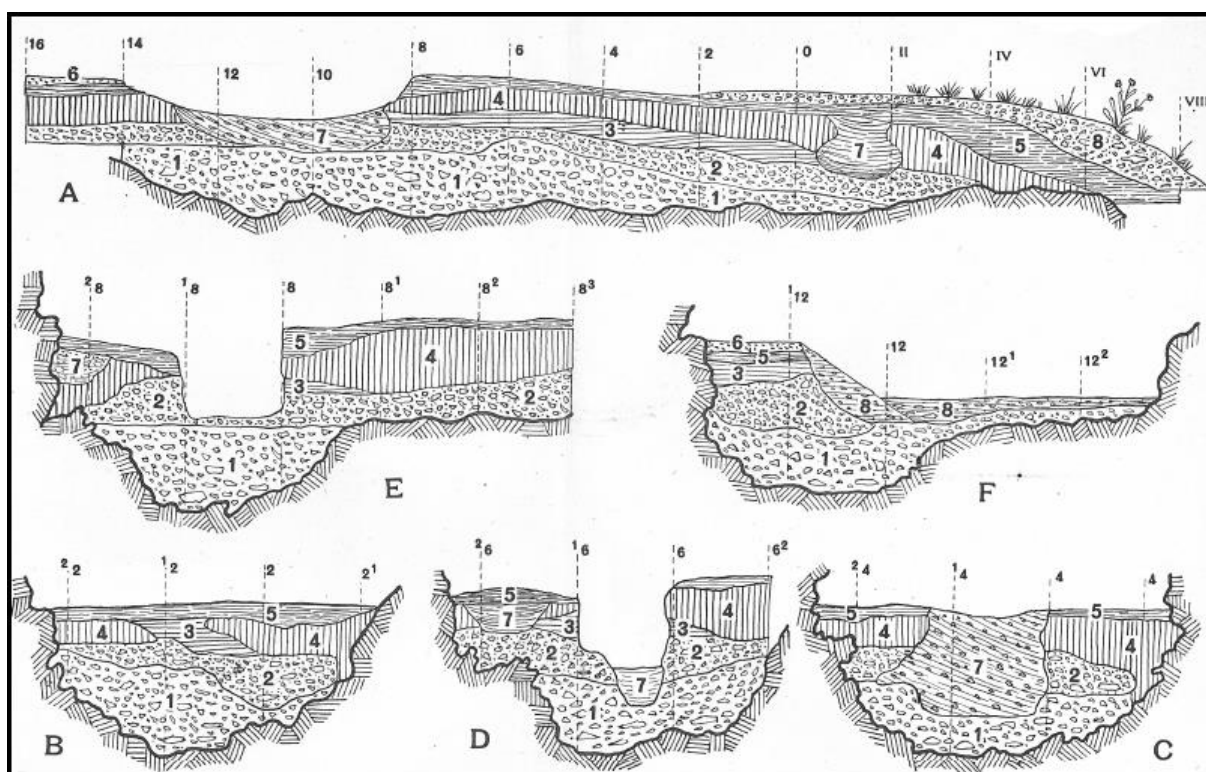
A sárga és piros jelölés a késő bronzkori temetkezések helyét jelöli, mivel a sárga és piros a 0 pont felett, amíg a sötét és a sötét. Ha a 0 pont (0 pont) alá kerül a sárga és piros. A sárga és piros a "Táblázat" van a feltüntetett helyeken és a sárga és piros. A piros, fekete és a késő bronzkori emberrel, fekete és piros, az emberrel és a fekete és piros a sárga és piros.

Saad A
1947.

2. kép: A Kőlyuk-barlang Saád Andor által készített térképe. 1947. Pirossal jelölte a késő bronzkori „temetkezések” helyeit (MNM. Adattár. 136. M. III.)

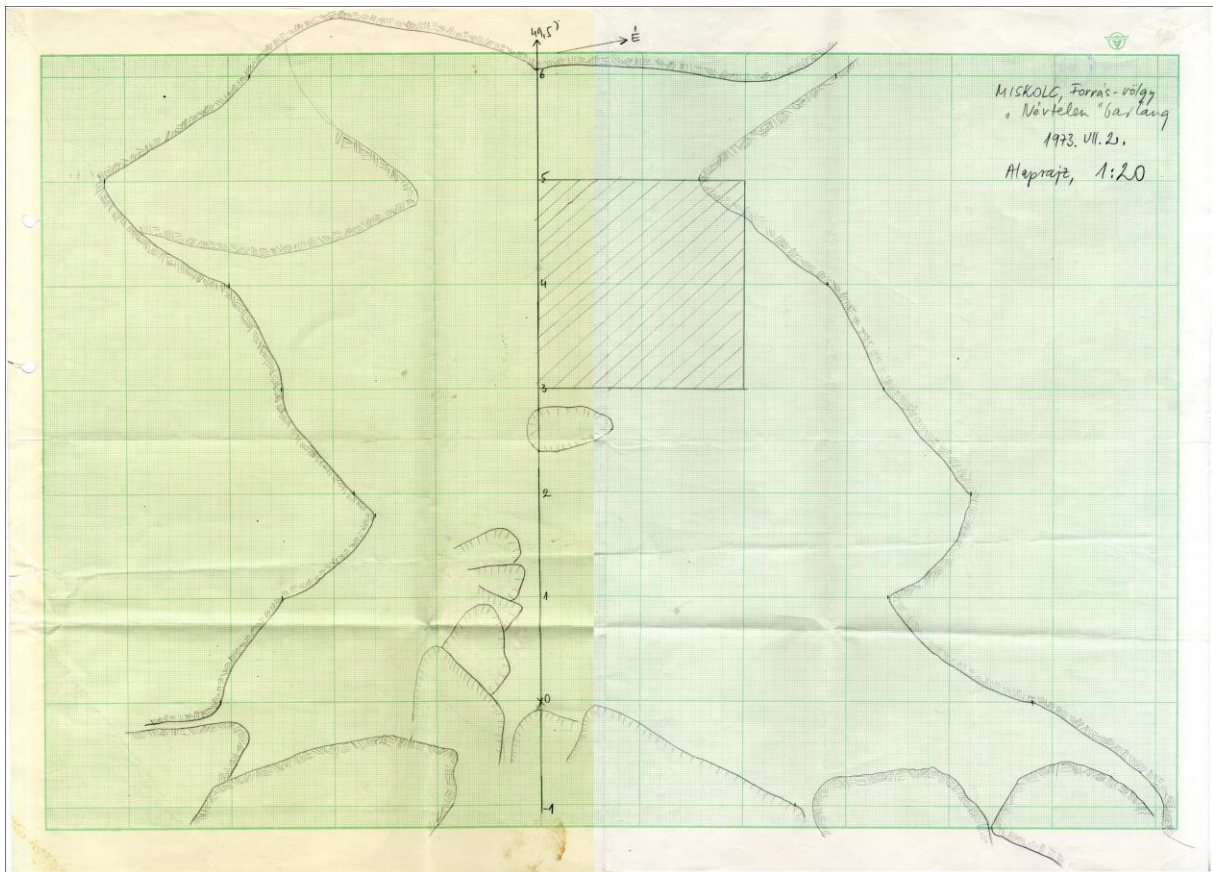
3. kép: Petényi-barlang sztatigráfiai szelvényrajza.⁵⁶²

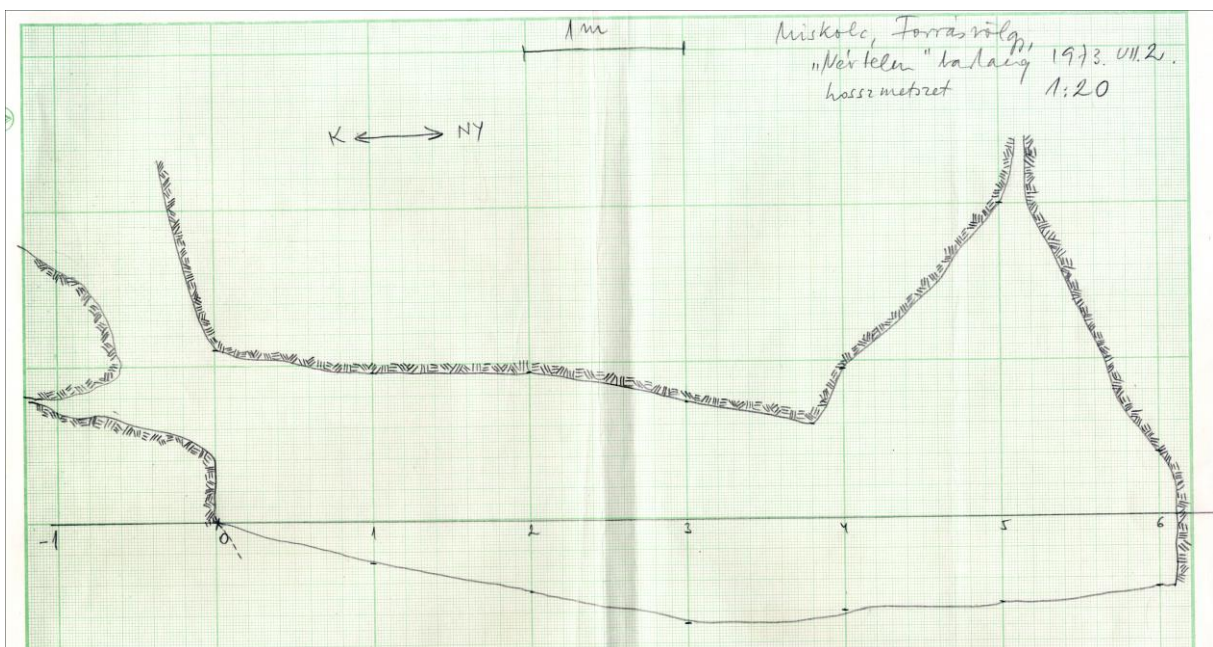
4. kép: Pes-kő-barlang kitöltésének hosszmetsete: (A), és kitöltésének keresztmetsete: (B, C, D, E, F; a 2, 4, 6, 8 és 12 pontoknál): 1-4. pleisztocén rétegek 5. fekete humusz 6. denevérguanó. 7. prehisztorikus gödörkitöltés 8. legújabb feltöltés.⁵⁶³

⁵⁶² VÉRTES L. 1965. 208. p. 44. ábrája nyomán.

⁵⁶³ KADIČ O. – MOTTL M. 1944. II. TÉRKÉPMELLÉKLET. / Felmerte és készítette: Kaidč O.

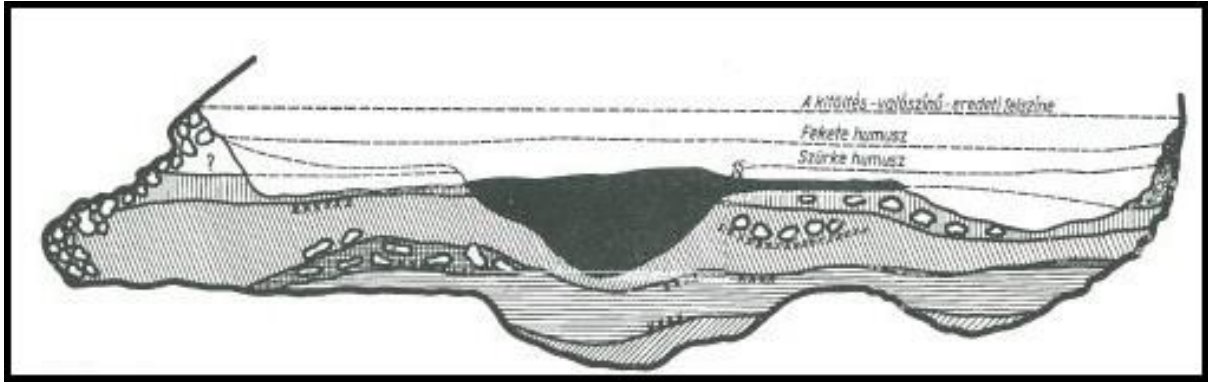
5. kép: „Névtelen”-barlang vázlatos alaprajza és a feltárt 4 m²-es terület⁵⁶⁴ (lent az 1-es pontnál van a barlang bejárata)

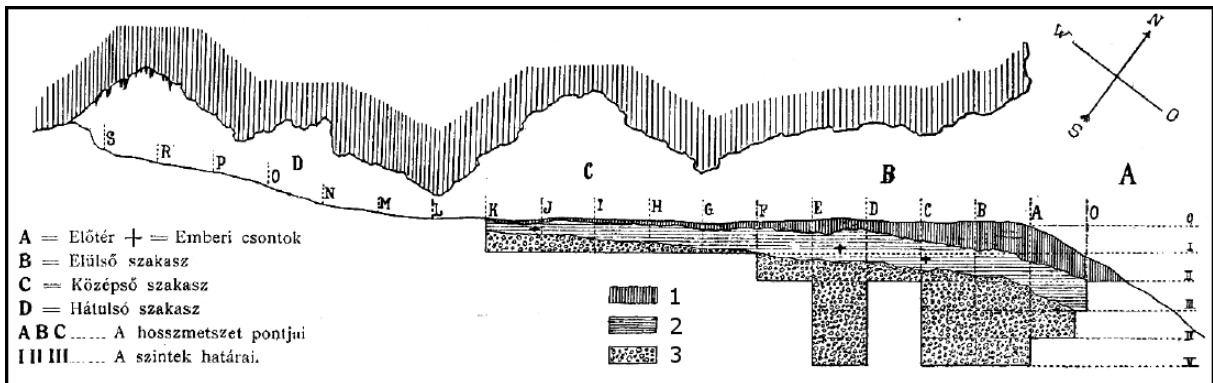
6. kép: „Névtelen”-barlang hosszmetsete⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ MNM. Adattár. XV. 231/1973. , A vázlatrajzot készítette T. Dobosi V. 1973.

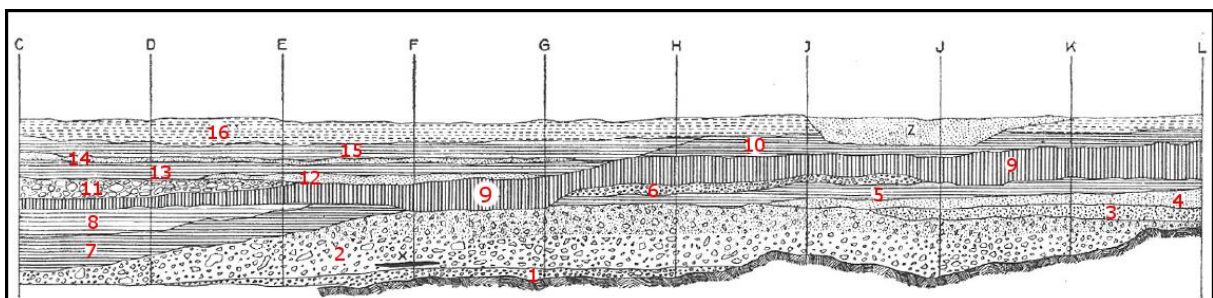
⁵⁶⁵ MNM. Adattár. XV. 231/1973. , A hosszmetsetet készítette T. Dobosi V. 1973.

7. kép: Istállóskői-barlang, kitöltésének keresztmetsvénye.⁵⁶⁶

8. kép: Bűdös-pest, kitöltésének hosszmeteszlet.⁵⁶⁷

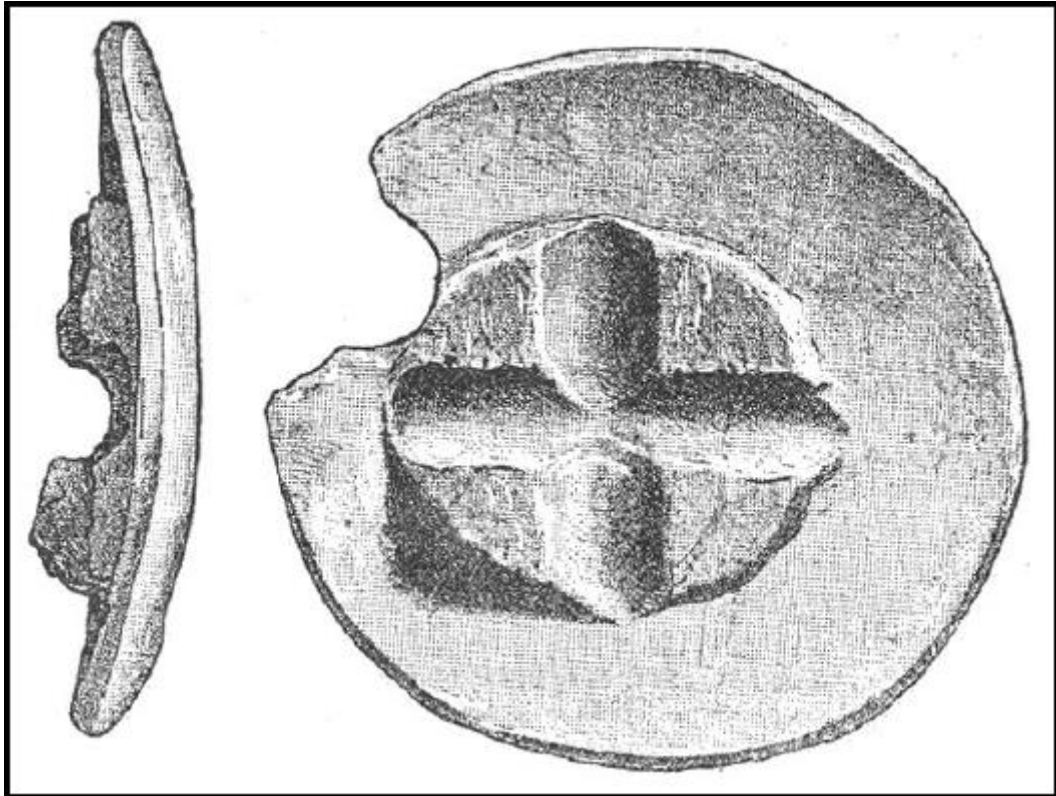

9. kép: Herman Ottó-barlang, a bejárat és a csarnok kitöltésének hosszmeteszlet.⁵⁶⁸

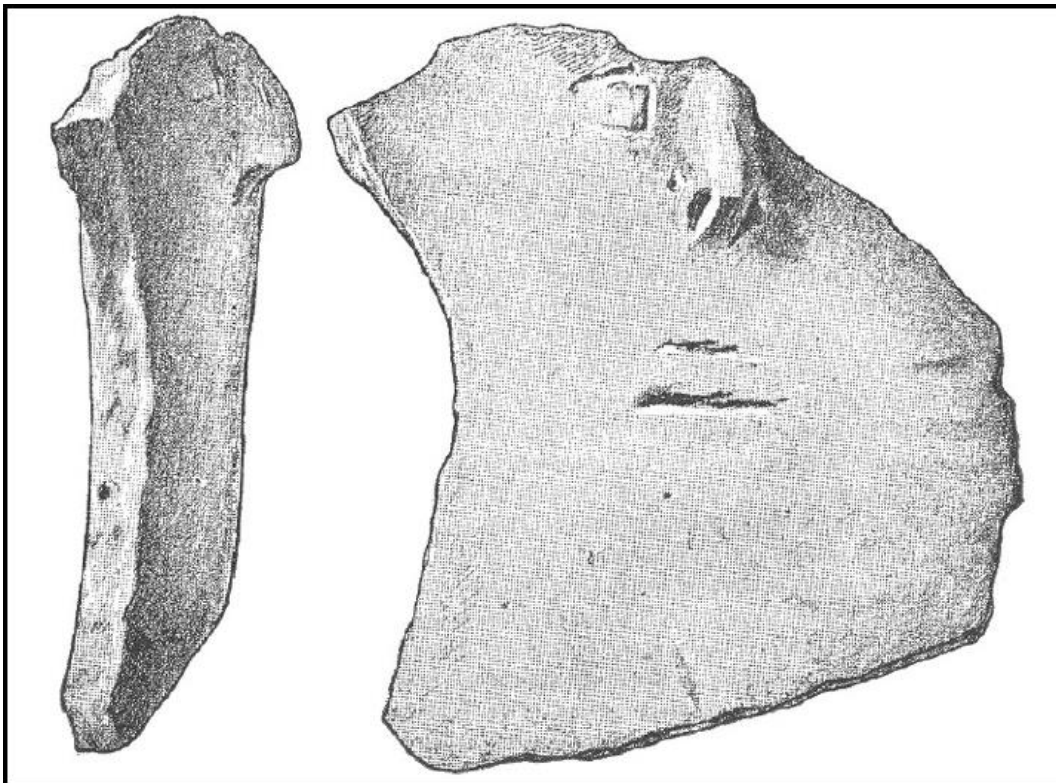
⁵⁶⁶ VÉRTES L. 1965. 173. p. 32. ábrája nyomán. / Vértés már nem talált holocén rétegeket, ezt jól mutatja ez az ábra.

⁵⁶⁷ KADIČ O. 1916A. 137. p. 1. ábrája nyomán. / Jelmagyarázat: 1: fekete humusz; 2: Barna humusz; 3: pleisztocén

⁵⁶⁸ KADIČ O. 1916B. 8. p. 2. ábrája nyomán.

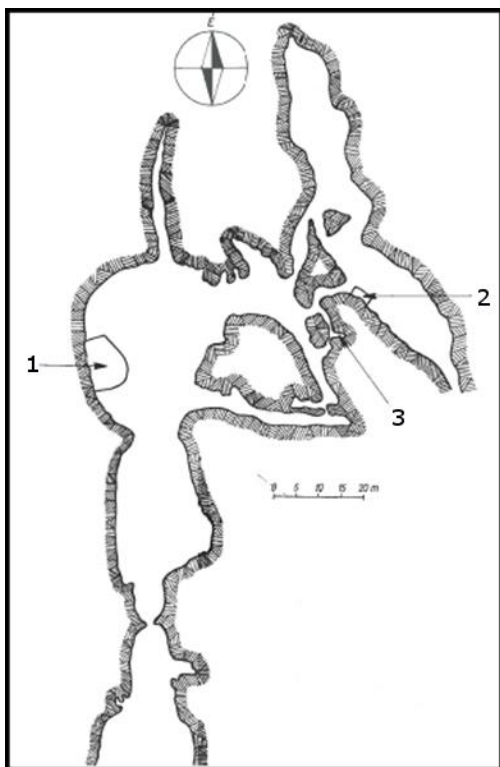
10. kép: Herman Ottó-barlang, a három csontgomb egyike, 1916⁵⁶⁹

11. kép: Herman Ottó-barlang, plasztikus, arcós edénytöredék, 1916⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ BELLA L. 1916. 22. p. 5. ábra. / Rajzolta: Passuth.

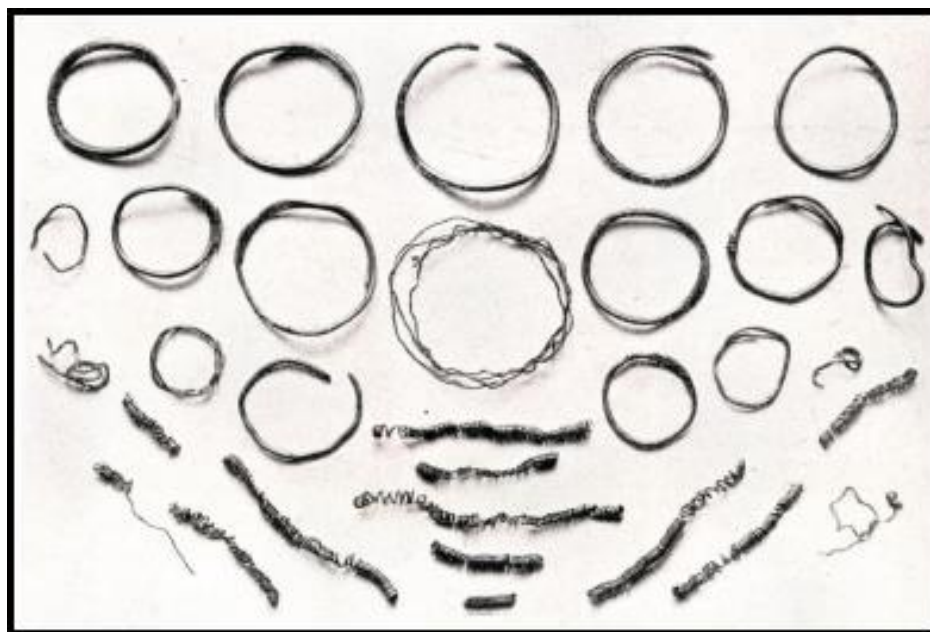
⁵⁷⁰ BELLA L. 1916. 23. p. 6. ábra. / Rajzolta: Passuth. – A késő bronzkorba Bella L. is kérdőjelesen sorolta be.

12. kép: Vértes L. térképe a Kő-lyukról⁵⁷¹

13. kép: Pongor-lyuk-barlang leletei⁵⁷²

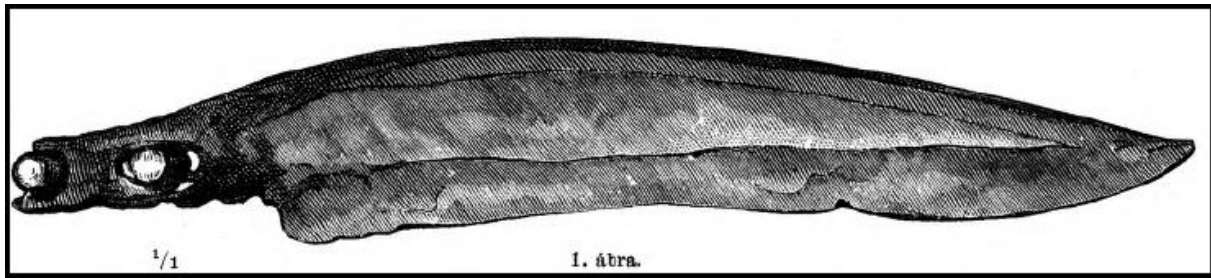

14. kép: A Baradla-barlang aranykincslete, az 1929-es Tompa F. féle ásatásból⁵⁷³

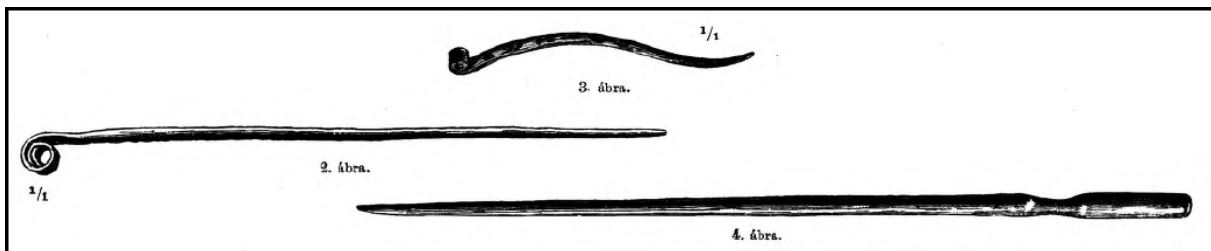
⁵⁷¹ VÉRTES L. 1965. 180. p. 36. ábrája nyomán. / A térképen: 1. = az első barlangi medve koponyadepó helye / 2. = a kovaszilánk lelőhelye (1947. Saád A.). / 3. = az '58-ban előkerült barlangi medve koponya lelőhelye.

⁵⁷² HÍR J. 1986. 84. p. 3. ábra.

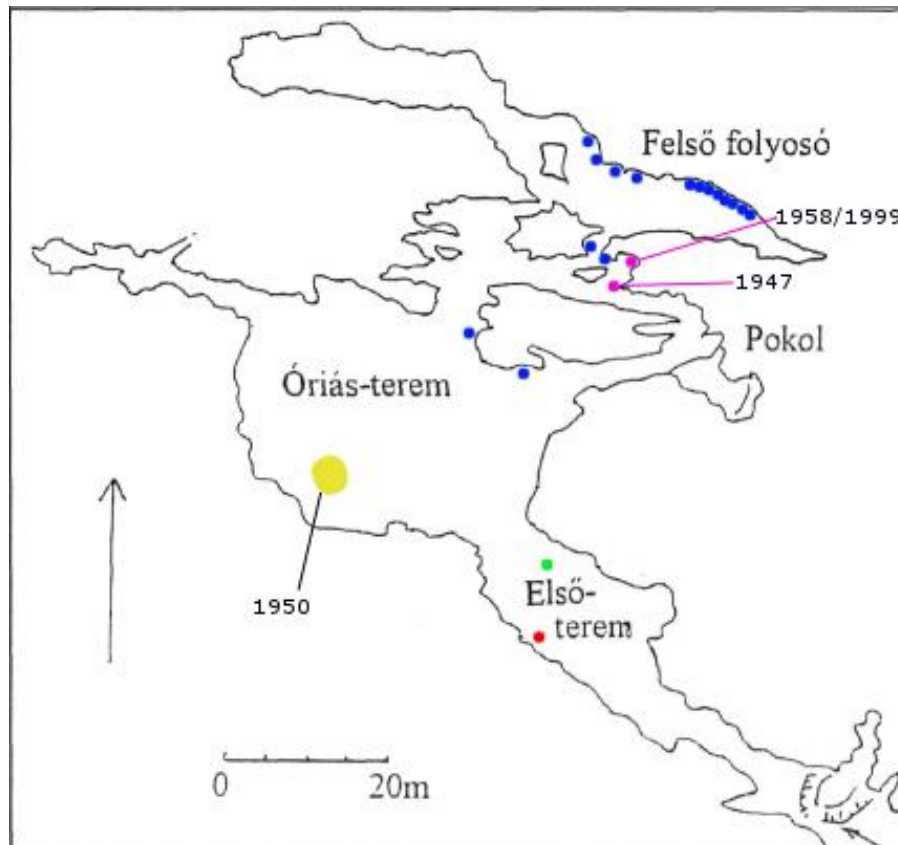
⁵⁷³ TOMPA F. 1937A. 53. p. 23. kép.

15. kép: Ívelt hátú kés, a Baradlla-barlang Csontház-tereméből, Nyáry J. 1876. aug.⁵⁷⁴

16. kép: Bronz tűk, a Baradlla-barlang Csontház-tereméből, Nyáry J. 1876. aug.⁵⁷⁵

17. kép: Kő-lyuk: kék - emberi maradványok (1947); lila – emberi és barlangi medve maradványok; zöld – vas tokosbalta és ívelthátú vaskés (1999); piros – őrlőkő töredék (1999); sárga – első barlangi medve koponyadepót.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ NYÁRY J. 1881. 22. p. 1. ábrája nyomán.

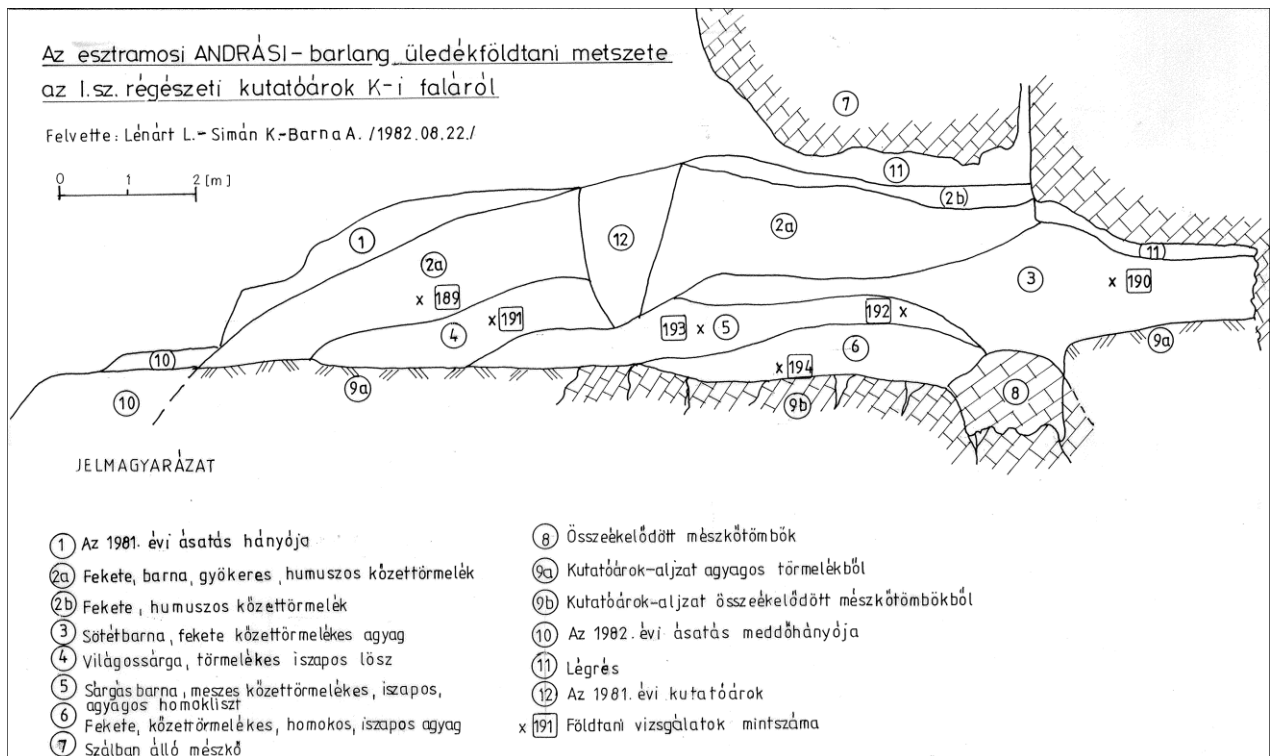
⁵⁷⁵ NYÁRY J. 1881. 23. p. 2, 3, 4. ábrája nyomán.

⁵⁷⁶ Készült: MNM. Adattár. 136. M. III. (Saád A. 1947-es térkép vázolata) / VÉRTES L. 1965. 179-181. p. és 180. p. 36. ábra. / HELLEBRANDT M. 2007. 21-22. p. és 24. p. 14. kép. nyomán.

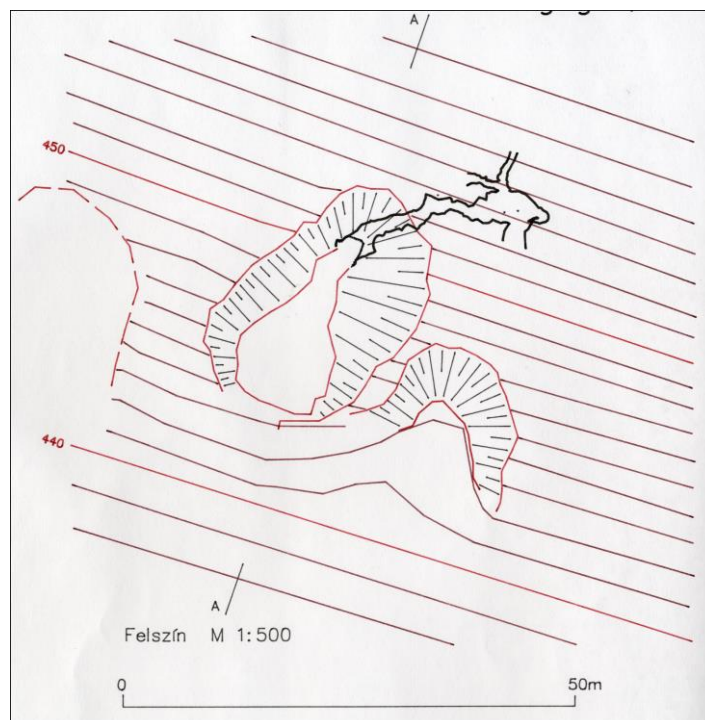

18. kép: Kő-lyuk, *montmilch* faragásnyomai és a barlangban talált vas tokosbalta.⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ HOLLÓ S. (szerk.) – KISS G. (szerk.) 2007. 27. P. / A fényképet készítette Regős József.

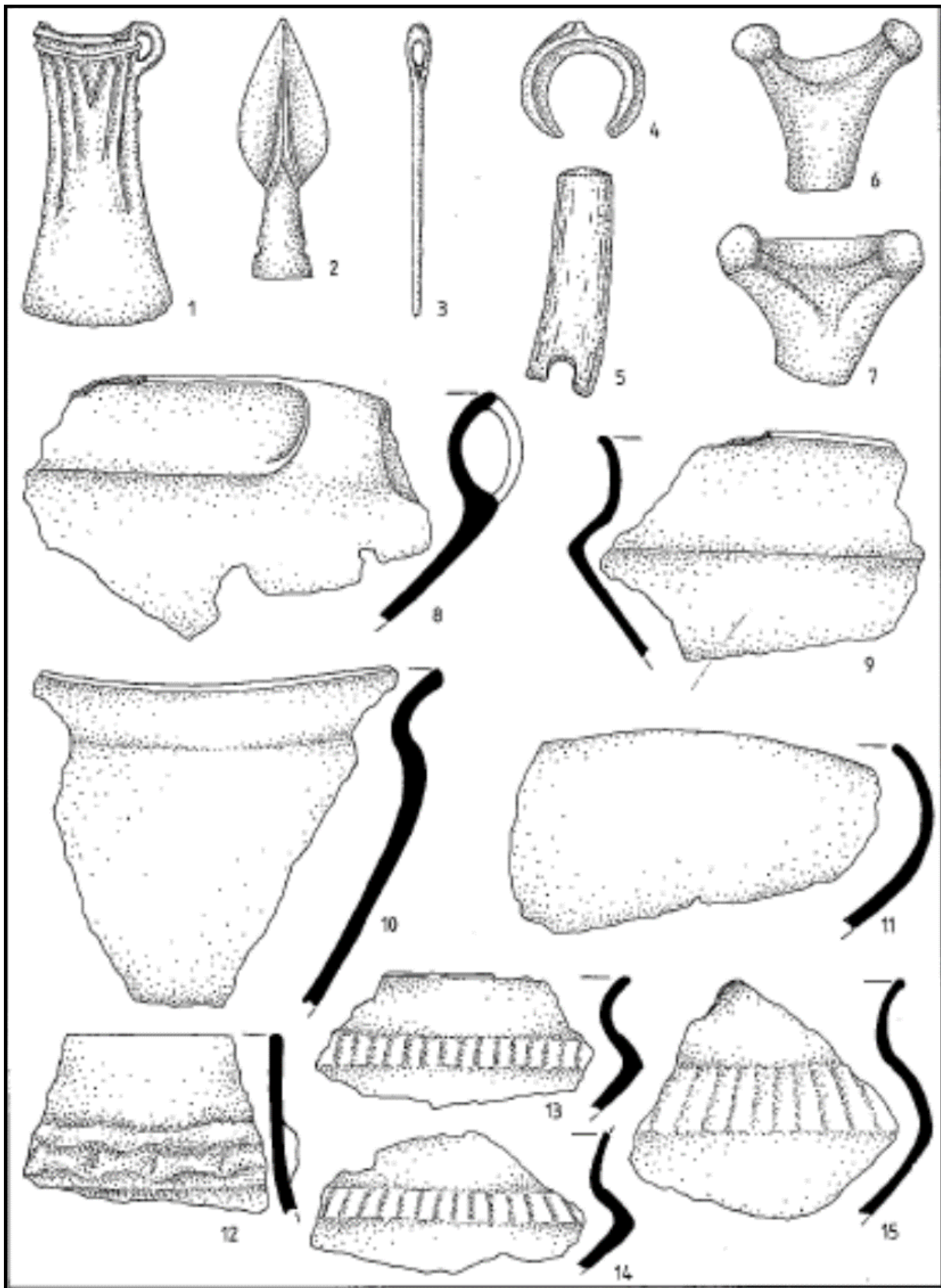
19. kép: Szentandrás-barlang⁵⁷⁸

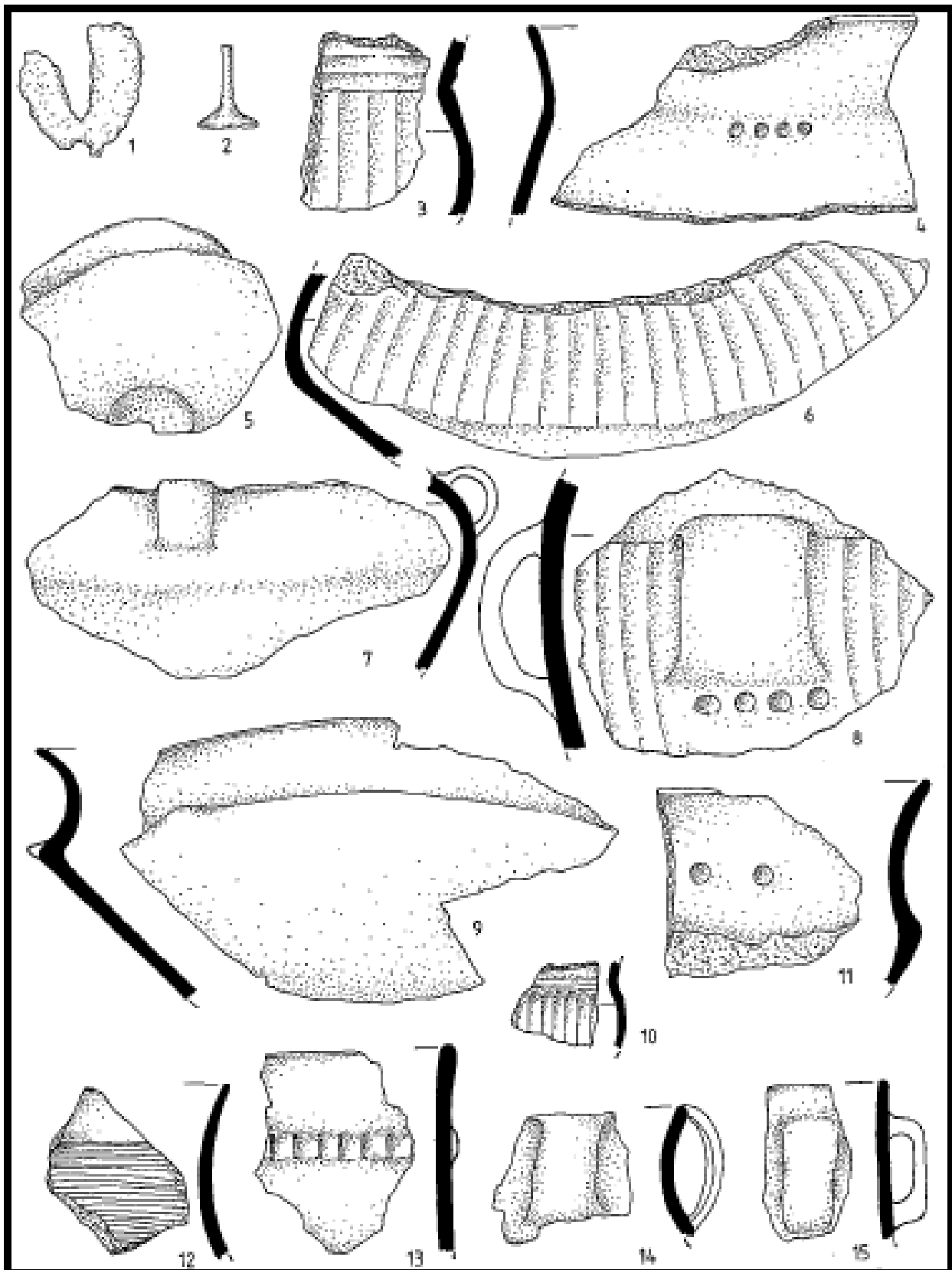
20. kép: A Hosszú-tetői-barlang és a két sziklaudvar alaprajza⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ Megjelent: A Marcel Loubens Barlangkutató Egyesület Évkönyve 1982. Lénárt László (szerk.) 19. ábra. / Felmérte: Lénárt L. - Simán K. - Barna A. 1982. 08. 22.

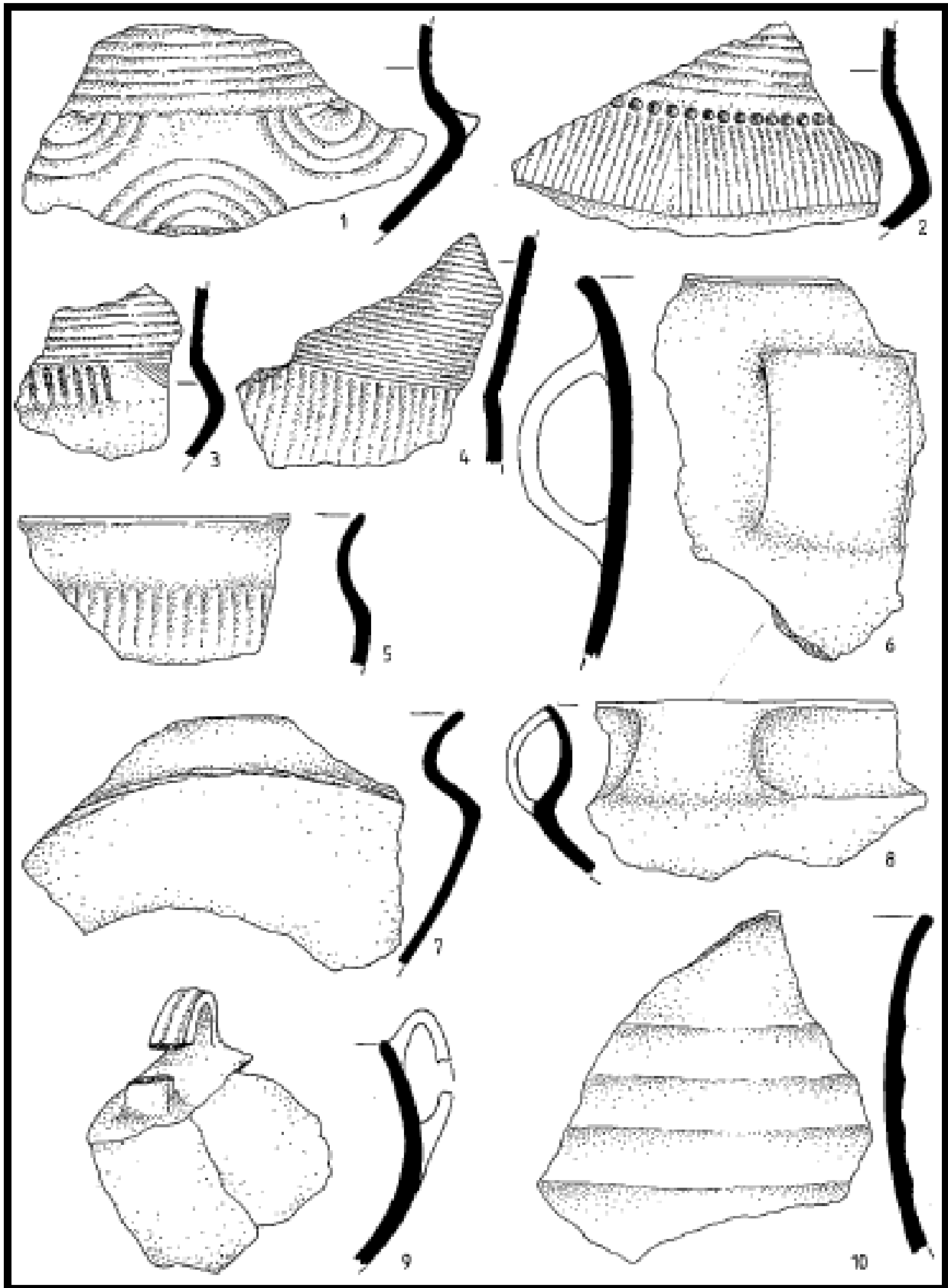
⁵⁷⁹ MNM. Adattár. XII. 99/2000. , Felmérte: Szenthe I. - Holl B. 2000.

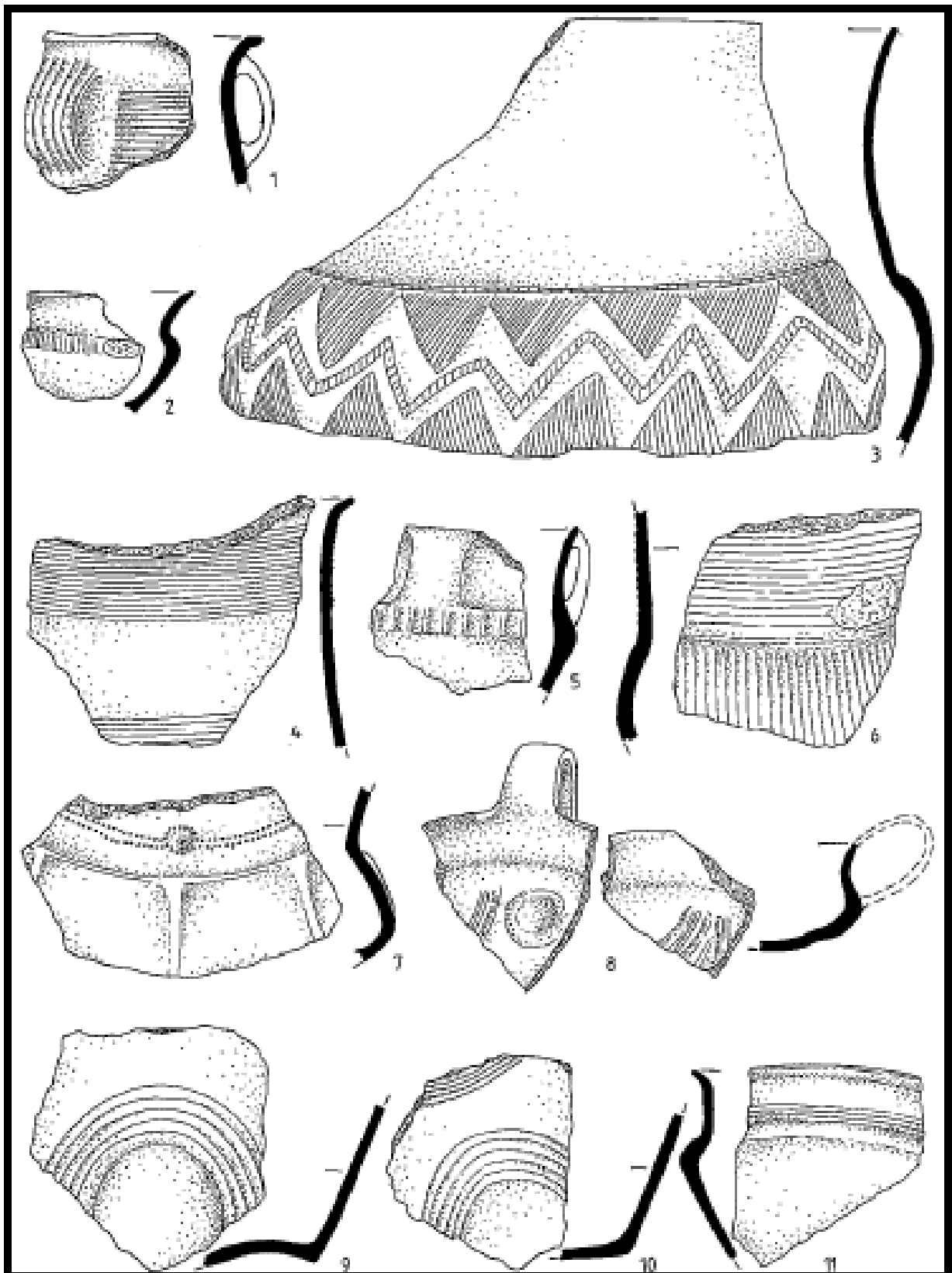
21. kép: 1-15: Ördög-gát-lyuk leletei. (Kemenczei T. 1984. 320. p. CX. táblája nyomán)

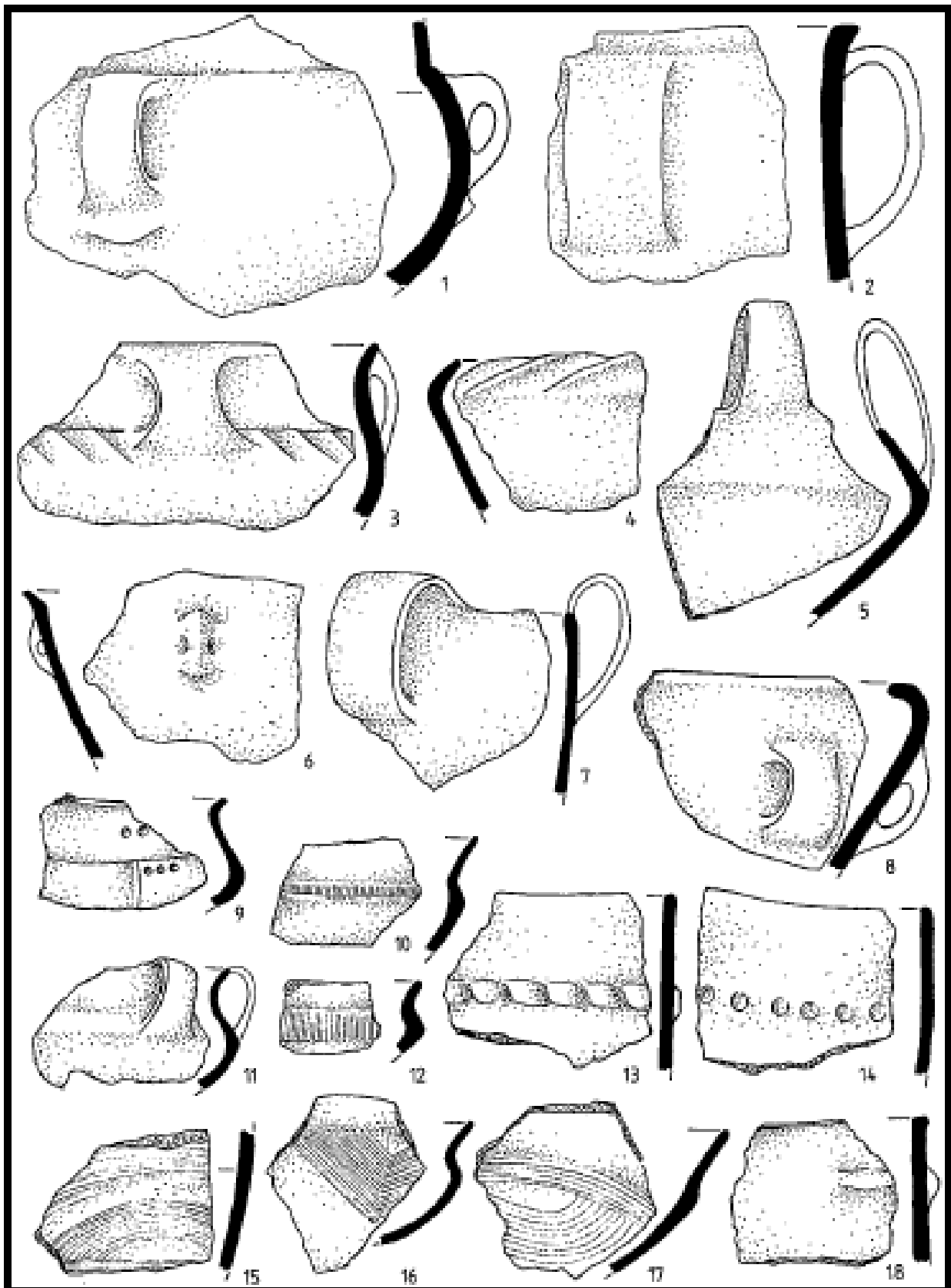
22. kép: 1-9, 11: Kő-lyuk-bg. / 10: Istállós-kői-bg. / 12: Miskolctapocai-tavasbarlang / 13-14: Három-kúti-bg. / 15: Herman Ottó-kőfülke leletei. (Kemenczei T. 1984. 317. p. CVII. táblája nyomán)

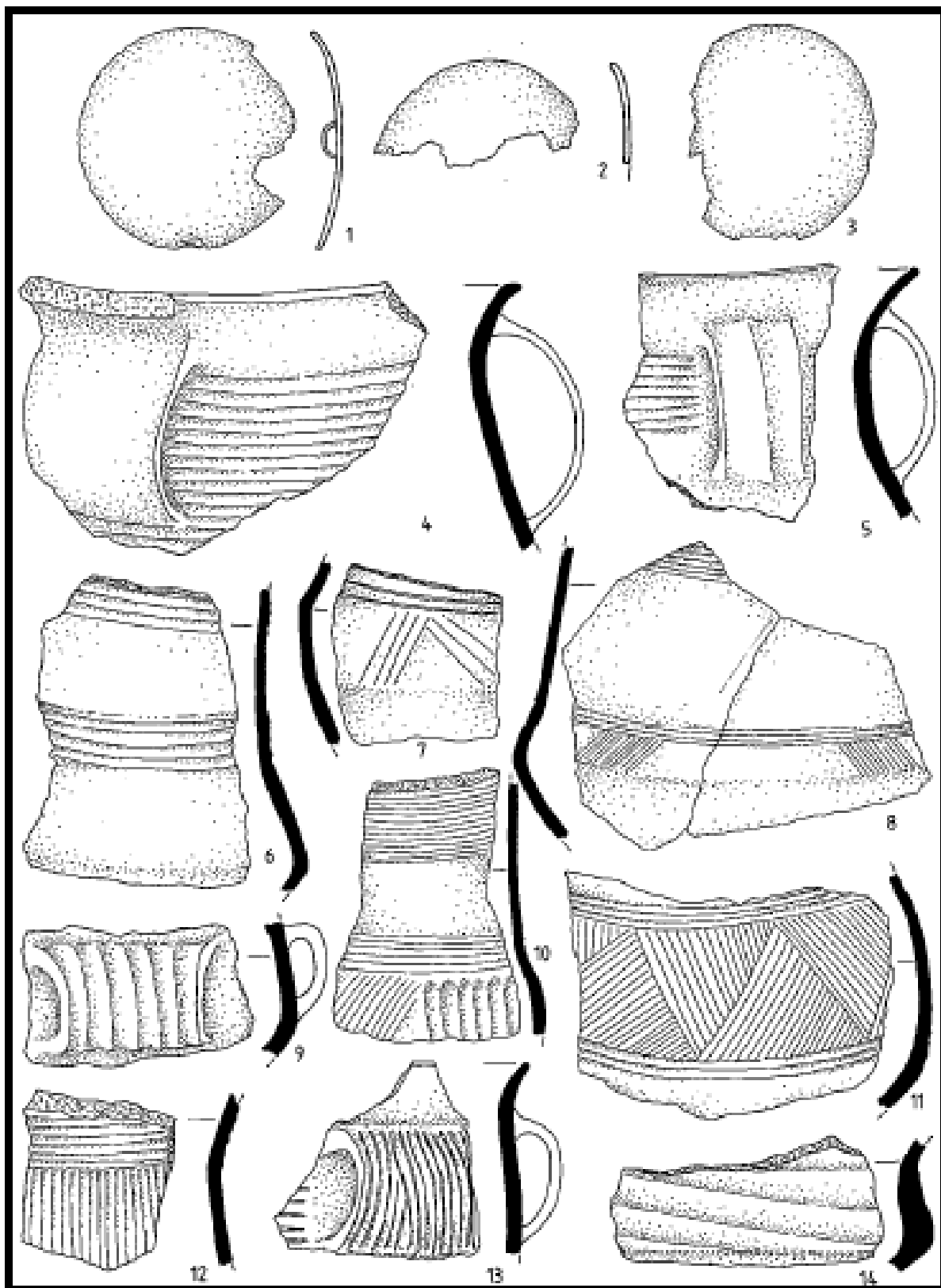
23. kép: 1-8: Büdös-pest / 9-10: Herman Ottó-barlang leletei. (Kemenczei T. 1984. 316. p. CVI. táblája nyomán)

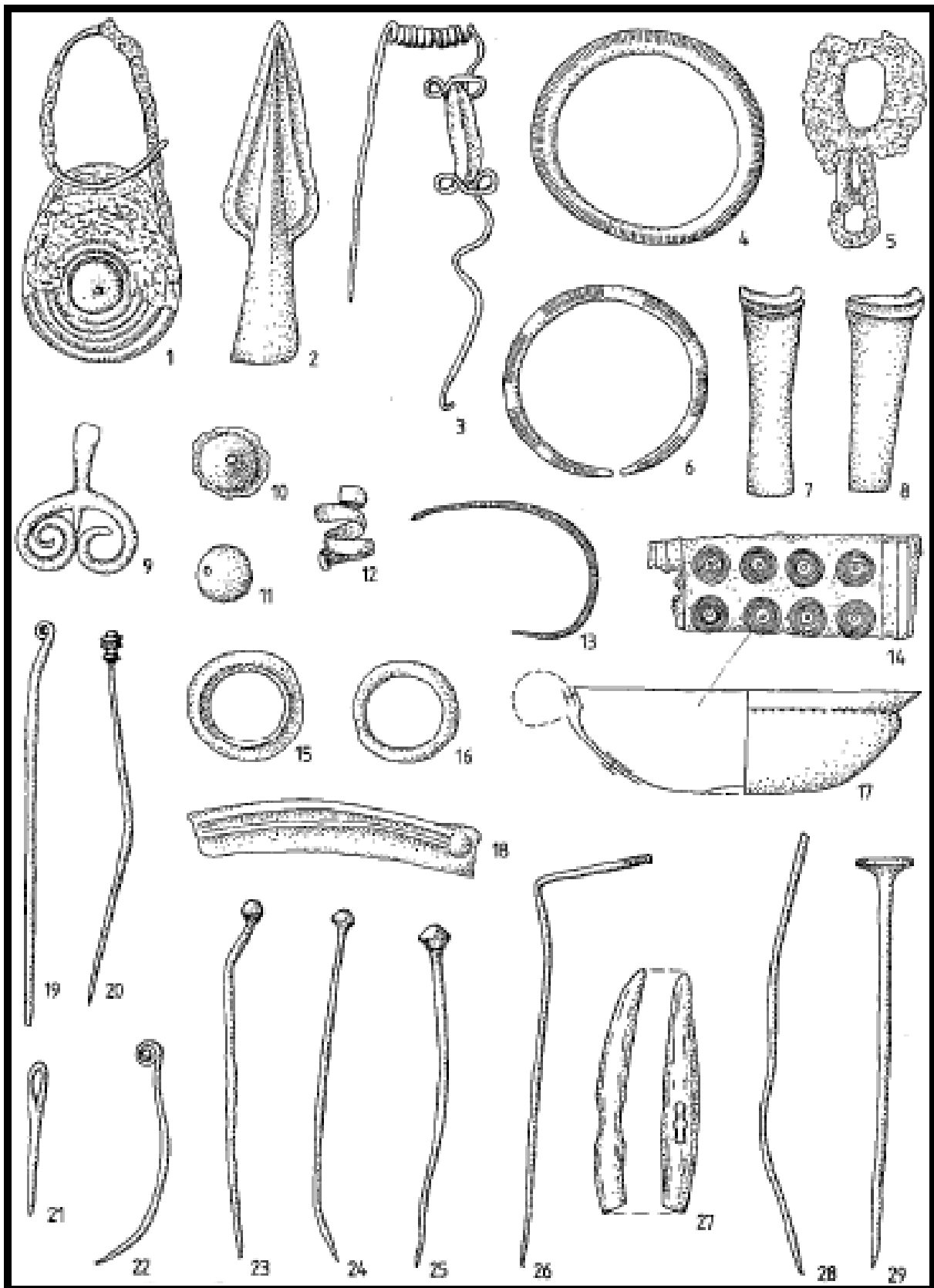
24. kép: 1-11: Budaörs-pest leletei. (Kemenczei T. 1984. 315. p. CV. táblája nyomán)

25. kép: Szeleta-barlang leletei, 1-18. (Kemenczei T. 1984. 319. p. CIX. táblája nyomán)

26. kép: Szeleta-barlang leletei, 1-14. (Kemenczei T. 1984. 318. p. CVIII. táblája nyomán).

7. tábla: Baradla-barlang leletei, 1-29. (Kemenczei T. 1984. 310. p. C. táblája nyomán)

8. tábla: Baradla-barlang leletei, 1-19. (Tompa F. 1937B. 106. p. 51. táblája nyomán)

Bibliográfia

BARTUCZ L.

1916. A Büdöspest barlangban talált neolithkori embercsontváz. *Barlangkutatás*, IV. köt. 3-4. füz. 109-136. p.

BÁRTA J.

1955. Chvalovská jaskyna a pilinské jaskynné pohrebiská v Juhoslovenskom kráse. *Slovenská Archeológia*, 3, 110-121. p.
1958. Majda-Hragkova jaskyňa a jej kultúrá funkcia v dobe halštatskej. — Die Majda-Hrakto Höhle und ihre Funktion in der Hallstattzeit. *Slovenská Archeológia*, 6. 347-360. p.

BELLA L.

1912. Újabb hazai barlangkutatások. *Archaeologiai Értesítő*, XXXII. 357-365. p.
1916. A Herman Ottó-barlang holocénkori régiségei. *Barlangkutatás*, IV. köt. 1. füz. 17-24. old.

BÓNA I.

1958. Chronologie der Hortfunde vom Koszider-typus. *Acta Archaeologica*, IX. 211-243. p.

CSALOG J.

1976. Az újkőkorszak embere. In: *A magyar régészet regénye*. Panoráma, Budapest, 40-69. p.

DÉNES GY.

1972. A Csapás-tetői- barlang és régészeti kutatása. *Karszt- és Barlangkutatási Tájékoztató*. 1972. 5. sz. 7-10. p.
1983. A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

DOBOSI V., T.

1974. A Forrásvölgy, Névtelen barlang. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. No. 27. 13. p.

DOMBORÓCZKI L.

2004. Régészeti kutatások Ludas, Varjú-dűlőn 1998 és 2002 között (Előzetes jelentés). *Régészeti Kutatások Magyarországon 2002*. KÖH-MNM, Budapest 5-23. p.

ÉHÍK GY.

1914. A borsodmegyei Peskő-barlang pleistocén faunája. *Barlangkutatás*, II. köt. 4. füz. 191-199. p.
1916. A Herman Ottó-barlang ásatásának faunisztikai eredményei. *Barlangkutatás*, IV. köt. 1. füz. 24-29. p.

FÉNYES E.

1951. *Magyarország geographiai szótára*. IV. kötet. Pesten, Nyomatott Kozma Vazulnál.

FURMÁNEK V.

2001. V jaskyni Julcsa. - Spoločný slovensko-maďarský archeologický výskum. *Správy SAV* 37, 09/2001, 11. p.
2002. Archeologický prieskum v jaskyni Julcsa na území národných parkov Aggtelek a Domica. In: *Veda na oboch brehoch Dunaja*. Edícia dialógy. Bratislava, 139- 144. p.

FURMÁNEK V. – MITÁŠ V. – PAVELKOVÁ J.

2010. The burial ground of the Kyjatice culture in Cinobaňa, Slovakia. In: Sz. Guba and K. Tankó (eds), *'Régről Kell Kezdenünk'*. *Studia Archaeologica in Honorem Pauli Patay*. Szécsény: Nógrád County Museums, 125-136. p.

GAÁL I.

1929. A magyar barlangkutatás jelentősége. *A Természet*, 25. évf. 21-22. sz. 203-206. p.

GÁDOR J. - HELLEBRANDT M.

1975. A Herman Ottó Múzeum 1973-1974. évi ásatásai és leletmentései *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 13-14. 131-141. p.

GRUBER P.

2003. Hosszú-tetői-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 63-64. p.

HÁMORI Zs. – HÍR J.

1986. A répáshutai Pongor-lyuk-tető barlangjai. *Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei, Miskolc*. 1. sorozat, Bányászat, 33 köt. 1-4 füz. 181-187. p.

HELLEBRANDT M.

2007. Mályinka-Dédestapolcsány-Verepce-vár és Miskolc-kölyuk I.-barlang vasleletei. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLVI., 5-38. p.
1973. A Kyjatice-kultúra újabb lelőhelye. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 12. 589-598. p.

HERMAN O.

1911. Herman Ottó előadása a Magyarhoni Földtani Társulat barlangkutató bizottságának 1911 február 6-iki ülésén. – Közlemények a Magyarhoni Földtani Társulat barlangkutató bizottságából. *Földtani Közöny*, XLI. köt. 1-2. füz. 105-111. p.
1913. A magyar palaeolith és tartozékai. *Barlangkutató*, I. köt. 1. füz. 10-12. p.

HERRMANN M.-JÁNOSSY D.-STIEBER J.-VÉRTES L.

1956. Ausgrabungen in der Petényi- und Pesko-Höhle (Bükk-Gebirge). *Folia Archaeologica*, VIII. 3-22. p.

HEVESI A.

2003. Bükkvidék. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 99-106. p.

HEVESI A. – HÍR J. – RINGER Á.

1983. Ásatás a répáshutai Pongor-lyukban. *Karszt és Barlang*, I-II. füz. 59-60. p. Budapest.

HEVESI A. – REGŐS J.

2003. Pes-kő-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 141-143. p.

HILLEBRAND J.

1910. Jelentés a Szeleta-barlangban 1909. év nyarán végzett ásatásokról. – Közlemények; A Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából. *Földtani Közöny*, XL. köt. 11-12. füz. 645-655. p.

1911. A Répáshutai Ballabarlangban talált diluviális gyermekcsontok maradványai. - Közlemények; A Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságából. *Földtani Közlöny*, XLI. köt. 5-6. füz. 452-464. p.
- 1913A. A pleistocaen ősember újabb nyomai hazánkban. *Barlangkutató*, I. köt. 1. füz. 19-25. p.
- 1913B. Az aggteleki Baradla-barlangból újabban kikerült anthropologiai anyag ismertetése. *A MNM. Néprajzi Osztályának Értesítője*. XIV. évf. 3-4 füz. Budapest, 331-334. p.
1914. Az 1913. évi barlangkutatásaim eredményei. *Barlangkutató*, II. köt. 3. füz. 115-124. p.
1917. Az 1916. évi barlangkutatásaim eredményéről. *Barlangkutató*, V. köt. 1. füz. 98-108. p.
1919. Az 1917. évben végzett ásatásaim eredményei. *Barlangkutató*, VII. köt. 6-13. p.
- HÍR J.
1986. A répáshutai Pongor-lyuk ásatásának eddigi eredményei. *Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei*, Miskolc. 1. sorozat, Bányászat, 33 köt. 1-4 füz. 75-85. p.
1990. Rétegazonosító ásatás a Peskő-barlangban. *Karszt és Barlang*, II. füz. 97-100. p.
2003. Pongor-lyuk. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest. 217-218. p.
- HOLL B.
2007. A Baradla-barlang régészeti kutatása. *Archaeologiai Értesítő*, 132. köt. 267-288. p. Budapest.
- HOLLÓ S. – KISS G. (szerk.)
2007. Cseppkövek, denevérek, ősemberek. *Bábakalács Füzetek*, 2. Bükk Nemzeti Park Igazgatósága. Eger.
- KADIČ O.
1907. Adatok a színvölgyi diluviális ember kérdéséhez. *Földtani Közlöny* XXXVII. köt. 9-11. füz. 333-345. p.
1909. Paleolitos kőeszközök a Hámori Szeleta-barlangból. *Földtani Közlöny*, XXXIX. köt. 10-12. füz. 524-540. old.
1911. Jelentés az aggteleki Baradla-barlangban 1910-ben végzett rendszeres ásatásokról. – Közlemények, A Magyarhoni Földtani

- Társulat Barlangkutató Bizottságából. *Földtani Közlöny*, XLI. köt. 9-10. füz. 665-668. p.
1912. Az aggteleki Baradla barlang elülső részének felásatása. - Közlemények, A Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottságának 1911. évi jelentése. *Földtani Közlöny*, XLII. köt. 6. füz. 462-463. p.
- 1913A. Hivatalos Jelentések. *Barlangkutató*, I. köt. 2. füz. 82-86. p.
- 1913B. Jelentés a Barlangkutató Bizottságnak 1912. évi működéséről. *Barlangkutató*, I. köt. 2. füz. 68-81. p.
- 1914A. Az 1913. évben végzett barlangkutatóm eredményei. *Barlangkutató*, II. köt. 4. füz. 185-191. p.
- 1914B. Jelentés a Barlangkutató Szakosztály 1913. évi működéséről. *Barlangkutató*, II. köt. 1. füz. 19-32. p.
- 1915A. A barlangok kubikoló és fogásos ásatásáról. – Különfélék. *Barlangkutató*, III. köt. 2. füz. 92-94. p.
- 1915B. A Szeleta-barlang kutatásának eredményei. *A m. kir. Földtani Intézet Évkönyve*, XXIII. köt. 4. füz. 147-278. p.
- 1915C. Jelentés a Barlangkutató Szakosztály 1914. évi működéséről. *Barlangkutató*, III. köt. 1. füz. 12-20 old.
- 1915D. Ujabb adatok a hámosi barlangok ismeretéhez. *Barlangkutató*, III. köt. 3-4. füz. 148-153. p.
- 1916A. A Búdöspesztben 1916. évben végzett ásatás eredményei. *Barlangkutató*, IV. köt. 3-4. füz. 136-141. p.
- 1916B. A Herman Ottó-barlang Hámor község határában. *Barlangkutató*, IV. köt. 1. füz. 6-17. p.
- 1925A. A magyar barlangkutató állása az 1922. évben – Hivatalos Jelentések. *Barlangkutató*, 1922-1925. X-XIII. köt. 45-47. p.
- 1925B. A magyar barlangkutató állása az 1923. évben – Hivatalos Jelentések. *Barlangkutató*, 1922-1925. X-XIII. köt. 47-49. p.
1926. A magyar barlangkutató állása az 1925. évben. *Barlangvilág*, I. köt. 1-4. füz. 26-31. p.
1929. Adatok a magyar barlangkutató történetéhez. *A Természet*, 25. évf. 23-24. sz. 232-233. p.
1932. A magyar barlangkutató állása az 1931. évben. *Barlangvilág*, II. köt. 1-2. füz. 10-17. p.
1933. A magyar barlangkutató állása az 1929. évben. *Barlangvilág*, III. köt. 3-4. füz. 16-21. p.

- 1934A. A jégkor embere Magyarországon – Der Mensch zur Eiszeit in Ungarn. *A magy. kir. Földtani Intézet Évkönyve*, XXX. köt. 1. füz.
- 1934B. A magyar barlangkutatás állása az 1930. évben. *Barlangvilág*, IV. köt. 2. füz. 7-12. p.
- 1935A. A magyar barlangkutatás állása az 1934. évben. *Barlangvilág*, V. köt. 1-2. füz. 11-18. p.
- 1935B. A Peskő-barlangban eddig végzett ásatások eredményei. *Barlangvilág*, V. köt. 3-4. füz. 49-54. p.
1940. A magyar barlangkutatás állása az 1939. évben. *Barlangvilág*, X. köt. 1-2. füz. 11-16. p.
1941. A magyar barlangkutatás állása az 1940. évben. *Barlangvilág*, XI. köt. 1-4. füz. 13-19. p.
- KADIČ O. – MOTTL M.
1944. Az Északnyugati Bükk barlangjai. *Barlangkutatás*, XVII. köt., 1. füz. 1-111. p.
- KEMENCZEI T.
1963. Adatok Észak-Magyarország későbronzkori történetéhez. *Archaeologiai Értesítő*, XC. köt. Budapest, 169-188. p.
1970. A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 9. 17-78. p.
1984. *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KORDOS L.
1973. A Csapás-tetői-barlang gerinces maradványai. *Régészeti Közlemények - A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 12. köt. 52-57. p.
1984. *Magyarország barlangjai*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KOREK J.
1958. A Bükki kultúra települése a Hillebrand barlangban. *Folia Archaeologica*, X. 17-28. p.
- KOREK J. – PATAY P.
1958. A Bükki kultúra elterjedése Magyarországon. *Régészeti Füzetek*. Ser. II. 2. sz., MNM.
- KOVÁCS T.
1977. *A bronzkor Magyarországon*. Budapest, Hereditas Corvina Kiadó

- LENHOSSÉK M.
1915. Törekvéseink és a háború. *Barlangkutatás*, III. köt. 1. füz. 9-12. p.
- LESZIH A.
1939. Borsodmegyei szkíta leletek. – Scythian finds from the county of Borsod. *Folia Archaeologica* I-II. Budapest, 68-87. p.
- MAIER I.
1926. Visszapillantás a hazai barlangkutatás történetére. *Barlangvilág*, I. köt. 1-4. füz. 12-17. p.
- MAJOROS ZS.
1986. Esztramosi barlangok. *Nehézipari Műszaki Egyetem Közleményei, Miskolc*. 1. sorozat, Bányászat, 33 köt. 1-4 füz. 198-195. p.
- MARKOVÁ K. – ILON G.
2013. The Late and Final Bronz Age (c .1250 /1150–800/750 cal bc). - Slovakia and Hungary. In: *The Oxford Handbook of The European Bronz Age*. (ed.: Harry Fokkens – Anthony Harding) 827-832. p.
- MATUZ E., D.
1997. Késő bronzkori és kora vaskori háztípusok és rekonstrukciós kísérleteik. *Budapest Régiségei* 31. 211-227. p.
- MATUZ E., D. – NOVÁKI GY.
2002. *Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche Erdwälle in Nordungarn*. Inventaria Prähistorica Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
- MITÁŠ V.
2006. Tajomství jaskyne Julcsa. *Správy SAV* 10, 14. p.
- MÓGA J.
2003. Az Aggteleki-karszt és a Rudabánya-Szalonnai- hegység. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.19-25. p.
- MOTTL M.
1940. A Magyar Barlangkutató Társulat 1940 januárus 30.-án Cholnoky Jenő dr. elnöklése alatt választmányi ülést tartott. – Barlangkutató egyesületek közleményei. *Barlangvilág*, X. köt. 1-2. füz. 17-18. p.

NOVÁKI GY.

1988. Késő bronzkori földvár Dédestapolcsány-Verebce-bércen - Spátbronzezeitliche Erdburg am Dédestapolcsány-Verebce-bérc. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV-XXVI.* 1986-1987. 81-90. p.

NYÁRY J.

1881. *Az aggteleki barlang, mint őskori temető.* Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala. (Az Akadémia épületében).

PESTY F.

1864. *Borsod vármegye leírása 1864-ben.* (Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Tóth Péter. Miskolc, 1988.) reprint kiadás

REGŐS J.

2003. Herman Ottó-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* Mezőgazda Kiadó, Budapest. 204-205. p.

REGŐS J. – RINGER Á.

- 2003A. Büdös-pest. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* Mezőgazda Kiadó, Budapest. 158-159. p.
- 2003B. Három-kúti-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* Mezőgazda Kiadó, Budapest. 163-165. p.
- 2003C. Istállós-kői-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* Mezőgazda Kiadó, Budapest. 224-227. p.
- 2003D. Kő-lyuk. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* Mezőgazda Kiadó, Budapest. 173-174. p.
- 2003C. Szeleta-barlang. In: Székely Kinga (szerk.) *Magyarország fokozottan védett barlangjai.* 178-181. p. kiadó, hely

REZI KATÓ. G.

1997. Aggtelek-Baradla barlang bejárata. *Régészeti Füzetek* II., Ser. 1. No. 48. 5. p.
2004. Miskolc, Baradla-barlang. *Régészeti Kutatások Magyarországon* 2002. KÖH-MNM, Budapest 241-242. p.

2014. Baradla a történelem előtti időkben. A Baradla–Domica-barlangrendszer - A barlang, amely összeköt. Kiadja: Aggteleki Nemzeti Park Igazgatósága. 327-354. p.
- RINGER Á.
1989. A barlangi lelőhelyek és kronoztatigráfiájuk szerepe a magyar őskőkor kutatásában. *Karszt és Barlang*, I-II. 77-82. p.
- RINGER Á. – REGŐS J.
2008. Ember, barlangok, környezet – Az őskőkor régészeti kultúrái a Bükkben. In: Baráz Csaba (szerk.) *A Suba-lyuk barlang – Neandervölgyi ősember a Bükkben. (Suba-lyuk Cave. The neanderthal man in the Bükk.)* Bükki Nemzeti Park Igazgatósága, Eger 73-84. p.
- RÓMER F.
1868. A barlangokról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról. *Archaeologiai Közlemények*, VII. köt. 2. füz. 110-145. p.
- SAÁD A.
1929. A Bükk-hegységben végzett újabb kutatások eredményei. – Kisebbségi közlemények. *Archaeologiai Értesítő*, XLIII. köt. 238-247. p.
- SIMÁN K.
1982. Tornaszentandrás – Esztramos - Andrási barlang. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. No. 35., 27. p.
1983. Tornaszentandrás. *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. No. 36., 30. p.
- SZÉKELY K. (szerk.)
2003. *Magyarország fokozottan védett barlangjai*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- SZIKINCZEY B.
- 1876A. A m. történelmi társulat ezévi gömörmegeyi kirándulása. – Hazai tud. intézetek és leletek. *Archaeologiai Értesítő*, X. köt. 288-289. p.
- 1876B. Az aggteleki barlang újabb ásatásáról. – Hazai tud. intézetek és leletek. *Archaeologiai Értesítő*, X. köt. 335. p.
1877. A legújabb aggteleki ásatások. – Hazai tud. intézetek és leletek. *Archaeologiai Értesítő*, XI. köt. 268-269. p.

TOMPA F.

- 1937A. Adatok az őskori aranykereskedelemhez. *Archaeologiai Értesítő*, L. köt. 49-56. p. Budapest.
- 1937B. 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 54–55 (1934–35). 27–114. p.

VÉRTES L.

1965. *Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon*. Akadémia Kiadó, Budapest

V. SZABÓ G.

2004. Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (Rei. Bz. D, HA, HB periódus) Tisza-vidéken (Houses, Settlements, and Settlement Structures in the Tisza Region of the Late Bronze Age (Periods BD, HA, HB)). In: Nagy E. – Hajdú Zs. – Dani J. (szerk.): *ΜΩΜΟΣ II. Őskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete*. Debrecen, 137–170.
2009. Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In: *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*, szerk. Anders A. – Szabó M. – Raczkó P., 123–138. Budapest: ELTE BTK Régészettud. Int. – L'Harmattan.
2012. Késő bronzkori kincsek nyomában. *Magyar Régészet Online Magazin*. 2012. tél. (http://www.magyarregeszet.hu/wp-content/uploads/2013/02/SzaboG_12T1.pdf 2015. március 27. 10:00).

WOLF M. L. – SIMÁN K.

1982. A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1980-1982. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 21. 109-124. p.

ZOFFMANN ZS., K.

2008. A késő-bronzkori Kyjatice kultúra embertani leletei Ludas-Varjú dűlő lelőhelyről. *Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*. 17-35. p.